

KOMÜNİST

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLEŞİN!

AKP'nin Saltanat Düzeni

■ Birleşik HAZİRAN, Olanaklar ve Görevler
ERKAN BAŞ

■ 2015 ve sonrası: Yeni bir devrimci dönem mi?
METİN ÇULHAOĞLU

■ AKP rejiminde hegemonya krizi
CAN SOYER

■ Yeni Osmanlıcı dış politika
MEHMET KARAOĞLU

■ İkinci Cumhuriyet'te kriz ve olanaklar
DOĞAN ERGÜN

■ Aleviler İkinci Cumhuriyet'e boyun eğecek mi?
KURTULUŞ KILÇER

■ Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve Marksizm
EBRU E. PEKTAŞ

■ OKUMA NOTLARI
İçimizden biri: Aziz Nesin
HANDE DURNA

2

OCAK 2014

KOMÜNİST

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLEŞİN!

..... ■ Sayı: 2

KOMÜNİST İki Aylık Teorik Dergi

BÜTÜN ÖLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLİKTE

NHR Kùltür-Sanat ve Turizm Limited Şirketi adına İmtiyaz Sahibi: Levent İncedere

Sorumlu Müdür: Hanife Şahan

Yayın türü: Yaygın-sürekli yayın

Yayın Kurulu: Can Soyer, Doğan Ergün, Erkan Baş, Hande Durna, Metin Çulhaoğlu

Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni: Başak Kılıçbeyli

Adres: Maltepe Yıl Mahallesi Karaağaç Sokak No:14 Maltepe / İstanbul

Baskı: Kayhan Matbaası, Merkezefendi Mah. Fazlıpaşa Cad. No:8 Giriş Kat D:2 Topkapı-İstanbul Tel: 0212 5760136

KOMÜNİST Sayı: 2

İÇİNDEKİLER

Birleşik HAZİRAN, olanaklar ve görevler ERKAN BAŞ	9
Dosya: AKP'nin Saltanat Düzeni	
2015 ve sonrası: Yeni bir devrimci dönem mi? METİN ÇULHAOĞLU	27
AKP rejiminde hegemonya krizi CAN SOYER	43
Yeni Osmanlıcı dış politika yeni bir çıkış sağlayabilir mi? MEHMET KARAOĞLU	61
İkinci Cumhuriyet Türkiye'si'nde kriz ve olanaklar DOĞAN ERGÜN	73
Aleviler İkinci Cumhuriyet'e boyun eğecek mi? KURTULUŞ KILÇER	89
Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve Marksizm EBRU E. PEKTAŞ	121
OKUMA NOTLARI İçimizden biri: Aziz Nesin HANDE DURNA	141

KOMÜNİST

AKP’NİN SALTANAT DÜZENİNİ YIKACAĞIZ!

Komünist ikinci sayısı sizlerle.

İlk sayısı yoldaşlarımız ve dostlarımız arasında büyük heyecan ve mutluluk yaratan ve kısa sürede yaptığı iki baskı da tükenen *Komünist*, yeni sayısı okurlarıyla buluşuyor.

Komünist’in ikinci sayısının dosya konusunu “**AKP’nin saltanat düzeni**” olarak belirledik. Türkiye 12 yıllık AKP iktidarında şiddetli bir tasfiye süreci ile karşı karşıya kalmış ve nihayetinde Birinci Cumhuriyet olarak adlandırdığımız geleneksel siyasal ve toplumsal rejim ortadan kaldırılmıştır. AKP öncülüğünde girilen İkinci Cumhuriyet’in inşasının sanıldığı kadar kolay olmadığı ise, hareketimizin 2011’den bu yana dile getirdiği bir saptamaydı.

Nitekim, aradan geçen sürede, başta Haziran Direnişi olmak üzere çok çeşitli dinamikler harekete geçmiş; AKP rejimi kendi içinde iktidar kavgalarına sahne olmuş; emperyalist merkezler ile Türkiye arasındaki ilişkiler dengeden uzaklaşmış; sonuçta İkinci Cumhuriyet bir türlü arzu ettiği yerleşikliğe ve rahatlığa kavuşamamıştır.

Komünist’in bu sayısındaki yazılar, AKP’nin rahata kavuşamamasının geçici ya da arızı bir durum olmadığını, İkinci Cumhuriyet rejiminin sarsıntılarının yapısal ve kaçınılmaz olduğunu, dolayısıyla artarak devam edeceğini, bu koşulların sosyalist harekete büyük görevler ve fırsatlar sunduğunu bir ortak kabul olarak başa yazarak işe başlıyor.

“Birleşik Haziran Hareketi” başlıklı yazısında Erkan Baş, AKP rejiminin en büyük tehlike olarak gördüğü Haziran Direnişi’nin ardından kurulan ve kısa sürede on binlerce yurttaşla buluşarak heyecan yaratan Birleşik Haziran Hareketi’ne yaklaşımımızı sunuyor. Erkan Baş Haziran Hareketi’nin, Gezi Parkı’yla başlayan görkemli direnişin dolaysız ürünü olduğunu belirttiği yazısında, Haziran Hareketi’nin AKP karşıtı mücadelenin en kuvvetli mevzisi haline gelmesi için nesnel ve öznel koşulların uygun olduğunu ileri sürüyor.

Dosya konumuz olan “**AKP’nin saltanat düzeni**” bölümümüz Me-tin Çulhaoğlu’nun yazısıyla başlıyor. “2015 ve sonrası: Yeni bir devrimci dönem mi?” başlıklı yazısıyla AKP rejiminin portresini genel hatlarıyla ortaya koyan Çulhaoğlu, dünyada ve Türkiye’de sermaye egemenliğine karşı tepkilerin arttığını ve bunun yeni bir devrimci dönemin işaretleri olarak değerlendirilebileceğini ileri sürüyor. Çulhaoğlu, AKP rejimini sarsabilecek gerçek gücün ancak kitlesel bir halk hareketi olduğunu belirtirken, sosyalistlerin ve muhalif dinamiklerin gericilik karşıtı mücadeleye yoğunlaşması gerektiğinin altını çiziyor.

Can Soyer “AKP rejiminde hegemonya krizi” başlıklı yazısında AKP iktidarının ideolojik meşruiyetini ve hegemonya stratejisini ele alıyor. Soyer, AKP’nin hegemonya stratejisinin çeşitli aşamalardan geçerek son birkaç yılda mevcut haline evrildiğini gösterirken, bu haliyle AKP hegemonyasının sürdürülebilir olmadığını iddia ediyor. AKP’nin yönetici parti konumunu korumakla birlikte hegemonyasını sürdürmekte zorlandığı, hatta toplumun bir kesimini bu açıdan kesin olarak kaybettiğini söyleyen Soyer, siyasal mücadele başlıklarında güç biriktiren ve mevziler elde eden bir devrimci tarzın halk hareketiyle buluşmasının AKP iktidarının sonunu getirecek enerjiyi yaratabileceğini belirtiyor.

Mehmet Karaoğlu “Yeni Osmanlıcı dış politika bir çıkış yakalayabilir mi?” başlıklı yazısında AKP’nin dış politika yönelimlerini ele alıyor. Yeni Osmanlıcılık olarak adlandırılan dış politikanın tıknaz ve gelişmelere ayak uydurmak konusunda başarısız karakterini vurgulayan Karaoğlu, emperyalizmin dünya çapındaki ekonomik ve siyasal yönelimlerinin de AKP dış politikasının altını oyduğunu belirterek, başlıkta sorduğu soruya olumsuz yanıt veriyor.

Dosya konumuzun son yazısında ise Doğan Ergün “İkinci Cumhuriyet Türkiye’sinde krizler ve olanaklar” başlığıyla, hem AKP’nin hangi uluslararası konjonktüre doğduğunu anlatıyor hem de İkinci Cumhuriyet’in sancılı doğumunu ele alıyor. Ergün AKP’nin durmak ya da yavaşlamak gibi bir seçeneğe sahip olmadığını vurguladığı yazısında, açığa çıkan kriz dinamiklerini etkisizleştirmesinin de bu nedenle mümkün görünmediğini belirtiyor.

Dosya dışı yazılarımızın ilki Kurtuluş Kılçer’in “Aleviler İkinci Cumhuriyet’e boyun eğecek mi” yazısı. Kılçer yazısında Aleviliğin toplumsal ve siyasal niteliklerini tarihsel ve güncel yönleriyle ele alırken, sosyalist düşüncenin toplumda güçlenmesi yoluyla Alevi-

lerin de İkinci Cumhuriyet karşısında konumlarını güçlendirmesinin mümkün olduğunu belirtiyor.

Ebru E. Pektaş “Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve Marksizm” başlıklı yazısında hem Marksizmin konuya dair yaklaşımını özetliyor hem de güncel mücadelelerin temel başlıkları hakkında sosyalist bir perspektifin nasıl hayata geçirileceğini göstermeye çalışıyor.

Okuma Notları bölümümüzde ise Hande Durna, büyük yazarımız Aziz Nesin’in doğum günü vesilesiyle bize Nesin’i anlatıyor. “İçimizden biri: Aziz Nesin” başlıklı yazısında yazarın hayatından da kesitler sunan Durna, Nesin’in mücadelesinin bugünün komünistlerine örnek olması gerektiğini belirtiyor.

Komünist’in bir sonraki sayısında görüşmek üzere.

İyi okumalar.

KOMÜNİST

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ BİRLİKTE

■ Birleşik HAZİRAN, olanaklar ve görevler

ERKAN BAŞ

Türkiye ve Türkiye sosyalist hareketi, tarihinin özgün dönemlerinden birisini yaşıyor. 2013 Mayıs'ının son günleri İstanbul Gezi Parkı'nda başlayıp, Haziran ayında tüm yurda yayılan Haziran Direnişi sonrası açılan yeni dönem, tüm Türkiye siyasetini olduğu gibi Türkiye solunu da yeniden biçimlendiriyor.

Bir süre öncesine kadar masa başlarında süren çeşitli ittifak çabalarından sonuç alamayan, hatta kısa bir süre önce aynı parti içinde birlikte mücadele etmenin mümkün olmadığına kanaat getiren farklı sol öznelerin hep birlikte Birleşik Haziran Hareketi (HAZİRAN) çalışmalarına dahil olması, sözünü ettiğimiz özgünlüğün önemli örneklerinden birisi.

2013 Haziran'ında tüm ülkeye yayılan o muhteşem direniş, tam zamanında yaşandı, birçok insanın ülkemizden, insanlarımızdan artık umudunu kesmeye başladığı bir anda... Haziran Direnişi sadece Türkiye'de AKP karanlığına teslim olmayan, boyun eğmeyen milyonlarca insanın bulunduğunu, bu milyonların yıllardır anlatıldığı gibi apolitik, duyarsız, çıkarıcı vb. olmadığını göstermiş olmasıyla bile son derece önemliydi. Resmi rakamlara göre 10 milyondan fazla insanın sokaklara çıktığı ve ülkemizin tepesine çöreklenmiş AKP karanlığının karşısında ayağa kalktığı Haziran Direnişi, geleceğe daha umutlu bakmamızı sağlamak üzere yeniden doğan pırıl pırıl bir güneş gibiydi.

AKP iktidarıyla, daha doğru bir tanımla Türkiye kapitalizmiyle, mücadele etme kararlılığına sahip sosyalist hareket, Haziran Direnişi sayesinde hem umudunu tazeledi hem de direnişi geleceğe bağlayacak mücadelenin yöntemleri ve içeriği hakkında önemli tartışmalar yaşadı.

Birleşik HAZİRAN Hareketi de Haziran Direnişi'nin önemli sonuçlarından birisi. Direniş boyunca ve ertesinde yaşananlar, Tür-

kiye’de AKP karşıtı geniş bir cephenin kurulabileceğini, AKP iktidarını alaşağı edecek politik enerjiye ve kapasiteye sahip olduğunu gösterdi. Bu tablonun, Türkiye sosyalist hareketine acil görevler yüklediği çokça söylenmişti.

Bu görevlerden birisi de bir birleşik mücadele cephesi oluşturmak, örgütlemek ve harekete geçirmektir. Büyük direnişten bir yılı aşkın bir süre sonra kurulabilen HAZİRAN Hareketi, Gezi Parkı’nda başlayıp tüm yurda yayılan görkemli direnişin ürünlerinden birisidir diyebiliriz. Daha güzel bir ifadeyle, Haziran Direnişi’nin ülkeye armağanlarından birisi...

Her “yeni” olan insanlar için umut olamayabilir. 2014’ün son günlerinde yeni yıla dair söylenenler arasında, en umutlu değerlendirmeleri HAZİRAN’cılarının yapması tesadüf olmasa gerek. Türkiye’nin içinden geçtiği bu karanlık süreçte, emekçilerin, halkın, devrimcilerin yeni yıla umutla bakmasını sağlayan şey ne olursa olsun çok değerlidir.

2014 sonunda Türkiye’ye baktığımızda şunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Artık HAZİRAN Hareketi’nde cisimleşen ortak mücadelenin hayata geçirilmesi ve başarılı olabilmesi için ihtiyaç duyulan koşullar ortaya çıkmıştır. Bundan sonrası, ortak akıl geliştirip somutlamaya, mücadele başlıklarına dair net hedefler koymaya, çalışkanlığa, beceriye ve kararlılığa kalıyor.

Bu nedenle HAZİRAN’ı, önemini bilerek ancak mevcut haliyle yetinmeyerek değerlendirmeye, tartışmaya devam etmemiz gerekiyor.

Kuşkusuz bu süreç bugüne kadar olduğu gibi hareketin tümü tarafından tartışılacak ve geliştirilecek.

2015 başında sosyalist harekete dair notlar

Bu yazının ana konusu solun durumunu değerlendirmek değil, dolayısıyla solun tüm yönleriyle ele alınması gibi bir çabamız olmayacak. Sadece HAZİRAN’a dair tartışmalara ışık tutması amacıyla kimi hatırlatmalar yapmakla yetineceğiz.

Sosyalist hareket üzerine tartışırken, sol tarihin dönemlere ayrılması sık başvurulan bir yöntem. Herkesin tarihi kendisiyle başlatma merakının bir ürünü olarak sık sık yeni dönem tanımlamaları yapılmasının sıkıntılı bir duruma işaret ettiğini yazarak başlaya-

lım. Öte yandan, bugün pek çok veri, Türkiye sosyalist hareketinin yeni bir döneme girdiğine işaret ediyor. Bu verilerin tarihçiler açısından bir anlamı olup-olmayacağını ileride göreceğiz. Devrimciler içinse titizlikle değerlendirilmesi, tartışılması ve görev çıkarılması gereken, rahatlıkla “çok alemetler belirdi” denilebilecek veriler olduğu çok açık.

İki noktanın altını çizerek devam edelim.

Bir: Sola dair bir durum değerlendirmesi yaparken, solu ülkenin ve dünyanın dışında, bu gelişmelerden hiç etkilenmeyen ve onlardan hiç etkilenmeyen yalıtık bir güç olarak değerlendirmek eksik olur. Bu sayfalarda ve hareketimizin diğer yayınlarında çokça yazıldığı için ek yapmayı gereksiz görmekle birlikte, bunu vurgulama ihtiyacı hissettim.

İki: Türkiye sosyalist hareketine ilişkin dönemlendirmelerde, hala içinde yaşadığımız dönemi “12 Eylül sonrası” olarak adlandırma eğilimleri devam ediyor. Bizim iddiamız şu: 2013 Haziran Direnişi ile beraber genel olarak Türkiye, özel olarak Türkiye solu açısından 12 Eylül sonrası dönem bitmiştir. İçinde olduğumuz yeni evrenin tam adını koymak belli bir tarihsel sürecin ve mücadelenin sonucu olacaksa da şimdilik “Haziran sonrası” olarak adlandırmanın mümkün olduğu kanaatindeyiz.

Bu iki vurgudan sonra Türkiye’nin içinde bulunduğu durum ile sosyalist hareketin mevcut durumu arasındaki ilişkiden çıkartılan, 6 ay kadar önce yapılan kolektif bir değerlendirmeyi yazarak devam edebiliriz.

“En güçlü olasılık, sosyalizmin kenarda ve etkisiz kaldığı istikrarsız bir Türkiye’den, sosyalizmin düzey atlayıp ülkede önemli siyasal güçlerden birisi haline geldiği ama gene istikrarsız bir Türkiye’ye geçiştir.”¹

Sözü edilenin kendiliğinden bir geçiş olmadığı sanıyorum açıktır. İçinden geçtiğimiz sürecin görevlerini yerine getiren sosyalist hareketin kendisini ve Türkiye’yi taşıyabileceği düzleme işaret edilen bu satırlar, solun görevlerine ve hedeflerine dair değerlendirmelerimizin başlangıç noktasıdır. Başka bir ifadeyle söylersek bizim gördüğümüz Türkiye, sosyalist hareket için olanakların kısıtlardan çok daha büyük olduğu bir ülkedir.

1 TKP MK Tezleri- Mayıs 2014, TKP Temel Belgeler kitabı içinde.

Sol açısından ileri atılım için çok önemli olanakların ortaya çıktığı bir dönemde yapılması gereken tüm enerjinin, birikimin bu olanakların değerlendirilmesine odaklanmasıdır. Mevcut durum itibariyle Türkiye solunun bir bütün olarak bu yeni evreye ve yeni görevlere hazır olduğunu söylemek ise çok zor. Uzun yıllara dayanan alışkanlıklar, siyaseti okuma ve siyaset yapma tarzı, ideolojik ve teorik boşluklar, buna bağlı olarak örgütsel davranış alışkanlıkları ihtiyaç duyulan dönüşümün önünde engel olmaya devam ediyor.

Türkiye’de solun büyük bir bölümüne egemen olan siyaset tarzının esas olarak varlık-yokluk kavgası verilen dönemde şekillendiğini, bunun yansıması olarak da bir tür “kimlik siyaseti”ne denk düşüğünü söyleyebiliriz.

Biraz açmaya çalışalım.

Bütünlüklü bir gerici saldırıyla karşı karşıya kalan sosyalist hareket, uzunca bir süre etkili siyasal çıkışlar üretecek gücü ve yoğunlaşmayı sağlayamadığı için bugün de çeşitli tuzaklara düşmektedir.

Doğrudur, Türkiye sosyalist hareketinin 100 yıla yaklaşan mücadelesi deneyiminin ciddi bir birikimi ve son derece değerli tarihsel mirasımız vardır. Ancak yakın döneme baktığımızda sosyalist hareketi belirleyen değerlerimize sahip çıkma vurgusu ve savunmacı bir karakter olduğunu da görüyoruz. Artık geride kalan bu dönemden çıkışta bunun yanına net bir görevi yazmaktan korkmamak gerekiyor: Türkiye sosyalist hareketi içinde bulunduğumuz dönemde kendini “yeniden kurmak” zorundadır. Bu kuruluşun gereklerini yerine getirmeden, hiçbir akımın veya çizginin kendi doğrusal gelişimiyle sıçrama yapma şansı yoktur. Örnek olsun 80’li ve 90’lı yıllarda, yani 12 Eylül yenilgisinin hemen ardından ve sosyalizmin henüz yıkıldığı koşullarda, kendi kişiliğini bulmak, oluşturmak için hırçın, en yakın çevresiyle bile esas olarak farklarını belirginleştiren, ayrımlarını önemseyen bir davranış kalıbı işe yaramış olabilir. Fakat artık ülkenin geleceğine dair daha fazla söz ve eylem üretmekle yükümlü olduğumuz bir dönemde, sosyalist hareketin eski davranış tarzını sürdürmesi yanlıştır. Farklılıklarını bilen ve bundan gocunmayan, ancak ortaklıklar üzerinden cesaretle ileri atılmayı göze alan bir tarzın egemen hale geldiği, karşılıklı öğrenme-öğretme ilişkisini mütevazî ve bir o kadar iddialı bir biçimde ortaya koyabilen sol ülkenin geleceği açısından önemli mevzilere tutunma imkanı da bulacaktır.

Sadece bir örnek verip bitireceğim, Komünist'in ilerleyen sayılarında bu konuya dair daha ayrıntılı tartışmalar yapacağımızı sanıyorum.

Metin Çulhaoğlu'nun 18 yıl önce yazdığı şu satırları, bugüne dair önemli bir vurguyu barındırdığı için de paylaşmak istedim, ancak dikkat çekmek istediğim bir diğer konu, bugün yaşamsal bir önem kazanan arayışçılığın kimi örneklerinin artık geride kalan dönemde de olduğunu göstermesidir.

"Sol, halkçılığı başkalarından geri almalı, halkçı motiflerden ürkmemeli, gerekli önlemleri alarak daha fazla halkçı olmalıdır.

*Halkçılık, bilimsel sosyalizmi en fazla kemirebilen, ama onsuz da yapılamayacak bir ideolojik ve kitlesel (giderek kültürel) siyaset tarzıdır. Halkçılık, sosyalizme ütopyacılık sokabilir, sınıf vurgusunu köreltebilir, bir tür orta sınıf halkçılığına evrilebilir. Ama bütün bu risklerine karşın sosyalizm halkçı olmalı, halkçılık yapmalıdır. Çünkü siyaseti kitlelere indirmenin ve kitlesel siyaset yapmanın başka bir yolu yoktur."*²

İhtiyacımız olan benzer arayışların ve cesur çıkışların sürdürülmesidir.

Bu cesaret az sayıda örneği olmakla beraber 18 yıl önce ortaya konulabiliyorsa, bugün bunun çok daha fazlasını yapmak mümkün olsa gerek.

Toparlayarak tamamlayalım.

İster siyasi bir parti formunda örgütlenmiş bir topluluktan isterse-
niz tek tek bireylerden söz ediyor olalım, sonuçta siyasetin temel amacı mevcut durumu değiştirmektir. Söz konusu olan siyasi parti olduğunda mümkün olan en büyük ölçekteki, yine mümkün olan en köklü dönüşümleri söz konusu etmek gerekir. Bize göre tam bu nedenle örneğin komünist bir siyasi partinin varlık nedeni sosyalist iktidar hedefidir. Türkiye solu bugün yeniden ilginç biçimde iktidar üzerine düşünmeyi bir kenara bırakmış gibi görünüyor.

Buna eklenebilecek olan devrimci bir partinin siyasal-ideolojik ve örgütsel bağımsızlığı ilkesidir. Komünistler açısından siyasal mücadelenin olmazsa olmazlarından birisi örgüt ve örgütlülük ise, siyaseti, öznenin hedefe giden yolda daha fazlasını yapabilecek bir

² Metin Çulhaoğlu, "Türkiye solu için bir ilmi denemesi", Sosyalist Politika sayı-11, s.16.

duruma gelmesi için yaptıklarının tümü olarak da tanımlayabiliriz. Buradan çıkan önemli sonuçlardan birisi “Haziran Sonrası Türkiye” de belli bir eşiğin üzerine çıkma arayışıyla, toplumsallaşma hedefiyle hareket etmeyenlerin herhangi bir başarı şansı olamaya-
cağıdır.

Daha somut olarak bugüne dair konuşuyorsak yapılması gereken en temel eksiği saptamak ve bu eksiği gidermek için harekete geçmektir. Bugün siyasal alanda esas olarak dört büyük güç-odak var, AKP, CHP, MHP ve Kürt hareketi. *Temel mesele 5. gücün, sosyalizmin bağımsız sesinin, işçi sınıfı ve emekçileri temsil edecek biçimde büyük güçler alanındaki yerini almasıdır.*

Daha sonra tekrar değinmek üzere söyleyip geçelim; HAZİRAN en başta bu açıdan değerlendirilmelidir.

Türkiye solunun önemli bir kısmı Haziran Direnişi sonrasında bile maalesef bu basit ve temel doğruların dahi hakkını verebilecek bir dönüşüm yaşayamamış durumda. Sosyalist siyaseti, sosyalist, devrimci kimliği propaganda etmeye indirgeyen tarzın solda bir ağırlığı olması aslında sosyalistlerin sadece sınırlı bir kesiminin gerçek anlamıyla ülkenin bütününe dönük bir siyasal müdahale arayışında olduklarının en temel göstergelerinden birisidir. Mutlaka altını kalınca çizerek yazmak gerek, *sosyalist siyaseti, devrimciliğin veya sosyalistliğin propaganda edildiği bir siyasetsizlikle örtmeye çalışmak, sosyalizm, sosyalist iktidar, sosyalist devrim denildiğinde, bunları sadece kartvizitlere yazılacak sıfatlar olarak gören ve kullananların çoğunlukta olduğu dönem artık kesin olarak kapanmalıdır.*

Devrimciler, siyaseti sadece kendi kurgularıyla değil, maalesef çok daha fazla sermayenin siyasal ve ideolojik olarak belirlediği zeminde üretmek zorundadır. Bunu bir veri olarak kabul etmediğimiz koşullarda siyasetin dışına düşüleceği tarihimizde çokça örneği olan bir durumdur. Dolayısıyla, *ilkeli ve tutarlı bir devrimci siyasetin ancak sermaye sınıfıyla yumruk mesafesinde dövüşerek üretileceğini söyleyebiliriz.* Türkiye’de sosyalist hareketin önemli bir kesiminin “kimlik siyaseti”ne hapsolmasının nedenlerinden birisi, buna cesaret edememesidir. Korkuyu yansıtmamanın yolu olarak da büyük lafların ardına saklanmayı tercih ettiklerini görüyoruz. *Komünistlik, sosyalistlik, devrimcilik, solculuk, ne dersiniz deyin hayatın dışında bir siyasi kimlik olarak kaldığı sürece aslında yoktur.*

Bunun zıttı gibi görünen ve sözde bu sıkıntıyı aşmanın bir yolu olarak gündeme gelen somut projelerle halka seslenme iddiası da ilk söylendiğinde kulağa hoş gelmekle birlikte, kendi başına çözücü olmuyor. Her şey bir yana, emekçilerin, halkın yaşadığı sorunlara (mümkün mü değil mi tartışmasını bir yana bırakarak söyleyelim) bu düzen içinde somut çözümler üreten bir yaklaşımla sınırlanmış bir tarz, bu düzeni kökten değiştirme mücadelesi verilemez.

Buraya kadar söylenenlere dair bir itiraz yoksa bağlamak adına dört önemli noktaya işaret ederek devam edelim.

Bir: Geniş kitleler açısından, söylenen söz kadar söyleyen güç önemlidir. Dolayısıyla büyük iddiaların taşıyıcısı bir özne, bu iddiaları hayata geçirebilecek bir gücü olduğunu da gösterebilmeli, bu güce ulaşmalı veya en azından bu çabası görünür olmalıdır. Bunu yapamadığınız sürece güzel hayalleri olan sevimli çocuklar olarak kalmaya mahkum olursunuz. Zaman geçtikçe, memleketin onca sorunu varken kendi hayalleriyle yaşayan bir topluluk olarak ciddiye alınmama olasılığı ortaya çıkacaktır. Bu nedenle hiç kimse devrimcileri etkin bir güç haline gelme çabasıyla sürdürdükleri arayışlar nedeniyle sorgulayamaz. Aksine böyle bir arayışı olmayanların varlık nedeni sorgulanmalıdır.

İki: Laiklik, cumhuriyet, özgürlük, bağımsızlık, adalet ve barış gibi her biri Türkiye tarihi içerisinde sosyalistlerden başka siyasal güçlerin mücadele alanı veya kimliği olarak da görülmüş değerler üzerinden “aşağıda” süren siyasal kavganın yaygınlaştığı bir evreden geçiyoruz. Türkiye kapitalizminin ve AKP’nin yaşadığı sıkışma halkın bu taleplerini de karşılayamayacak duruma gelmelerine neden olmuştur.

Haziran Direnişi, Türkiye’de halkın siyasete aktif bir özne olarak katıldığı en görkemli anlardan birisidir ve bizim iddiamız kapitalizmin ideolojik krizi nedeniyle emekçi halkın siyasette aktif bir tutum almaya devam edeceğidir. Türkiye solu, öncü müfreze mantığından çıkıp halkla-halk içinde siyaset yapma tarzına geçmek için ortaya çıkan fırsatı değerlendirerek, bu başlıkları sosyalizm ile geniş emekçi kitleleri birleştiren, burjuvazi ile tarihsel hesaplaşmamızı güçlendiren bir içerikle temsil eden özne özelliği kazanmalıdır.

Üç: Türkiye’de sosyalist hareketin tıkanıklığını aşamamasının temel nedenlerinden birisi, sınıf hareketinden beslenememesidir.

Sınıf hareketi, dinamik olduğu dönemlerde, genel olarak solun önünü açmanın yanı sıra teorik, ideolojik ve siyasal düzlemlerde pek çok sorunu çözücü ve kafa karışıklığını giderici bir işlev görür. Bugün sosyalist hareket böyle bir dinamğin olmayışının sancılarını çekmektedir. Dikkatle baktığımızda görülecek olan şudur; *Türkiye sosyalist hareketi işçi sınıfı ile ilişkili gündemlerde ekseriyetle uvriyerist-ekonomist bir tutum takınırken, memleket meselelerine dair tutum alışlarda da soyut bir “politizm” çıkmazına batmaktadır*. Bu sıkışmayı açacak olan, sosyalist hareketin, emekçi sınıflar cephesinden ürettikleriyle olabildiğince geniş toplumsal kesimlere seslenirken özel yoğunlaşma alanı olarak işçi sınıfına yönelmesidir.

Dört: Buraya kadar söylenenlerin hiç biri sadece pratik ile ilgili sıkıntılara işaret etmiyor. Türkiye’de solun tüm sorunlarının kaynağı olarak “halka inememek” diye özetleyebileceğimiz yaklaşımı gerekçe gösterenler esas olarak önemsenmemesi gereken bir azınlıktır. Bu tezin bilinçli üreticileri, solun halka ve ülkeye yabancı olduğunu ispatlamayı amaç edinmişlerdir. Maalesef ideolojik-teorik başlıklarda ciddi bir derinliği olmayan kimi sol çevreler de bu oyuna gelmekte ve yaşanan sıkıntının neredeyse tek nedeninin “halka inememek” olduğu tezi çokça tekrar edilmektedir. Bu yaklaşıma göre halkın değerleriyle barışık bir biçimde, çok daha çok çalışmak solun durumunu değiştirmek için yetecektir. Bu yaklaşım zaten baştan solu halkın dışında konumlandığı için reddedilme-lidir. İlle tartışmaya devam edeceksek başka eklenmesi gerekenler de var. Evet, Türkiye sosyalist hareketinin “pratik” ile ilgili sıkıntıları da olduğu tartışmasız doğrudur. Ancak bundan daha önemli olan, o pratiği doğuracak kuramsal bir derinliğe, politik bir netliğe sahip olamamaktır. Pratikte yaşanan sorunların kaynağı, tarih, teori ve güncel değerlendirmeler arasında bütünlüklü bir ilişki kuramamaktır. Bu sağlanamadığı sürece istediğiniz kadar halka inin, cevval bir pratik sergileyin sorun çözülmüş olmayacaktır.

HAZİRAN nasıl doğdu?

Haziran Direnişi ve Haziran Sonrası Türkiye tablosu, sosyalistlerin bir dizi başlıkta uzunca bir süredir birikmiş sorunlarının ve sorumluluklarının daha fazla ertelenmesinin önüne geçti. Bayrak gibi, Türkiye solunun yıllardır sürdürdüğü pek çok somut ya da teorik tartışmanın Haziran Direnişi ile birlikte gündem dışı kaldığını söyleyebiliriz.

Uzun yıllardır solun yoğun emek ve zaman harcadığı, sol içi sohbetlerde bir dalga konusu haline gelen “sol neden birleşmiyor?” sorusuyla ifadesini bulan eleştiri de Haziran Direnişi günlerinde kendiliğinden yanıtlandı.

Özel olarak kendi deneyimimizi paylaşacak olursak 2009’dan bu yana, Türkiye solunun belli ilkeler etrafında cephesel bir ortaklığı yaratmak gerektiğini saptadığımızı söyleyebiliriz. Tek somut ürünü 2010 yılında yapılan 12 Eylül referandumundaki ortak “Hayır” çalışması olan pek çok girişim, kimi zamanlarda kamuoyunda umut yaratan aşamalara kadar gelmiş olmasına rağmen, solda ortak bir mücadele zemininin oluşturulmasını sağlayamadı.

Olağan koşullarda siyaseten bir araya gelmesi düşünülemeyecek kadar geniş bir zeminde konumlanan toplumsal muhalefet güçleri Haziran Direnişi sırasında fiili olarak birleşmişti. Pratik mücadele sürecinin ortaya çıkardığı bu durumun sol siyaset açısından değerlendirilmesi kaçınılmazdı.

HAZİRAN hareketi adıyla yoluna devam eden siyasal iradenin temeli 30 Ağustos 2014 günü ODTÜ Vişnelik Tesisleri’nde gerçekleşen toplantıda atıldı. Ardından bileşimindeki küçük oynamalarla iki toplantı daha yapan Vişnelik katılımcıları, yola Birleşik Haziran Hareketi adıyla devam etme kararı alarak Türkiye sosyalist hareketinin yakın tarihi içerisindeki en önemli adımlardan birisini attılar.

Hareketin örgütlenme sürecini kolaylaştırmak üzere bir Geçici Yönetim Kurulu oluşturulmuş, ülkenin dört bir yanına yayılan militanları aracılığıyla iki ay gibi kısa bir süre içinde 150’nin üzerinde yerel meclis kurulmuş ve son olarak 27-28 Aralık günleri Ankara’da toplanan Türkiye Meclisi ile kuruluş süreci tamamlanmıştır.

Bilim tarihinin en bilinen yasalarından birisidir, “keşfi ihtiyaç doğurur” denilir. Bugün de böyle olmuştur, ortaya çıkan ihtiyaç bugüne kadar bilinenlerden farklı bir biçimde karşılanmış, HAZİRAN böyle doğmuştur.

Sıkça vurgulandı ama yeri gelmişken kuruluş sürecine dair en çok tartışılan konulardan birisine dair yaklaşımımızı bir kez daha tekrar etmeden geçmeyelim: HAZİRAN’ı basit bir sol birlik olarak değerlendirmek eksik olur. HAZİRAN Hareketi daha tartışılmaya başlandığı ilk andan bu yana, daha sonra “çağrıcı” sorumluluğu üstlenen herkesin ortaklaştığı bir anlayışla yola çıktı.

Şöyle özetleyebiliriz: *Bugün ülkemizde ihtiyaç duyulan sadece örgütlü sol-sosyalist güçlerin ittifakı değil, örgütlü-örgütsüz Türkiye'nin içinde bulunduğu durumdan rahatsız olan ve temel ilkelerde anlaşılan en geniş kesimlerin birleşik mücadele cephesini yaratmaktır. Başka bir ifadeyle söylersek, amaç, zaten hali hazırda örgütlü olan, "birleşmiş" güçleri yan yana getirmek değil AKP'ye karşı kararlı bir direnişe devam eden milyonların birlikte mücadele edebileceği bir zeminin yaratılmasıdır. İhtiyacımız, hedefi-misyonu net, emekçi halk için umut yaratacak, somut (gerçek) hedeflere yönelen, mücadele etmek isteyen herkese güç katan ve onlardan güç alan, ayakları Türkiye toprağına basan bir örgütlenmedir.*

HAZİRAN'ın çağrıcıları arasında olduğu gibi, an itibariyle içinde de pek çok sosyalist örgütün üyeleri var. Kuruluştaki ve hareketin ilk örgütlenme sürecinde doğal olarak bu güçlerin belirli bir ağırlığı ve yeri oldu. Başka türlü olması da mümkün değildi. Samimi olacaksak yakın gelecek için, hareketin alacağı biçimlere dair de bu güçlerin pozisyonunun belli bir belirleyici ağırlığı olacağını söylemek durumundayız. Önemli olan bu güçlerin üstlendikleri sorumluluğun gereğini yerine getirip getiremeyecekleridir. Önemli olan HAZİRAN'ın kendi ilkeleri, hedefleri ve açıkça ilan ettiği çalışma tarzına uygun bir davranış içinde olup olmayacağıdır. Değerlendirmelerin temel ölçütü bu olmalıdır.

Üç ayın sonunda, HAZİRAN Hareketi, yerel meclislerinde on binlerce yurttaşla buluşturabilmiş, yüz binleri harekete geçirme olanaklarına sahip, milyonların umudu olmaya hazırlanan bir halk hareketi olmaya hazırlanıyor. Umudu tek başına "birleştik" diyerek, ulaştığımız gücü abartıp bununla yetinerek ya da Haziran güzellmeleri yaparak büyütemeyiz. İçinden geçtiğimiz günlerde, HAZİRAN'ın Türkiye siyasetinde elde ettiği gücü etkin biçimde kullanma sorumluluğu ile karşı karşıya olduğu kritik bir uğrakta-
yız. Bu yaklaşımın bir yansıması olarak önümüzdeki dönem hassasiyetle ele alınması gereken kimi noktalara dair düşüncelerimizi paylaşmak istiyorum.

HAZİRAN'ın geleceğine dair...

Türkiye bir açıdan bakacak olursak tarihinin en karanlık dönemlerinden birini yaşıyor. 3 Kasım 2002 seçimlerinde tek başına iktidar koltuğına oturan AKP, geride kalan tüm genel ve yerel seçimlerde, referandumlarda olduğu gibi son Cumhurbaşkanlığı seçiminden

de istediği sonucu alarak çıktı. Biz yaşama emekçilerin cephesinden, onların güncel ve tarihsel çıkarlarını savunan bir noktadan bakarız. Tek tek emekçilerin hayatlarını veya emek, laiklik, bağımsızlık gibi önemli alanları kerteriz noktası yaparak Türkiye’ye baktığımızda, eşine çok az rastlanacak bir saldırının örgütlü biçimde gerçekleştirildiğini görüyoruz.

Geride kalan 13 yılda AKP yaşamın her alanına müdahale eden, bu müdahalelerde büyük ölçüde başarılı olan bir iktidar konumunda. Türkiye sermayenin, para babalarının iktidarında, işçiler emekçiler açısından bir cehenneme çevrilmiş durumda. Her şey bir yana, asgari ücretin açlık sınırının altında olduğu, 13 yılda yaklaşık 15 bin işçinin iş cinayetlerinde öldürüldüğü bir ülkeden söz ediyoruz.

Emperyalizm dünyanın her yerinde olduğu gibi gerici siyasal hareketler eliyle, neredeyse nefes alış verişlerimizi belirleyebilecek bir güç elde etmeye çalışıyor. Türkiye’nin kimi bölgelerinde artık imam-hatip olmayan devlet okulu kalmadı. Karma eğitim yapılan tek bir okulun olmadığı iller ve sayısız ilçe var. Bunun kadınların ve gençlerin yaşamını ne derece etkilediğini anlatmaya bile gerek yok.

Özetle, Türkiye, işçi sınıfı açısından baktığımızda çarmıha gerilmiş bir ülke görünümündedir.

Bu bölümü uzatabiliriz, ayrıntılarla içimizi daha da karartabiliriz. Zaten bildiğimiz yaşadığımız şeyler olduğu için burada keselim.

Keselim ve hemen ekleyelim, *Türkiye artık öyle bir noktaya geldi ki, para babaları ve onların iktidarına karşı verilecek mücadele bir “savunma” mücadelesi olamaz. Zaten elde avuçta pek bir şey kalmamış olmasının yanı sıra, AKP karşısında “istemezük” diyerek değil ne istediğimizi de ortaya koyarak, hakkımız olan ve AKP tarafından gasp edilen ne varsa bunları tekrar kazanmak için bir mücadele örgütlemek zorundayız. Direnmek için bile ileri atılmanın gerektiği günlerden geçiyoruz.*

Yukarıda AKP’nin pek çok musibetinden söz ettik. Fakat bunlardan daha önemli olan ülke nüfusunun yarısından fazlasının bu iktidarın uygulamalarına karşı durmaya devam ediyor oluşudur. Çok sık söylüyorum ama kesinlikle inandığım için tekrardan kaçmayacağım, *Türkiye’nin çoğunluğu, AKP artık cennette tapu verse desteğini alamayacağı insanlardan oluşuyor. Türkiye’de AKP’ye benzetebileceğimiz başka iktidarlar da olmuştur, ancak hiç biri*

Tayyip Erdoğan ve AKP kadar halkın nefretini üzerine çekmemiştir.

Yakın zamanlarda inceleme olanağı bulduğum bir anketin verileri, gündelik hayattan elde ettiğimiz verilerle de paralel olduğu için dikkatimi çekti. Birebir alıntılarla yazıyı boğmak yerine ulaşılan sonuçları aktarmakla yetineceğim. Özetle, Türkiye'nin dinamik ve geleceği temsil eden nüfusu ile AKP arasında kesin bir kan uyuşmazlığı söz konusudur. AKP sayısal olarak önemli bir desteği arkasına almış durumda ancak burada örneğin gençler değil yaşlılar ağırlıktadır. Kadınların hayatın içinde olan kısımları değil, gericilik tarafından evine bağlanmış olanları AKP seçmenidir. İşçi sınıfının örgütlü ve sanayinin yoğun olduğu merkezlerinde AKP, Türkiye ortalamasına göre daha az oy almaktadır.

Bu verilerle ulaşılmak istenilen yere geelim. Birleşik Haziran Hareketi'ne dair yapılan değerlendirmelerde sıkça AKP'nin yarattığı karanlığın şiddeti ifade edildikten sonra, eğer HAZİRAN örgütlenmesini gerçekleştiremezsek AKP'nin silindir gibi üzerimizden geçeceği söyleniyor. Bunun tek başına söylenmesinin yanlış olduğunu düşünüyorum. Bu tehlike, evet ciddi bir olasılıktır, ancak bunu Rosa Lüksemburg'un o meşhur, "Faşizm, iktidarı alamamış işçi sınıfına kesilmiş cezadır" sözüyle birlikte düşünmeyi öneriyorum.

Türkiye aynı zamanda emekçilerin, halkın örgütlenmesiyle yepyeni, tüm halkların eşit, özgür, kardeşçe ve barış içinde yaşayabileceği bir ülke olma yolunda zengin olanakları olan bir ülkedir. Bu nedenle HAZİRAN, tüm emekçileri, yoksullaştırılan halkımızı, kadınları, gençleri yeni bir ülke kurmak için birleşmeye çağırmalı. Biz bu iktidarı alaşağı edebilecek ve yeni bir ülkeyi kurabilecek güce ve olanaklara sahibiz. HAZİRAN bunun için var. Yenilgi ve sonuç olarak karanlığın egemenliğindeki Türkiye, ancak biz başladığımız işi bitiremezsek bir sonuç olabilir.

Önemli bir şansımız daha var, *AKP karşıtı mücadele ile kapitalizm karşıtı mücadele konjonktürel olarak yakınsamıştır; Türkiye'de sermaye düzeninin siyasal temsilciliği konusunda AKP tekleşmiştir. Dolayısıyla AKP'nin halk tarafından devrildiği bir ülkede sermaye egemenliği ağır bir darbe almış olacaktır.*

Yakın geleceğe dair öne çıkan iki-üç tartışma başlığına daha işaret edebiliriz.

AKP iktidarı boyunca, bütün saldırıların dayanak noktası dinci gericiliktir. *Dinin toplumsal hayatın tümünü belirlediği bir toplum hedefiyle adım adım örülen bu sürece karşı, omurgasını emekçilerin oluşturduğu radikal bir aydınlanma mücadelesinin odağına yerleşmek, HAZİRAN'ın temel görevlerinden birisi olmalıdır.*

TSK ve CHP dahil tüm düzen güçlerinin laiklikten zımnen vazgeçtiği bir noktada insanlarımızın kaderlerini kendi ellerine almaları anlamına gelen laiklik-aydınlanma mücadelesi, sınıf mücadelesinin önemli alanlarından birisi olarak belirginleşmektedir. Burada önemli olan, Türkiye'nin sürüklendiği karanlıktan çıkış için emekçi halk sürece el koydu, diyebilmektir. HAZİRAN bu iddianın somutlandığı odak olabilir. 1. Türkiye Meclisi'nde alınan kararlar arasında ilk somut eylem planının bu başlığa dair olması bu açıdan son derece isabetli olmuştur.

İkinci önemsenmesi gereken başlık seçimlerdir.

HAZİRAN seçimlere dönük bir arayışın ürünü değildi. Haziran Direnişi'nin en önemli yanlarından birisi Türkiye'de yıllara yayılan siyaset algısına dönük köklü müdahalesiydi. Türkiye'deki hakim siyaset algısına ve düzen güçleriyle sınırlı siyaset alanına halkın doğrudan müdahalesiyle siyaset sadece 4-5 yılda bir sandığa gitmekle sınırlandırılmaz bir boyut kazanmıştır. Mevcut siyasi partiler kanunu, seçim sistemi ve siyasi partilerin örgütlenme biçimi halka yetmiyor, bu ortaya konulmuş durumda.

Bu önemlidir ve sol açısından da sahip çıkılması gereken bir yeni durumdur.

Türkiye'de seçimler, istisnai zamanlar ve örnekler bulmanın mümkün olduğu şerhini düşerek söylersek, esas olarak egemen sınıfın siyasetçilerini ve partilerini meşrulaştırıcı bir işlev taşıyor. Sosyalistler açısından 1965 seçimlerinden bu yana, seçimlerin mücadeleyi ilerletici bir işlev üstlenemediği açık.

Özetle ve bize göre, HAZİRAN öncelikle ve esas olarak gerçek bir toplumsal güç olmalı, gerçek bir mücadele merkezi olarak inşa edilmelidir. Aksi, esas olanı, halkın kendi örgütlerini yaratarak, mücadeleyi çok boyutlu geliştirme ihtiyacını ikinci plana atmaktır.

Ancak böyle bir ağırlık kazandıktan sonra gerçek bir seçim tartışması yapmak anlamlı olur.

Bugünün verileri ile söylersek, sokağa çıkıp hakkını arayan örneğin 100-200 bin kişilik bir güç önemli bir ağırlık oluşturabilirken, genel seçimlerde sandıktan çıkacak bir kaç yüz binlik oy Türkiye gibi bir ülke için ihmal edilebilir bir güçtür. Bu nedenle Türkiye’de emekçilerin, seçim yoluyla elde edeceği kazanımlardan ziyade, yaşamın her alanına yayılan militan bir mücadelenin yaratacağı birikiminin ve gücünün sandığa yansıtılıp yansıtılamayacağını tartışmayı tercih etmeliyiz.

Hiç kuşku yok yansıtmanın yolunu bulma sorumluluğu da omuzlarımızdadır.

Doğru, ilkeli ve anlamlı bir yol bulunursa bir halk hareketi olarak HAZİRAN seçimlerde halkın kendi seçeneğini, düzen dışı bir alternatifi ortaya çıkarmanın yollarını da mutlaka tartışmalıdır. HAZİRAN eğer solun, sosyalistlerin değil Türkiye’nin geleceğini belirlemeye adaysa buna uygun bir yaklaşımı üretebilmelidir. Bizim önerimiz, önümüzdeki kısa dönemde bunun bir ihtiyaç olarak ortaya çıkacağı örgütlülüğün yaratılmasına odaklanılmasıdır.

Seçimler ile paralel biçimde HAZİRAN Hareketi’nin gündemine giren bir tartışma da Kürt hareketi ile ilişkiler konusu.

Başlarda HDP-HDK alternatifi bir örgütlenme olarak gösterilmeye çalışılan HAZİRAN Hareketi, özellikle HDP’nin parti olarak seçime girme kararı gerekçe gösterilerek hem Kürt hareketi hem müttefikleri tarafından sıkça gündeme taşınmaya başlandı. Somut olarak seçim platformunda nasıl bir yansıması olacağı önümüzdeki günlerde yaşanacak gelişmelere ve tarafların sergileyecekleri tutuma bağlı olarak çeşitlilik gösterebilir. Fakat genel bir yaklaşım olarak söylenebilecekler bellidir. Bu yaklaşımı daha önce İleri’de yayınlanan bir yazıdan aktararak, tartışmaya devam etmek üzere zaten epey uzamış olan bu yazıyı sonlandıralım.

Esas olarak HAZİRAN’dan kaygıya kapılan liberallerin gündeme soktuğu bir diğer tez şu; HAZİRAN sözüm ona HDK’ya karşı bir alternatif olarak örgütleniyormuş!

HAZİRAN, eşitlikçi, özgürlükçü, barışın ve kardeşliğin hüküm sürdüğü bir ülkenin kuruluşuna katkı yapmak için yola çıkmış bir halk hareketidir.

Bir halk hareketi olmak için yola çıkıyoruz ve ille bir karşıtlıkla tanımlanacaksa hedefimizde bugün emperyalist-kapitalist düzenin en etkin siyasal gücü olarak örgütlenmiş, onun temsiliyetini üstlenmiş AKP’nin olduğunu açıkça söylüyoruz.

*Dost veya düşman tüm siyasal güçleri, doğal olarak bu eksen-
de durdukları yere göre değerlendireceğiz.*

*Türkiye sosyalist hareketi ile Kürt siyasal hareketi, ortaklıkları
kadar herkesin bildiği farklılıkları da olan iki farklı siyasal
çizgi. Geniş anlamıyla sosyalist hareket içindeki kimi güçlerin,
çeşitli gerekçelerle kendilerini HDK içinde ifade ediyor olmaları
bu gerçeği değiştirmiyor.*

*Burada uzun uzun siyasal çizgi veya niyet tartışması yapmanın
bir anlamı olduğunu düşünmüyorum. Sonuçta siyaset, çoğun-
lukla niyetten bağımsız olarak, toplumsal alanda nasıl algılan-
dığımızla ilgilidir. Böyle bakarsak, HDK'nın Kürt hareketinin
Türkiye'ye seslenen bir kanalı olarak algılandığı gerçeği orta-
dadır. Dolayısıyla geniş kesimler için HDP'nin BDP veya diğer
"Kürt partisi" olarak tanımlanan partilerden pek bir farkı yok.
Bu nedenle, siyasal eleştirilerimiz-farklarımız bir yana, HDP,
Türkiyeli emekçilerin, sosyalistlerin sesinin daha güçlü çıkması
veya Türkiye'nin Batısında yaşayan milyonların örgütlenmesi
noktasında doğal sınırlara sahip.*

*Örneğin sadece, HDP'nin merkezi siyasal başlığı olan Kürt hal-
kının talepleri açısından bile bakacak olsak, HDK içinde sos-
yalistlerin varlığı toplumsal ölçekte bir anlam taşıyor. HDK
içindeki güçlerin Kürt sorununun çözümü ile ilgili Türkiye'nin
tümünü kapsayan bir sesin yükselmesine bile istenen-beklenen
katkırı koyamadığı ortada.*

*Bu veriler Türkiye'de işçi sınıfının, emekçilerin Kürt sorunu
dahil olmak üzere pek çok yaşamsal alanda kendi bağımsız se-
sini çıkarmasının ne kadar önemli bir görev olarak durduğunu
gösteriyor.*

HAZİRAN işte bu iddiayla yol çıkıyor.

*Bu topraklarda yaşayan tüm halkların gericiliğe, faşizme ve
emperyalizme karşı mücadelenin büyütülmesine, yaygınlaşma-
sına ve güçlenmesine ihtiyacı var. HAZİRAN, bugünün Türki-
yesi'nde bunu başarmaya en yakın güçtür.*

*Başka başlıklar bir yana, HAZİRAN'ın Türkiye siyasetinde et-
kin bir güç olarak ortaya çıkması, Kürt sorununun eşit, adil,
barışçı çözümüne bir katkı anlamında da çok büyük bir katkısı
olacaktır. ³*

³ <http://ilerihaber.org/yazarlar/erkan-bas/haziran-hdp-ve-secimler/455/>

Dosya:

AKP'nin Saltanat Düzeni

■ 2015 ve sonrası: Yeni bir devrimci dönem mi?

METİN ÇULHAOĞLU

Çıkış noktası olarak, Sosyalistlerin Meclisi’nin geçtiğimiz yıl yapılan bir toplantısında Bilsay Kuruç tarafından yapılan kimi tespitleri alalım. Kuruç Türkiye kapitalizmini bir tür “ reel kapitalizm” olarak tanımladıktan sonra eklemişti: “Böyle bir kapitalizm ancak AKP ile olur...”

Kuruç, burada kalmayıp başka özelliklere de değinmişti: Kentleşmeye rağmen kırsallığı kendine içkinleştiren, ha bire yakınmaktan geri durmasalar bile insanları kendine bir şekilde alıştırtmasını bilen bir kapitalizm. Tüketimle, sanal âlemle, kredi kartıyla, arabayla, gelişkin cep telefonlarıyla, şununla bununla...

Ancak, Kuruç’un en önemli tespiti, AKP’nin temsil ettiği reel kapitalizmin sosyal gelişmesiz, şöyle ya da böyle bir sosyal gelişme modelinden yoksun bir kapitalizm olduğu yolundaydı. Geçmişten bir örnek de vermişti: 12 Mart 1971’in hemen öncesinde Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç “sosyal gelişme ekonomik gelişmeyi aştı” deyip bunu bir tehlike olarak gördüğünü açıkça belirtmişti.

Sosyal gelişmenin ekonomik gelişmenin önünde gittiğini düşünürsen, artık bundan ne anlıyorsan, sosyal gelişmeyi durdurmaya çalışırsın. Nitekim 12 Mart generalleri de böyle yaptılar, sosyal gelişmenin önünü kesmeyi denediler. Olmadı, kısa sürdü ve Türkiye 1970’lerin ikinci yarısını yükselen sosyal mücadelelerle yaşadı.

Elbette 12 Eylül 1980’e kadar.

Günümüze dönersek, AKP de “sosyal gelişmenin” olabildiğince dizginlenip dar sınırlar içine hapsedildiği bir Türkiye peşindedir. İşe gidip gelme ve alışveriş dışında sokağa çıkılmayan; sürekli iş seyahatindeki işadamları, müteahhitler vb. dışında işçinin işyerine, memurun dairesine, öğrencinin okuluna bile değil sınıfına,

kadının ise çocuk bakımına tıklandığı bir Türkiye. Habermas'ın kullakları çınlasın, “iletişimsel eylem” diye bir şey duyunca dehşete düşecek siyasal iktidarların Türkiye’si...

Doğrusunu söylemek gerekirse, 1960-80 döneminden farklı olarak, günümüz Türkiye’sindeki kapitalizm (reel kapitalizm) ve onun birikim modeli “sosyal gelişmenin” önünün kesilmesi açısından daha elverişli ortamlar sunmaktadır. Belki biraz fazla “determinist” bulunacak, ama üretimi ikinci plana iten bir kapitalizmin insanların düşünce dünyasını kısırlaştırması, arayışçılığın ve sorgulayıcılığın sınırlarını çok daha erken ve katı biçimde çizmesi kaçınılmazdır.

İyi de nereye kadar?

Bu işin bir sınırı yok mu?

Ama önce dünyaya şöyle bir göz atalım.

Devrimci kabarma aralıkları

“Dünyaya göz atalım” dedik; ama burada kapitalizmin halen yaşamakta olduğu krizin ayrıntılarına, bu arada dünyadaki jeopolitik durumun inceliklerine girecek değiliz. Kısaca üzerinde durmak istediğimiz konu, kapitalizmin bugünkü ideolojik krizidir. Özel bir vurgu daha: Türkiye’de başta Erdoğan’ın kendisi olmak üzere AKP’nin pek çok alandaki fütursuzluğu öyle dolaylı da değil doğrudan doğruya dünya kapitalizminin bugün gelip dayandığı ideolojik tıkanmayla ilişkilidir.

İlişki, iki yönlüdür: AKP, daha önceki sermaye iktidarlarından farklı olarak, bağlı olduğu merkezlerden ideolojik girdi alamamaktadır. Oradaki tıkanmayı ve aczi gördüğünden, “sonra ne derler?” kaygısı duymadan kendi ideolojisini pervasızca ortalığa dökebilmektedir. Daha açık bir deyişle, AKP uluslararası ideolojik şekillenmelerin dışına düşen bir yol tutturmamıştır; böyle şekillenmeler olmadığını görünce kafasına göre takılmaya karar vermiştir.

“Dışarıdan hiçbir şey gelmiyor” demiyoruz; geliyor da, gelenler herhangi bir düşünsel üretimle ve yaratıcılıkla ilişkisi olmayan, ekonomiye ve kamu yönetimine ilişkin Dünya Bankası, IMF ve elbette AB kaynaklı düzenlemelerden ibarettir.

Oysa biz yaşanan çağın “dünya görüşünden”, kucaklayıcı ve toparlayıcı fikirler silsilesinden, ideolojiden söz ediyoruz.

İşte bu “kalmamıştır.”

Açık konuşalım: Günümüzde kapitalizm dünyasının üretebildiği tek düşünsel sistem ya da “ideoloji”, hepsi kendi ürünü olan kötülüklerin ve olumsuzlukların karşısına geçip “bunlar olmamalı” demekten ibarettir. Yoksulluk, sefalet, eşitsizlik, çevrenin tahribi, ırkçılık, şovenizm, ayrımcılık, savaş, bağınazlık, yobazlık... Bunların olmaması gerektiği düşüncesini biraz çerçevelendirip içini bir takım gözlemlerle doldurursanız kapitalizmin bugünkü ideolojik dünyasının bir resmini elde edersiniz.

Bu durumun, kapitalizmin çeşitli dinamiklerinin üretimden giderek koparak finans alanına yığılmasıyla ne kadar ilişkili olduğu ayrı bir tartışma konusudur. Ancak gerçek ortadadır: Kendi ideolojisini yenileyerek üretme anlamında kapitalizm, tarihinin en kısır dönemini yaşamaktadır.

Verili durumda, kapitalizm karşıtlığının ve bir alternatif olarak sosyalizmin, kapitalizmin bu boşluğuna oynaması, yani kendini en başta ideoloji alanında ortaya koyup bu alanda bir ağırlık oluşturmaması, sonra bu ağırlığı “ideolojik hegemonya” düzeyine çıkarması gerektiğini düşünenler olabilir.

Katıksız idealizmdir. Bir tür “Fabian sosyalizmi”dir. Tarihte tek bir başarılı örneği görülmemiştir; günümüzde ise hiçbir gerçekliği yoktur.

Kapitalizmin giderek ağırlaşan sorunları, bu arada “ideolojik boşluk” dünya coğrafyasına eşit dağılmasa bile önemli yerlerde yeni kitlesel tepkileri ve hareketlenmeleri davet edecektir. En güçlü olasılık budur. Önce bu gelecek, ortaya çıkacak, sonra ideolojisinden izlenecek özel siyasetine kadar ne varsa hepsi bu hareketlilik üzerinde yeniden kurgulanacaktır.

Çok mu beklemek gerekiyor?

Şu “uzun yüzyıl-kısa yüzyıl” saptamasına yeniden bir bakalım.

19. yüzyıl uzun yüzyıl olmuştur. 1789 Fransız İhtilali öncesinden, 1770’ler ve Amerikan Devriminden başlatırsak aslında 19. yüzyıl yaklaşık 140 yıl (Birinci Dünya Savaşı ve 1917 Ekim Devrimi’ne kadar) sürmüştür. Evet, “burjuva devrimler çağı”dır. Ancak tarihsel önceliği olan Hollanda ve İngiliz devrimlerine göre bu uzun yüzyılın burjuva devrimleri çok daha “küresel” boyutlar taşımış, ideolojik-siyasal-kurumsal yenilikleriyle görece uzak coğrafyaları da etkilemiştir.

Sonra, Hobsbawm'ın adlandırmasıyla "kısa yüzyıl" geliyor: 1917-1991. Yaklaşık üç çeyreklik bir yüzyıl. Belki daha da kısaltılabilir. Örneğin arkeolog ve tarihçi Faulkner, kapitalizmi sorgulayan en son kitlesel kabarmanın 1968-1975 döneminde gerçekleştiğini ve bu son kabarmanın yenilgiyle sonuçlandığını yazıyor. ¹ Kapitalizmin savaş sonrası krizinin, refah devleti modelinin terkinin ve neoliberal uygulamaların, yani günümüz kapitalizminin belirgin özelliklerinin gene bu dönemde ortaya çıktığını düşünürsek, kısa yüzyılı daha da kısaltıp 58 yıla indirmek mümkün görünüyor.

Bu durumda, yaklaşık 40 yıldır kapitalizmin yeni bir yüzyılının içinde yaşamaktayız.

Daha sürer mi?

Bu soruyla birlikte Taner Timur'u dinleyelim. Timur, 1789 Fransız Devrimi'nden bu yana insanlığın kırk elli yılda bir devrimci atımlara tanık olduğunu belirtiyor: 1789, 1848, 1871 Paris Komünü, 1917 Devrimi ve Almanya'da Spartakist hareket ve nihayet 1968. Timur ekliyor: "Şimdi 2010'lardayız; dünya kriz içinde ve çıkış arayışlarını, dönüşüm kılıcılarını görür gibiyiz."²

Gerçekten de, önümüzdeki 2015 ile 2020 arası kritik bir tarihsel kesit olacak gibi görünüyor. Hem dünya hem de Türkiye açısından; belki de başka yerlerden çok daha fazla Türkiye açısından.

Tekrar edelim: Kitlesel hareketlenme ve kabarma dışında başka bir yol, bir buzkıran görünmemektedir.

Şimdi yeniden Türkiye'ye dönebiliriz.

Bir AKP Portresi

Burada da Merdan Yanardağ'ın bir uyarısıyla başlayalım: "AKP'yi, Hürriyet ve İtilaf, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Demokrat Parti, Adalet Partisi ve ANAP gibi 'muhafazakâr modernleşmeci' partilerin tarihsel, felsefi, siyasal ve örgütsel olarak düz bir devamı ya da bu akımın son halkası saymak doğru değil."³

Süreklilik-kopuş meselesi, bu konulara ilgi duyan sol aklın çoğu

¹ Neil Faulkner, Marksist Dünya Tarihi, çeviren: Tuncel Öncel, Yordam Kitap 2014, ss.358-361.

² Taner Timur, AKP'nin Önlenebilir Karşı Devrimi, Yordam Kitap 2014, s.141.

³ Merdan Yanardağ, Liberal İhanet, Kırmızı Kedi 2014, s. 226.

kez zorlandığı başlıklar arasındadır. Sosyalizm ve devrimcilik söz konusu olduğunda sıkı solculuğun bir gereği olarak genellikle “kopuş” ve bunun zorunluluğu vurgulanır. Buna karşılık sağ ya da düzen iktidarlarının tarihsel değerlendirmesine gelindiğinde bu kez “süreklilik” vurgusu başat hale gelir. Bu da sıkı devrimciliğin bir gereğidir: “Sermaye iktidarları değil mi, hepsi beş aşağı beş yukarı birbirini gibidir...”

Bu nedenle, Yanardağ’ın uyarısı yerindedir.

Gerçi AKP ile yukarıdaki alıntıda sıralanan diğer partiler arasında pek çok bakımdan süreklilik bulunabilir; ancak bir sermaye iktidarı olmanın ötesinde, AKP’nin kendi öncüllerine göre bir kopuşu temsil ettiği kesindir.

Nedenlerini sıralayalım.

Bir: Bir sermaye partisi olarak AKP diğer iktidarlara göre sermayeyi terbiye edici sopasını çok daha sık kullanmakta, kendi özel sermayedar dayanağını yaratmaktadır. İki: Artık gizliliği pek kalmamış olsa bile AKP iktidara kendi “gizli gündemiyle” gelmiştir. Üç: AKP, doğrudan doğruya rejimle, bu rejimin temelleriyle oynayan bir iktidardır. Dört: Batı dünyasında gördüğü boşluklara oynamakta önceki iktidarların hepsinden daha cüretkâr ve acelecidir. Beş: Önceki “sivil” iktidarların hepsinde bir tür “sosyal gelişme” anlayışı varken AKP’de hiç yoktur; daha doğrusu sosyal gelişmenin her damarını dincilik ve dincileştirmeyle tıkama niyetindedir.

Başka “farklılıklar” da sıralanabilir; ama yeterlidir ve AKP’nin kendi öncüllerinden bir kopuşu temsil ettiği açıktır.

Böyleyse, şu sorunun yanıtlanması gerekir: ABD, Avrupa Birliği ve ülkedeki sermaye sınıfı AKP’nin bildiği yolda yürümesine daha ne kadar tahammül edebilir?

Yanıtı hemen verelim: AKP’nin tutturduğu yola, sokaklara kadar inen kitlesel bir tepki gösterilmediği, Haziran benzeri kalkışmalar devreye girmediği sürece üçünün de AKP ile ciddi bir sorunu olmayacaktır. Avrupa Birliği’ni biraz ayrı bir yere koyalım: Ne AKP’nin aklında AB ne de AB’nin aklında Türkiye kalmıştır. Gelinek nokta, AKP açısından Sadullah Ergin’in bir zamanlar söylemiş olduğu gibidir: “Eğer AB evet derse kısa bir ümit doğar. Ancak AKP için asıl

zorlu süreç o zaman başlar. Eğer AB hayır derse o zaman başka bir zorluk yaşanır ancak uzun vadede her şey bizim için çok daha kolay olur.”⁴

Bugün iktidar, AB ile olan ilişkiler bağlamında elini kolaylaştırmış durumdadır.

Ya ABD?

Irak, Suriye, İran ve Rusya... AKP, özellikle bu dört ülkeyle ilişkiler bağlamında, üstelik Kürt sorununun “çözümünü” de merkeze yerleştirerek ABD’ye öyle sözler verebilir, öyle taahhütlerde bulunabilir ve öyle angajmanlara girebilir ki içerdeki dengelerle daha fazla oynamasına ses çıkarılmaz. AKP, ABD’nin bu alanda önemli ihtiyaçları olduğunu farkındadır ve bu kozu tepe tepe kullanma niyetindedir. Anayasa, başkanlık sistemi, eğitimin çok daha ileri düzeylerde dincileştirilmesi, kadınların pek çok hakkının fiilen ellerinden alınması, Alevilere zorbalık vesaire... Hepsi karşılığında dış odaklara verilecek “güzel hediyeler” olduğu düşünülmektedir ve bu düşüncelerin büsbütün temelsiz olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

Yeter ki kitlesel bir tepki ve kalkışma olmasın.

Çünkü o zaman malum merkezler açısından AKP’nin kendisi dışında başka şeyler de riske girecektir...

Ya sermaye sınıfı?

Çok basit: AKP’nin bir siyasal iktidar olarak bu sınıfa sağladığı nimetler ve fırsatlar, akla getirdiği risklere çok daha ağır basmaktadır. Dahası, AKP bu “adlandırılmak istemeyen” sınıfı adlandırarak ara sıra sopa göstermesini de iyi bilmektedir. Sonuçta, sermaye sınıfından mırın kırın dışında daha yüksek perdeden sesler beklenmemesi gerekir.

Bir kez daha: Yeter ki kitlesel bir tepki ve kalkışma olmasın.

Yeter ki derin bir ekonomik kriz yaşanmasın...

AKP’nin oturduğu yer ve niyeti hakkında başka neler söylenebilir?

Tarihsel olarak bakıldığında AKP, Türkiye’de ve diğer kimi Müslüman ülkelerde görülen milliyetçi-modernleşmeci burjuva giri-

4 Barış Pehlivan, Barış Terkoğlu, Sızıntı, Wikileaks’te Ünlü Türkler, Kırmızı Kedi 2012, ss. 399-400.

şimler karşısında belirli bir yere oturmaktadır. Büyük ölçüde Kemalist devrimin en azından dinci akımlar söz konusu olduğunda sergilediği radikallik ve göz açtırmazlık nedeniyle bu ülkede dinci ideolojinin militan-cihatçı yönü güdük kalmıştır. Ancak, bir araştırmacının bir başka Müslüman ülkedeki İslamcı kesim için yaptığı değerlendirme Türkiye’deki için de geçerlilik taşımaktadır: “kenarda sessizce bekleyen ve gözetleyen, güçlü bir baskı grubu.”⁵

Gerçekten de siyasal İslam Türkiye’de Cumhuriyetin ilanını izleyen 50 yıl boyunca siyaset sahnesinde doğrudan boy göstermemiş/gösterememiştir. Sonra, 1970’lerde Erbakan ve MSP ile başlayan ve iktidar ortaklıklarıyla geçen süreç AKP’ye evrilmiştir.

Uzun süre “kenarda bekleme” ve “gözetleme”, ardından koalisyon ortaklıkları ve nihayet peş peşe kazanılan seçim zaferleriyle gelen ve 12 yıldır süren iktidar...

Bu yörünge İslamcı kesim için sadece kendi sermaye tabanını yaratıp pekiştirme bakımından değil başka açılardan da önemli bir imkân olmuştur. Militan-cihatçı İslam’la karşılaştırıldığında, rejimin ve toplumun kimyasıyla ustaca oynama, “siyaset dışı” sayılan alanda kendi kurumlarını oluşturma, düzenin yerleşik kurumlarıyla bunları tedricen dönüştürücü ilişkilere girme, özetle siyaset alanında esneme-hamle dengesini iyi tutturabilme (son döneme kadar), bugün AKP’nin temsil ettiği siyasal İslam’ın bu geçmiş deneyim ve birikimlerinden kaynaklanan özelliklerdir.

Fatih Yaşlı, süreci şu sözlerle değerlendirmektedir: “(...) rejimin dönüşümü ile İslamcılarının dönüşümü diyalektik bir çerçevede ilerlemiş, İslamcılarını dönüştürmek için rejim kendini dönüştürürken, rejimi dönüştürmek için İslamcılar kendilerini dönüştürmüşlerdir. Sonuç ise AKP iktidarı, yani Türkiye’nin ‘renkli devrimi’ olmuştur.”⁶

Doğrudur, ancak bu diyalektik ilişkinin bir bitim noktası da vardır. Ne zamandır, hangi yıldır ayrı, ama bugün geline nokta da ne ayrı bir özne olarak İslamcılarını dönüştüreyim diye kendini dönüştüren bir rejim kalmıştır ne de İslamcılarının rejimi dönüştürme adına kendilerini dönüştürme ihtiyacı...

5 Jansen’den aktaran Paul N. Siegel, Dünya Dinleri ve İktidar, çeviren: Selin Dingiloğlu, Yordam Kitap 2012, s. 318.

6 Fatih Yaşlı, AKP, Cemaat, Sünni Ulus, Yeni Türkiye Üzerine Tezler, Yordam Kitap 2014, s.92.

Evet, bu noktaya kadar gelebilmişlerdir.

Gene de bu söylenen, “İkinci Cumhuriyetin” her yönüyle eksiksiz gediksiz kurulduğu anlamına gelmemektedir. Söylenen, niyeti artık apaçık ortada olan AKP’nin kartlarını daha açık oynadığı, saldırılarını sürdürürken artık “takıyeye”, örtüye, maskeye çok daha az ihtiyaç duyduğudur.

Bir siyasal liderin, üstelik devletin başı konumundaki kişinin “yurttaşlık” kavramına alenen savaş açmasının başka hiçbir açıklaması olamaz.

Bu noktada mümkün olduğu kadar net bir saptama yapmak durumundayız.

Bu saptama, AKP’nin çeşitli yönleri ve özellikleri arasında kritik halkanın ne olduğu, dolayısıyla AKP karşıtı güçlerin ağırlıklı olarak nereye yüklenmeleri gerektiği sorularına bir yanıt getirmelidir.

O zaman söyleyelim: Türkiye kapitalizmi açısından günümüz dünyasında geri dönülmesi/değiştirilmesi olanaksız bir birikim modeli + bu birikim modelinin zorunlu kıldığı sosyal gelişmesizlik + sosyal gelişmesizliği sağlayacak, “sosyal gelişme” anlamı taşıyan ne varsa önünü kesecek bir “düzleyici” olarak da dinci gericilik...

Bu saptamadan çıkan sonuç, AKP karşıtı güçlerin, daha doğrusu Türkiye solunun ve sosyalistlerin ağırlıklı olarak dinci gericiliğe yüklenmeleri, oklarını buraya yöneltmeleri gerektiğidir. (“Gericilik sadece dincilikten mi ibaret?” diye soracaklara: Günümüz Türkiye’inde akla gelebilecek her tür gericilik dinle şu ya da bu şekilde ilişkilenecek, kendini böyle ortaya koymak zorundadır).

Kuşkusuz böyle bir yüklenmenin yalınkat bir laiklik savunusunun ötesine geçen vurgular ve zenginlikler içermesi gerekecektir. Ancak gene de, özel yaşamda, kamusal alanda ve devlette “modernlik” adına ne varsa hepsini savunmak, bu mevzilerde “sosyal gelişmeden” bir adım bile gerilememek mutlak zorunluluktur. Ve unutulmasın: İşçi sınıfının, kadınların, gençlerin, giderek çocukların, çevrecilerin, cinsel yönelimleri farklı olanların; deresinin, tarlasının, ağacının derdine düşmüş köylülerin ve elbette “İslamiyet temelinde kardeşliğe davet edilen” Kürtlerin hakları ve talepleri, Türkiye’nin önceki başka hiçbir döneminde AKP iktidarının temsil ettiği zihniyetle olduğu kadar açık karşıtlık içinde olmamıştı.

Bunları söyledikten sonra iki noktada daha açıklık gerekiyor.

Birincisi: Lütfen kimse “Ne yani, dinci gericilikle uğraşacağız da anti-kapitalist mücadeleyi boşlayıp sermaye sınıfını rahat mı bırakacağız?” demesin. İşçi sınıfının işyeri, işkolu, sektör ve daha üst düzeylerde verdiği mücadelenin dışında, bir siyasal hareketin “emek-sermaye çelişkisine” yüklenmesinin toplum ölçeğinde ses getirici ve hareketlendirici yolunun dolayımından ve ülkenin tümünün üzerine çöken siyasal gündem başlıklarından geçtiğini Lenin’den bu yana biliyoruz. Ekleyelim: Emek-sermaye çelişkisinin daraltılmış alanıyla sınırlı kalmayan, onu içerip başka alanlara da uzanan bir siyasal hareketin emek-sermaye çelişkisinin çözümüne ilişkin düşünceleri ve fiilleri de salt o alanla sınırlı kalanlardan daha radikal olacaktır.

Bunu da Lenin’den bu yana biliyoruz.

İkincisi: İktidarın Kürt ulusal hareketi karşısındaki planları, dış politika alanında bölgeye dönük niyetleri ve emperyalist odaklarla ilişkileri de elbette önemli olgulardır. Ancak bunlar, çok özel uğraklar dışında bir muhalefet hareketinin asıl yükselme zemini ya da temel “yakıtı” olamaz. Sıralanan bu alanlarda etki yaratıp çeşitli oyunları bozacak olan, asıl toplumsal gücünü başka bir alandan alan hareketin eşzamanlı olarak bu alanlara da yüklenmesidir.

Ne söylediysek hepsi sola işaret ediyor, solu çağırıştırıyor ve “böyle bir dönemin sosyalistleri kendilerini nasıl kurmalı?” sorusunu akla getiriyor.

Şimdi sırada bu var.

Sol: “Yenilenme” değil ama ciddi bir değişim gerekiyor

Türkiye’nin bugünkü yaş piramidine bakıldığında 15-16 Haziran 1970’in fazla hatırlanmaması ve üzerinde (artık) pek konuşulmaması normal sayılmalıdır. Katıksız bir işçi sınıfı eylemi, daha doğrusu başkaldırısıydı.

Haziran 2013’le karşılaştırılırsa?

Bu karşılaştırmayı iki hareketin sınıfsal bileşimi ve ülke ölçeğinde yaygınlığı gibi ölçütlere göre Sungur Savran yapıyor ve şöyle bağlıyor: “Şimdi dikkatle izlenmesi gereken, 15-16 Haziran’ın ardından olduğu gibi, önümüzdeki on yıllık dönemin Gezi sonrası yaşanan patlama tarafından belirlenip belirlenmeyeceğidir.”⁷

7 Sungur Savran, “Halk İsyanının Sınıf Karakteri Üzerine Notlar”, Sungur Savran, Kurtar Tanyılmaz ve E. Ahmet Tonak (Der.), Marksizm ve Sınıflar içinde, Yordam Kitap 2014, s. 296.

Gerçekten de, 1970’i izleyen on yıl, hiç abartmasız, 15-16 Haziran tarafından belirlenmiştir. Burada, 15-16 Haziran 1970’in Türkiye’deki sol gruplar üzerindeki etkilerinin ötesinde bir durumdan söz ediyoruz. Şöyle: Eğer iki temel sınıf (proletarya ve burjuvazi) arasındaki karşıtlık genel siyaset düzlemine kimi dönemlerde dolaylı kimi dönemlerde de daha doğrudan yansıyor, Türkiye’de, öncesinde ve sonrasında, başka hiçbir tarih kesitte genel anlamda siyaset, iki temel sınıf arasındaki karşıtlıkla 1970-1980 kesitindeki kadar doğrudan belirlenmemiştir.

Savran’ın gündeme getirdiği konuyla devam edersek, önümüzdeki dönemin de 2013 Haziran’ı tarafından belirleneceği bizce kesindir. Gelgelelim, 15-16 Haziran 1970 “saf” bir işçi sınıfı hareketlenmesiydi; buna karşılık Haziran 2013, sınıfla özdeşleştirilmesi önceki örneğe göre çok daha güç bir heterojenlik ve yaygınlık taşıyordu.

O zaman, önünüzdeki dönemi Haziran 2013 belirleyecekse, bu nasıl bir “belirleme” olacak?

Biraz geriye dönüp Taner Timur’dan aktardığımız başkaldırı kronolojisini hatırlayalım: 1789, 1848, 1871 Paris Komünü, 1917 Devrimi ve Almanya’da Spartakist hareket ve nihayet 1968.

Hem Türkiye hem dünyanın geri kalanı için konuşuyoruz ve soruyoruz: Bugün gözlemlenen nüveler, kıvılcıklar, hareketlenmeler ve ipuçları yukarıdakilerden hangisine işaret ediyor? Yanıt: Hepsine bakıldığında bugün görünen, yukarıdaki kronolojiye eklenmek üzere bizleri bekleyen yeni dönemin 1848-50’ye ve 1968’e (Faulkner’ı izlersek 1968-75 dönemine) daha fazla benzeyeceğidir!

Biraz fazla cüretkâr bir tahmin değil mi?

Yani “burjuva devrimler çağına” (1848) geri mi döneceğiz?”

Bu işin fitilini kampüslerde öğrenciler mi ateşleyecek? (1968)

Kuşkusuz hiçbiri değil. Herhangi bir “aşamacılık” temrini (alıştırmayı) hiç değil. Söylenen yalnızca şudur: Önümüzdeki dönemin yeni 1917 Ekim’leri ya da Spartakist girişimleri, onlar gibi “yabancı” unsurlardan görece arınmış yalınlıklarıyla tarihe damga vurmayacak, 1848-1850 ya da 1968 gibi süreçlerle birlikte bunların içinden çıkacak/çıkarılacaktır.

Kapitalizmin dünya ölçeğindeki, bu arada özellikle Türkiye’deki tam boy gericileşmesi, seküler ve modernist duyarlılıkları körükle-

diği gibi “devrimci demokrasi” (Marx) olarak bilinen tarihsel kategorinin yeni bir versiyonunu üretmektedir. Hoşnutsuzluklarını çoğu kez içine atan, ama özel uğraklarda ayağa kalkıp bir dönem içine atmış olduklarını “patlatabilen” bir kategori. Mevcut düzenle sorunlu, ama sosyalizme özel yakınlığı da olmayan bir kesim... Hep söylediğimiz gibi: Bu kesimlerin duyarlılıklarının, taleplerinin ve özlemlerinin kapitalizmde hiçbir zaman karşılık bulamayacak olması, Marksistlerin tarih bilinçlerinde yer etmiş bir gerçektir, kendilerinin değil...

Dolayısıyla, yalnızca Türkiye’de değil dünyanın en gelişmiş kapitalist merkezlerinde bile düzen karşıtı herhangi bir kitlesel karmada sokaklara inenlerin, alanları dolduranların arasında, işçi sınıfının yanı başında ve hiç de küçümsenmeyecek nicelikte bu kategori yer alacaktır.

Devam edelim.

Başkaları ayrı, ama komünistlerin önce İkinci Enternasyonal (Engels’in kimi son dönem yazıları dâhil), ardından İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa Komünist Partileri geleneğinden önemli ölçüde kopmaları gerekecektir.

İkinci Enternasyonal konusunda söylenen, şu değerlendirmeye ilişkilidir: “Bolşevizm ile Menşevizm arasındaki zıtlığın ‘sağ ya da sol’, ‘radikal ya da ılımlı’ kavramlarıyla yeterince açıklanamayacağı görülüyor. Daha çok, Menşevikler 1905’te Batı Avrupalı modern tarzda düşünürken, Bolşevikler 1848 tarzında düşünüyorlardı. İkisinden hangisinin haklı olduğunu ancak zaman gösterebilirdi.”⁸

Gerçekten zaman göstermiştir.

Bolşevikler, 1905’ten sonra 1917’de de “Batı Avrupalı modern tarzda” değil bir kez daha 1848 tarzında düşünmüşler, 1848’de yetersiz kalan işçi sınıfı unsurunu öne çıkararak başarı kazanabilmişlerdir. Bu arada unutulmasın: İkinci Enternasyonal geleneği de “işçi sınıfı” diyordu; ancak, “1848 tarzında düşünebilen” Bolşeviklerden farklı olarak, aradaki diğer sınıf kesimlerinin belirli bir hedefe yöneltilmesi uğraşı onlara fazla zahmetli geliyordu: Kapitalizm hele bir gelişsin de...

8 Arthur Rosenberg, Bolşevizm Tarihi, çeviren: Levent Konca, Habitus 2014, s. 44.

Sonra, sırada İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemin Batı Avrupalı “geleneksel komünist partileri” var...

Çok zorlu dönemler geçirmişler, özellikle faşizme karşı yığıtçe mücadelelerinde önemli kayıplar vermişler, bunlara rağmen ülkelerinin siyasetinde önemli bir yer tutabilmişlerdir. Gene de hiç unutmamak gerekiyor: “Sizler bizim gibi yapamazsınız” mealinde Lenin'den gelen uyarı (Sol Komünizm); bir yanda soğuk savaşın anti-komünist histeri dalgasını göğüslemeye çalışırken diğer yanda Sovyetler Birliği'ni kollama görevi arasında kurulması gereken dengeler; Gramsci yorumlarıyla yenilenme girişimleri; güçlü sendikalarla uyum tutturma; diğer solla ortak program-hükümet denemeleri...

Tarihselci bir bakış, hepsine bir gerekçe bulabilir, belirli bir rasyonellik atfedebilir. Ama aynı tarihselci bakış bize şunu da söyleyecektir: Özellikle Türkiye söz konusu olduğunda hiçbir, önümüzde duran ve bizi bekleyen dönem için bir emsal teşkil etmez, kılavuz olmaz ve ders sunmaz.

Hele önümüzde duran bir tür 1848 ve/ya da 1968 ise...

Tarihte, devrimci = komünist gibi bir denklem hiçbir zaman olmamıştır. Yani gerçekten devrimci olanın aynı zamanda mutlaka komünist olması gibi bir zorunluluk yoktur. Buna karşılık komünist = devrimci denklemi teorik planda kuşkusuz mutlak geçerlilik taşır; ancak bu teorik geçerliliğin siyasete ve pratiğe istisnasız her tarihsel dönemde bire bir yansıdığını söylemek mümkün değildir.

Önümüzdeki karmaşık dönemde komünistler, komünist olmayan devrimcileri “ideolojik mücadeleyle” dönüştürme çabalarından önce, salt taşıdıkları sıfatın ötesinde devrimciliklerini de ortaya koyabilirlerse bu “dönüştürme” işinde muhtemelen çok daha başarılı olacaklardır.

Türkiye-AKP gerçekliği ve kimi “teorik” mülahazalar

Özellikle Türkiye solunda “ezber bozma” dendiğinde bozulduğu ya da bozulması gerektiği iddia edilen ezberler nedense büyük çoğunlukla Marksizm'in temel taşlarıyla ilgilidir: Proletarya, sınıf mücadelesi, burjuva devrimlerin tarihteki yeri, yapı-üstyapı ilişkileri, devlet teorisi, uzlaşmaz çelişki gibi...

Bu durumda, Marksizm'in kendi içinde olmayan, ancak Marksizm temel alınarak daha sonra geliştirilmiş kavramsallaştırmalar,

yaklaşımlar, teoriler ve modeller arasında zamanla “ezbere” dönüşen ve gerçekten bozulması gereken başka şeyler hiç mi yoktur?

Bizce, özellikle son 12-13 yıllık AKP iktidarı, Türkiye solunda yerleşik kimi ezberlerin bozulması, bunlardan en azından bir bölümünün özellikle AKP iktidarı bağlamında gündemden düşürülmesi için özel bir fırsat oluşturmaktadır.

Bir kere, ülkede daha önce görülen siyasal egemenlik biçimlerinden farklı olarak bugün AKP iktidarını bir tür “egemen blok” ya da onun temsilcisi saymak son derece güçtür. Ortada elbette bir “egemenlik” vardır da, bunun kavramın gerçek karşılığıyla bir “blokun” egemenliği olduğu hayli su götürür. Bloкта taraflar olur; “hayır bloktur” diye ısrar edenler, Cemaat de devre dışı kaldıktan sonra başka hangi “tarafı” gösterebileceklerdir?

Yarın bir gün AKP gittiğinde “egemen blok” kavramı yeniden geçerlilik kazanabilir. Ama bugün bundan söz etmenin fazla anlamı yoktur.

İkincisi, AKP iktidarı, bir kez daha önceki bütün iktidarlardan farklı olarak, istisnasız her alanda derin yarılmalar yaratarak ve bu yarılmalarda bir tarafta olduğunu açıkça ilan ederek yerini pekiştirmekte ve kendini sürdürmektedir. Genel geçer olan, siyasal iktidarların karşıtlarını bir tasnife ve sıralamaya tabi tutmalarıdır. Evet, önce kesin karşıya alınacaklar, en sonda ise fazla uğraşılmayacak, dokunulmayacak olanlar... Bu ikisinin arasında ise karşısında belirli esnekliklere gidilecek, “konsensüs” aranacak ya da hemen zor’a başvurmada “onay” talep edilecek unsurlar yer alır.

AKP işte bu defteri kapatmış görünmektedir. Toplumsal formasyonun her alanında önce kendince kesin yarılmalar yaratmakta, sonra kendi tarafındaki mevzilerden yarılmanın diğer tarafında yer alanlara saldırıya geçmektedir. Nedeni, kuşkusuz “siyaset bil-memesi” değildir. Böyle yapmasını gerektiren, sahip olduğu ideolojidir. “Diyalog”, “konsensüs”, “esneklik”, “onay” vb. ulus ve yurttaşlık temelinde karşılığı olabilecek kavramlardır. Oysa AKP karşısında bir “cemiyet, yani yurttaşlar toplumu değil; bir ‘cemaat’ yani bir inançlar toplumu” görmektedir.⁹

Yurttaşlık kavramına “yeni bir din yaratılmak istendi” diye saldırması bundandır.

9 Fatih Yaşlı, a.g.e. s.128.

Yukarıda kısaca değinilen noktalar geçerli görülüyorsa, solun kimi yaklaşımları yeniden gözden geçirmesi, giderek kimi ezberlerini bozması gerekecektir.

Örneğin, verili durumda ortada, solun “ideolojik mücadeleyle” seyretebileceği herhangi bir “blok” olmadığı gibi, kendi başına “ideolojik mücadelenin” yarılmanın karşı tarafındakileri bozup eksiltici bir etkisi de olamaz. Başvurulacak tek yol vardır: Yarılmanın bir tarafından kalkarak diğer tarafın topyekûn üzerine üzerine giden bir siyasal saldırı ve eylemlilik... İdeolojik mücadele, kendi getirilerini ancak böyle bir siyasal saldırı sonrasında sağlayabilecektir.

Sonra, zaman zaman ileri sürülenin tersine, bu ülkede solun görece etkili olduğu dönemlerde bu etki, solun “karşı tarafın dediklerine boş verip kendi öyküsünü anlatmasından” çok karşı tarafın öykülerini bozmasıyla, bunların ipliğini pazara çıkarmasıyla yaratılmıştır. Evet, solun “kendi öyküsünü” anlatabileceği ve anlatması gereken alanlar vardır: Edebiyat, müzik, sinema ve tiyatro başta olmak üzere sanatın çeşitli dalları... Gelgelelim, siyasetin de tutup aynı işe soyunması, siyasetin ve onun temelindeki sınıf mücadelesinin kültürel bir uğraşa indirgenmesinden başka sonuç vermeyecektir.

Bir de Türkiye’de solun entelektüel-düşünsel planda “hegemonik” bir konuma yerleşebildiği geçmiş dönemlerden söz ediliyor.

Burada hemen belirtmek gerekirse, egemen sınıfın (sınıfların) entelektüel alana nüfuzu ve “ideolojik hegemonyası” ile karşıt sınıfın oluşturabileceği/oluşturduğu entelektüel-ideolojik etki arasında net bir bakışsızlık vardır.

Egemen ideoloji, kendi egemenliğini, dışında kalanları kendisi gibi düşündürerek, kendi söylemine yaklaştırarak, en azından bundan kopmamasını sağlayarak kurar. Karşı taraf içinse durum kesinlikle böyle değildir. Sosyalistler ya da işçi sınıfı hareketi bir dönem ideolojik-entelektüel ortamda “hegemon” konuma gelmişse, bu hegemonya karşı tarafı kendisi gibi düşündürerek değil, karşı tarafın kendini sosyalistlerin koyduğu ölçütlere göre tanımlamayı kabul etmesiyle gerçekleşir.

Başka bir deyişle, solun bu özel alanda “hegemon” olması durumunda düzenin temsilcileri sola “Evet, biz de aşağı yukarı sizin

gibi düşünüyörüz” demez. Sadece “Evet, sen iki taraftan söz ediyorsun, doğru; işte ben senin karşındaki taraftanım” der.

Eğer ideolojik mücadelede başarı, entelektüel-düşünsel ortamlarda ağırlık aranıyorsa, hedeflenecek olan budur. Daha ötesi naifliktir, gerçekçilikten uzaktır.

Son birkaç not

Okur buraya kadar geldiyse kendisiyle kısa bir sohbetimiz olacak.

Bir soruyla başlayalım: Böyle yazılar hiç ödünsüz “objektif bir gözle”, ele alınan konuya ilişkin her tür olasılığı hesaba katarak ve açarak mı yazılmalı?

Biraz daha somutlaştıralım: Yazıda, AKP denilen musibetten, niyetlerinden, kitlesel bir muhalefetten ve daha genel anlamda yeni bir devrimci kabarma dönemi olasılığından söz edildi. İyi de, bunların dışında, birtakım merkezlerin, bu arada sermaye sınıfının şu ya da bu yolla, belki de AKP’nin bir seçim hezimetini yaşamasını sağlayarak bu adamların ipini çekmesi gibi bir olasılık hiç mi yok?

Elbette vardır.

Böyle bir olasılıkla ilgili çeşitli senaryolar üretilebileceği gibi “AKP’yi götürmenin” zamanlamasına ilişkin olarak da pek çok şey söylenebilir. Diyelim böyle bir senaryoyu biz de yazdık ve aşağı yukarı “makul” ya da “olabilir” bulundu...

Eee, ne olacak?

Sanki AKP bu yolla, yani yukarıdan tezgâhlar sonucunda gittiğinde karşımızda bambaşka bir Türkiye mi bulacağız? Bu saatten ve yaptıkları bunca işten sonra AKP’nin gidip de yerine başka bir sermaye iktidarının gelmesiyle gidenin yeni bir rejim adına fethetmiş olduğu kaleler bir bir geri mi alınacak?

Yoksa “şu kadarı da fazlaydı” deyip insanları 2007’ye ya da 2010’a kadar olan AKP dönemine fit olmaya mı davet edecekler?

AKP “o yolla” gittiğinde Haziran 2013 de kendi özel miadını doldurmuş, geçmiş gitmiş, işlevini yerine getirip tarihteki yerini almış mı sayılacak?

Ve nihayet bizim burada anlatmaya çalıştıklarımızın ve benzeri başka anlatım ve yol tasavvurlarının hepsi havaya mı gidecek?

Bu nedenle yazıda “çok objektif” olmadık, kimi olasılıklar üzerinde hiç durmadık.

Ancak, üzerinde durulması “fuzuli” sayılamayacak bir başka olasılık daha vardır: Yükselen yaygın ve kitlesel muhalefetin, başka bir deyişle bir halk hareketinin AKP’yi iyiden iyiye zorlayıp sarsması ve bu sürecin belirli bir uğrağında AKP’yi kendi tezgâhlarıyla götüremeyen çevrelerin duruma el koyup “gereğini” kendilerince yapmaları...

Yani bir “çalınan devrim” daha...

Bu yazıda anlatılmaya çalışılanların, böyle bir olasılık karşısında “havada kalacağını” hiç sanmıyoruz.

1848 ve 1968 atıfları bu yönden de düşünülmelidir.

■ **AKP rejiminde hegemonya krizi**

CAN SOYER

AKP'nin ideolojik meşruiyetinin ve hegemonya projesinin boşluklarına dair çalışmalar öteden beri yapılmaktadır. Ancak konuyla ilgili çalışmaların ve yayınların son iki yıldır gözle görülür ölçüde arttığı söylenebilir. Bu durumda en büyük pay, kuşkusuz, 2013 yılında yaşadığımız ve Gezi Parkı'nda başlayıp bir anda tüm ülkeye yayılan Haziran Direnişi'ne aittir. Haziran Direnişi AKP'nin ideolojik meşruiyeti ve hegemonya stratejisine dair tartışmalara güçlü bir zemin sunarken, aynı zamanda sürecin olası seyri konusunda da kolaylaştırıcı veriler sağlamıştır.

Gelinen noktada ise, AKP'nin uzun yıllardır görelî olarak başarılı olduğu ve Türkiye'nin siyasal ve toplumsal dengelerinde köklü dönüşümleri gerçekleştirebilmesine olanak sağlayan modelin sürdürülebilirliğinin giderek ortadan kalkmaya başladığı, daha açık bir deyişle AKP'nin ideolojik meşruiyetinin ve hegemonya stratejisinin bir krizle karşı karşıya olduğu çoğu araştırmacının üzerinde ortaklaştığı bir saptama halini almıştır. Bu saptamanın sosyalist hareket cephesindeki dolaysız sonuçları ise, AKP karşıtı mücadelenin öncelikleri ve tarzı hakkındaki soruşturmaların gündeme gelmesi olmuştur.

O halde, bir yandan sözü edilen krizin nedenlerini ve boyutlarını anlamak, bir yandan da sosyalist siyasetin ağırlık ve öncelik vermesi gereken başlıkları ortaya koymak için AKP'nin ideolojik meşruiyeti ve hegemonya stratejisine daha yakından bakmak gereklidir. Bu sayede yalnızca AKP iktidarının yönetme ve ege-menliğini sürdürme konusundaki sorunları ortaya çıkmış olmakla kalmayacak, aynı zamanda AKP karşıtı bir siyasal ve toplumsal muhalefetin üzerinde yükseleceği zeminin çerçevesi de genel hatlarıyla çizilebilecektir.

Neoliberal dönüşüm sancısı

Dünya kapitalizminin 70'li yıllarda karşı karşıya kaldığı krizle birlikte, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra girilen ithal ikameci birikim modelinin tıkanıp, yeni bir birikim modelinin hayata geçirilmesinin gerektiği burjuvazinin geniş kesimleri tarafından kabul edilmiştir. Bu gerekliliği kabul etmekle birlikte, Türkiye burjuvazisini düşündüren, söz konusu geçişin nasıl gerçekleştirileceği olmuştur. Zira söz konusu yıllar, işçi sınıfının bilinç ve mücadele birikimi, devrimci mücadelenin gücü ve etkisi, burjuvazinin kendi içindeki çatışmalar ve düzen siyasetinin meşruiyet kaybı gibi göstergeler açısından, böylesi köklü bir dönüşümü gerçekleştirmek için son derece tehlikeli yıllardı.

Özal'ın hazırladığı 24 Ocak kararlarıyla somutlanan dönüşümü sırtlanacak ve oluşabilecek tepkileri kendi liderliği altında yönetip etkisizleştirecek bir siyasal aktörün olmadığı koşullarda, dönüşümü “olağanüstü” araçlarla gerçekleştirmek dışında bir seçenek kalmamıştı. 12 Eylül'de ordunun gördüğü ve doldurduğu boşluk tam da buradadır.

Aynı dönemde, başta Sovyetler Birliği olmak üzere, dünya sosyalist blokunun ortadan kalkması, emperyalizmin daha cesur ve saldırgan girişimlerde bulunmasına olanak verdi. Emperyalizm daha önce Sovyetler nedeniyle el atmadığı coğrafyalara vahşice saldırmaya hazırlanırken, bir yandan da Türkiye gibi ülkelerin düzen siyasetçilerini ve yöneticilerini neoliberal dönüşüme hız vermek yönünde zorlamaya başladı. Oysa Türkiye kapitalizmi neoliberal dönüşümü pürüzsüz ve dingin bir toplumsal ortamda gerçekleştirebilecek siyasal ve toplumsal koşullara sahip değildi. 12 Eylül'ün ağır baskı koşullarından sonra dahi, Türkiye burjuvazisinin korkuları hafiflemiş sayılmazdı. 90'lı yıllar ise bu korkuların yeniden güncellik kazandığı yıllar oldu.

Türkiye kapitalizminin 90'lı yıllar boyunca ciddi kriz dinamikleriyle baş etmeye çalıştığı söylenebilir. Esasında beklenti, bir kısmı 12 Eylül öncesinden devrolan kriz dinamiklerinin etkisizleştirilmesi, toplumsal bir uyumun ve onayın sağlanması ve neoliberal dönüşümün hızının bu sayede artırılması yönündeydi. On yılın sonuna gelirken, Türkiye'de Kürt hareketi, dinci gericilik, devrimci demokrat dinamikler gibi “sıkıntılı” gündemler varlığını koruyordu; devletin yapısal dönüşümünde, özelleştirmelerde, yasal

mevzuatın değiştirilmesinde yeterli adımlar atılamamıştı; üstelik tüm bunlar yaşanırken düzen siyaseti her geçen gün daha fazla itibarsızlaşıyor, Türkiye'nin geleneksel siyasal aktörleri meşruiyetlerini hızla yitiriyordu. Bu koşullar altında neoliberal dönüşümü hızlandırmak bir yana, mevcut kadrolarla ülkenin yönetilmesinin dahi olanaksız olduğu görülüyordu.

Ordu, tam da bu uğrakta yeniden devreye girmiş ve Türkiye'nin kriz dinamiklerini etkisizleştirmek ve neoliberal dönüşümün ihtiyaç duyduğu düzeni tesis etmek, bu arada burjuvazinin üzerindeki kimi yükleri de hafifletmek için bir restorasyon hamlesi denemiştir. 28 Şubat sürecini, salt dinci gericiliğe yönelen tedbirler olarak görmek, bu açıdan hatalı olmakta ve söz konusu dönemde Türkiye kapitalizminin geçirdiği restorasyonu gözlerden saklamaktadır. Susurluk'la başlayan, Refah Partisi'nin geriletilmesi, Öcalan'ın yakalanması, faşist hareketin terbiye edilmesi, ölüm oruçları ve cezaevi operasyonlarıyla devrimci hareketin üzerine gidilmesi gibi süreçlerle devam eden restorasyon, son noktasına 2001 kriziyle ve düzenin geleneksel siyasal kadrolarının tasfiyesiyle vardı.

Bu temizlenmiş siyaset düzleminin iki dolaysız sonucu oldu. Birincisi, AKP iktidara yürürken ciddiye alınabilecek herhangi bir rakiple karşılaşmamış, deyim yerindeyse iktidar avuçlarına düşmüştür. İkincisi ise, AKP iktidarı art arda hamlelerle siyasal ve toplumsal egemenliğini pekiştirirken, sıra ordunun siyasal rolünün tasfiyesine ve dönüşümüne geldiğinde, buna direnebilecek güçte bir siyasal aktör kalmamıştır. Dolayısıyla, restorasyon süreci ile başlayan dönüşümde, AKP kendisine hızla ilerleyebileceği boş bir kulvar bularak harekete geçmiş, bu arada düzenin geleneksel siyasal aktörlerinin neredeyse tümünü etkisizleştirip iktidarı teke-line alabilmiştir.

Ancak AKP'nin başarısının bir "rastlantı" sonucu olduğunu düşünmenin de anlamı yoktur. Kabaca tarif ettiğimiz koşullarda, AKP bir yandan emperyalizme bağlılığını göstermek için hiçbir fırsatı kaçırmayan, diğer yandan da Türkiye'nin dönüşümünü sırtlanmaya talip olduğunu açık açık dile getiren bir aktör olarak ileri çıkmıştır. Buradaki kritik nokta ise, kimsenin girişmeye cesaret edemediği ve aslolarak Türkiye'de 1923 referansı ile tanımlanan Birinci Cumhuriyet rejiminin tasfiyesini, AKP'nin üstlenmeyi ve gerçekleştirmeyi taahhüt edebilmesidir. Emperyalizm ve Türkiye burjuvazisi, Sovyetler'in var olduğu bir dünyanın referanslarını

taşıyan ve sınıf mücadeleleri sonucunda emekçi sınıfların göz ardı edilemeyecek kazanımlar biriktirdiği yerleşik cumhuriyet rejiminin artık iş göremez hale geldiği, dolayısıyla mevcut siyasal ve toplumsal yapının bir biçimde tasfiye edilmesi gerektiği konusunda zaten olgunlaşmış bir fikre sahipti. Zira hedeflenen neoliberal dönüşümün, yerleşik içerikleriyle devletçilik, kamuculuk, halkçılık, milliyetçilik gibi söylemlerle uyumlu bir bütünlük oluşturması ve hayata geçirilmesi olanaksızdı.

AKP 2002 yılında iktidara geldiğinde elinde yerleşik modelini tüketmiş bir Türkiye bulmuştur. Ülke gerçekten bir eşiktir. Ancak bu, neo-liberal dönüşümün kendisinin tükenip başka bir birikim modelini davet ettiği eşik değildir. Gelineen nokta, neo-liberal yapılanmanın daha ileri evrelerine refakat edecek radikal bir siyasal-ideolojik-kültürel yeniden yapılanmayı gündeme getiren bir eşiktir.¹

AKP bu kaçınılmaz sonu fark eden ve kendini bu farkındalık sayesinde pazarlayan yegane siyasal aktör olarak ortaya çıkmıştır. Bu çıkışta, AKP'nin, neoliberal dönüşüm sürecinin gereklerinin yerine getirilmesinde ve oluşabilecek tepkilerin önlenmesinde Birinci Cumhuriyet'in siyasal ve ideolojik mirasının yetersiz kalacağını görmesinin ve bu başlıkta radikal davranabilmesinin payı büyüktür. Bu koşullarda, AKP neoliberal birikim modelini bir yapı olarak görmüş ve bu yapıya uygun bir üstyapının kurucu aktörü olmak için gerekli istek ve yeteneğe sahip olduğunu göstermiştir.

Tasfiye yılları

2002 ile başlayan süreçte AKP iktidarının icraatları, esas olarak neoliberal dönüşümün hızlandırılması ve bunun bir aracı olarak da Birinci Cumhuriyet rejiminin tasfiyesine yönelmiştir. Türkiye kapitalizminin yapısını köklü biçimde dönüşüme tabi tutmak ve bu dönüşümün önündeki siyasal, kurumsal, yasal, ideolojik, kültürel her tür engeli kesin olarak ortadan kaldırmak anlamına gelen bu girişim, zaman zaman çeşitli tepkilerle de karşılaşmıştır. Tasfiyenin başarısı ise bu tepkilerin etkisizleştirilmesiyle mümkündü ve on yılın sonunda AKP, dönüşümün önünde ayak bağı olabilecek ne varsa etkisizleştirmişti. Bundan sonra, neoliberal dönüşümün işleyişini aksatacak, yavaşlatacak, zorlayacak hiçbir dinamik kal-

¹ Metin Çulhaoğlu; "AKP'nin Vizyonu veya JEOCIA Destekli JEOCEO Projesi", Gelenek No: 107, İstanbul: 2009, s. 8.

mamış; siyasette, ideolojide, kültürde Birinci Cumhuriyet'ten kalma yerleşik özellikler, tümüyle kendi gerekleri doğrultusunda hareket eden piyasanın ve neoliberal ekonominin biçimlendirmesine tabi hale gelmiştir.

En başta AB üyeliği bahanesiyle Türkiye'nin yasal ve idari mevzuatında köklü değişiklikler hayata geçirilmiş, ülkenin neredeyse bütün kaynakları özelleştirilmiş, birçok sektör piyasalaştırmaya kurban edilmiş, emeğin örgütsüzleştirilmesi ve güvencesizleştirilmesinde önemli adımlar atılmış, çalışma yaşamı büyük ölçüde esnekleştirilmiş ve taşeronlaştırılmıştır. Üstelik AKP, bu standart neoliberal yıkım politikalarını radikal biçimde uygularken, toplumsal huzursuzlukların oluşmasını bertaraf etmeyi, oluşan tepkileri ise farklı hedeflere yöneltip etkisizleştirmeyi başarabilmiştir. Bu anlamda, AKP'yi düzenin diğer partilerinden ayıran en önemli fark, bir yandan neoliberal politikaları son derece etkin biçimde yürürlüğe sokarken, diğer yandan toplumun mağdur kesimlerinin gündelik çıkarlarıyla örtüşen çeşitli hizmet ve hayırseverlik mekanizmalarını hayata geçirmesiydi.²

Neoliberal popülizm olarak da adlandırılan bu mekanizmalar, iki açıdan işlevli olmuştur. Birincisi, uluslararası emperyalizmin baskılarını ve tercihlerini bir ülke gerçekliği haline getirmeye, diğer bir deyişle yerileştirmeye yaramıştır. İkinci olarak ise, sürecin yarattığı yıkımın bir hegemonya krizine varmasını önleyen gündelik bir refah ve iyileştirme sağlamıştır. Bu anlamda, bir yandan neoliberal dönüşümün sürdürülmesine zemin hazırlarken, diğer yandan emekçi sınıfları neoliberalizme uyumlu popülist uygulamalarla egemen sınıfların iktidarına eklemlemeyi mümkün kılmıştır.³ Kömür ya da bulgur yardımlarıyla, duble yollarla, öğrencilere ders kitabı dağıtmakla hedeflenen, neoliberal politikaların yaratacağı yıkımı maddi ve simgesel ödünlerle sürdürülebilir bir düzeyde tutmaktı. AKP'nin neoliberal dönüşümü tüm hızıyla sürdürürken, aynı zamanda mağdur kesimlerin temsilcisi olarak görülebilmesinin ardından yatan ideolojik mekanizma bu biçimde kuruluyordu.

Bir diğer ideolojik mekanizma ise, Türkiye toplumunun biriktirdiği tarihsel sorunların neredeyse tamamını, icat edilen bir iç düşmanın kötülüklerine bağlamak olarak ortaya çıkmıştır. Darbe

2 Cenk Saraçoğlu; "İslami-Muhafazakar Milliyetçiliğin Millet Tasarımı: AKP Döneminde Kürt Politikası", Praksis No: 26, Ankara: 2011, s. 37.

3 Deniz Yıldırım; "AKP ve Neoliberal Popülizm", içinde AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu, (Der.) İlhan Uzel – Bülent Duru, Phoenix Yayınları, Ankara: 2009, s. 69.

günlükleriyle başlayıp Ergenekon operasyonlarına uzanan süreç, bu iç düşman algısının üzerine oturduğu gibi, bir yandan birikmiş huzursuzlukları eski rejime yönlendirip kendi siyasetine onay üreten, bir yandan da aynı algıyı sürekli canlı tutup yerleşikleştiren bir işlev görmüştür. Sonuçta AKP'nin iktidar stratejisinin en ayırt edici unsurlarından olan “muhalif ama hegemonik” söylem, asıl olarak bu zemin üzerine kurulmuştur.

Tasfiye sürecinde son virajın alınmasını ise 12 Eylül referandumu ile 12 Haziran seçimleri arasındaki döneme yerleştirmek mümkündür. Referandum ile başlayan süreçte, AKP'nin iktidar stratejilerinden bir diğerinin özel bir ağırlık kazandığı söylenebilir. Buna göre, AKP toplumdaki mevcut eşitsizlikleri ve kötülükleri vurgulayarak toplumun bir kesimini diğer kesimlerine karşı kışkırtmış, bu yolla ürettiği siyasal gerilimi ise öncekinden daha kötü bir toplumsal ortalamaı hayata geçirmek için ihtiyaç duyduğu onayı yaratmak için kullanmıştır.⁴ Sağlıkta dönüşüm programının, halk ile hekimleri karşı karşıya getirecek bir üslupla tartışmaya açılması bu stratejinin bir örneğidir. Benzer biçimde, referandum sürecinde toplumu darbeciler ve sivilleşme taraftarları olarak ayrıştırmak, 12 Eylül anayasasının halk düşmanı niteliğini kendi anayasasına onay üretmek için kullanmak ve bu sayede anayasal düzlemde dahi açıkça gerileme anlamına gelen birçok düzenlemeyi geniş bir destekle hayata geçirmek, AKP siyasetinin en açık stratejilerinden biri olmuştur.

Bu tabloya mutlaka eklenmesi gereken başlıklardan biri de emperyalizmin bölge politikaları ve burada AKP'nin sergilediği atak tarzıdır. AKP, ABD öncülüğünde sürdürülen bölgesel stratejinin boşluklarını ve ihtiyaçlarını erken bir zamanda saptamış ve kendi dış politika vizyonunu buna uygun olarak tasarlamıştır. En özet haliyle, bölgede emperyalizmin ihtiyaç duyduğu dönüşümü gerçekleştirecek ve bunu yaparken de “işgalci-sömürgeci” bir görüntü vermeyecek “müslüman ülke” imajı, AKP tarafından ABD'ye sunulan teklifin en işe yarar kısmıdır. Bu denemenin akıbeti ayrı bir tartışma konusudur, ancak AKP'nin dış politikada ve bölge dengelerinde özel bir konjonktürden geçildiğini kavradığı açıktır.

Toparlarsak, 2002 ile başlayan ve hızla ilerleyen iktidar sürecin-

4 Cemil Yıldızcan ve Özge Yaka; “Çözülen Ne: Otoritarizm mi Demokrasi mi?”, içinde Hegemonyadan Diktatoryaya: AKP ve Liberal-Muhafazakar İttifak, (Der.) Çağdaş Sümer – Fatih Yaşlı, Tan Yayınları, Ankara: 2010, s. 257.

de AKP, üç başlıktaki dinamikleri bir araya getirmiş ve buradan özel bir “sinerji” yaratabilmiştir. Neoliberal dönüşümün aciliyeti, ideolojik yeniden yapılanma ve dış politikadaki özel konjonktür algısı, bu üç başlığı oluşturmaktadır ve AKP tarafından uygulanan planda bu üç başlık tek bir stratejiye indirgenebilmiş, birbirini besleyen ve güçlendiren bir nitelik kazanmıştır. Birinci Cumhuriyet’in tasfiyesi sürecinde bu “sinerji”nin payını görmezden gelmek mümkün değildir.

İkinci Cumhuriyet’e giden yol

Birinci Cumhuriyet’in tasfiyesi ile birlikte neoliberal dönüşüm süreci tamamlanmış olmaktan çok, daha zorlu bir aşamaya geçmiş sayılmalıdır. Çünkü artık gündemde olan tasfiye edilenin yerine yenisini koymak, neoliberal dönüşümün gereklerine uygun bir siyasal ve toplumsal yapıyı kurmaktır. İşte bu kuruluş dönemi, aynı zamanda, yeni bir hegemonya stratejisinin de inşasını gerektirmektedir. Bu anlamda, 2010-2011 kavşağı ile birlikte AKP’nin kurucu misyonu baskın hale gelmiştir.

Bu kurucu dönemle ilgili tartışmalarda, AKP eliyle yeni bir rejimin inşa edilip edilmediği hakkında çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Eğer yeni rejim inşası salt anayasal/hukuki düzlemde kalarak tartışılırsa, ortada bu anlamda bir yeni rejim olduğu söylenemez elbette. Daha açık bir deyişle, parlamenter sistem ya da anayasada rejimi tarif eden temel ilkeler açısından Türkiye’de bir rejim değişikliğinden söz etmek mümkün değildir. Ancak bir siyasal rejimin tanımlanmasında bu tür biçimsel özelliklerden önce, fiili ve baskın unsurlar dikkate alınmalıdır. Bu anlamda, bir siyasal rejimin tanımlanmasında, egemenliğin kaynağının ne olduğu, bu egemenliğin kim tarafından kullanıldığı, gücün devlet aygıtı içerisinde nasıl dağıldığı ve devlet-yurttaş ilişkilerinin hangi temeller üzerinde tanımlandığı gibi özellikler belirleyicidir. Dolayısıyla rejime niteliğini kazandıran karakteristik özellikler, “siyasal, toplumsal ve kamusal olanın nasıl kurulduğunu, nasıl inşa edildiğini ve bu inşanın hangi ‘üst ilke’ üzerine temellendirildiğini ortaya koyar”.⁵

Konuya bu açıdan yaklaştığımızda, Türkiye’de bir rejim değişikliğinin söz konusu olduğunu söylemek de mümkün hale gelecektir. Ancak yeni bir siyasal rejimin inşası, aynı zamanda o rejime özgü

5 Fatih Yaşlı; AKP, Cemaat, Sünni-Ulus – Yeni Türkiye Üzerine Tezler, Yordam Yayınları, İstanbul: 2014, s. 21.

“kurucu felsefe”nin ve bununla birlikte yeni rejime onay sağlayacak hegemonya modelinin de oluşturulmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla, yukarıda kabaca özetlediğimiz tarihsel sürecin gelişimini, bu defa hegemonya ekseninde ele almak ve AKP’nin ideolojik stratejisinin hareket biçimini saptamak mümkündür.

Öncelikle söz konusu hegemonya modelini, ait olduğu sınıfsal bağlamın içerisine yerleştirerek işe başlamak gerekmektedir. AKP tarafından gerçekleştirilen tasfiyenin ve yeni rejim inşasının ardından, sermayenin uzun zamandır ihtiyaç duyduğu neoliberal dönüşümün uygulamaya sokulması hedefi bulunmaktadır. 12 Eylül’ün bu dönüşüm açısından en kritik uğraklardan olduğunu daha önce belirtmiştir. Ancak konuyu daha geniş bir perspektife yerleştirirsek, 12 Eylül’ün basitçe bir askeri darbe olarak anlaşılmasının sorunlu yanları ortaya çıkar. 12 Eylül, bir yandan yoğun bir şiddet ve zor ile toplumdaki mevcut örgütlü direnci yok etmeye çabalarken, öte yandan neoliberal dönüşümün yoksullaştırıcı sonuçlarına karşı doğabilecek tepkileri etkisizleştirecek ve dönüşüme geniş kitleler nezdinde onay üretebilecek yeni bir hegemonya modelinin de inşasını hedeflemiştir. Bu anlamda, 12 Eylül, askerin siyasete darbe yoluyla müdahale ettiği bir olay olmanın ötesinde, sermaye sınıfının çıkarlarıyla uyumlu ve uzun erimli bir hegemonya projesidir.⁶

Bu yeni hegemonik stratejinin özü ise, sınıf temelli siyasete son verme ⁷ biçiminde tarif edilen, iktidarların popülist uygulamalarla kitle desteğini arkasına aldığı ve sermaye ile halk kesimlerinin çıkarları arasında belirli bir uzlaşmaya dayanan modelin terk edilmesidir. 80’li ve 90’lı yıllar boyunca uygulanan politikalar, birçok açıdan arzu edilen sonucu yaratamamakla kalmamış, aynı zamanda yerleşik siyasal aktörlerin meşruiyetini ve ikna kapasitesini de neredeyse tüketmiştir. Neoliberal dönüşüm doğrultusunda ilerledikçe, Türkiye kapitalizminin gelenekselleşmiş siyasal düzeni bir açmazla karşılaşmış, yıkıcı politikaların etkilerine dolaysız biçimde maruz kalan geniş kitleler ile rejimin siyasal yapısı arasındaki ilişkilene kopma noktasına gelmiştir. 2000’li yıllara gelirken, Türkiye’de yerleşik siyasal alanın ve mevcut aktörlerin, neoliberal dönüşüm gibi son derece “riskli” bir süreçte, geniş halk kitlelerinin desteğini ve onayını almakta başarısız olduğu görülmüştür.

6 a.g.e., s. 26.

7 Galip Yalman; “AKP Döneminde Söylem ve Siyaset: Neyin Krizi?”, içinde İktidarın Şiddeti – AKP’li Yıllar, Neoliberalizm ve İslamcı Politikalar, (Der.) Simten Coşar – Gamze Yücesan Özdemir, Metis Yayınları, İstanbul: 2014, s. 24.

Bu tablo, bir yanıyla, düzenin karşı karşıya kaldığı derin ideolojik krizi de işaret etmektedir. Yerleşik ideolojik ve siyasal tarzın çözüldüğü bu süreç, esas olarak egemen ideolojinin kitlelerle ilişkilendirme biçiminde yaşanan krizle anlam kazanmaktadır. Daha açık ifade etmek gerekirse, egemen ideolojinin krizi, iç tutarsızlıklar ya da eskime gibi nedenlerden çok, kitlelerle kurduğu ilişkinin bozulması, kitleler nezdindeki anlamlandırılma biçimlerinin işlevsizleşmesi gibi nedenlere bağlıdır.⁸ Bu anlamda, Türkiye’de siyasetin ve siyasal aktörlerin toplumun geniş kesimlerini ikna edip yönlendirecek gücü kaybetmesi, egemen ideolojik eklemlenmenin kitlelerle kurduğu bağın da zedelendiği ideolojik krizle paralel bir seyir izlemiştir. Bu krizin en somut tarifi, belirli bir dönem boyunca geçerli olan ve toplumsal formasyonun yeniden üretilmesinde başat rol oynayan ideolojik eklemlenmenin dağılmasıdır.

AKP, işte tam da bu noktada iktidarı devralmış ve kitlelerle ilişkilenebilen bir siyaset tarzını ve egemen ideolojik eklemlenmeyi oluşturmayı hedeflemiştir. Bu açıdan, AKP’nin üç başlıktaki adımları özel bir önem taşımaktadır. Bunlardan birincisi, neoliberal dönüşüme hız vermesi; ikincisi, toplumsal ve siyasal yapıyı dinci gericilik doğrultusunda biçimlendirmesi; üçüncüsü ise, dış politikada emperyalizmin planlarına mutlak olarak angaje bir yol izlemesidir. Yukarıda bir “sinergi” yarattığını belirttiğimiz bu üçlü strateji, sadece Türkiye kapitalizminin mevcut krizine yanıt üretmekle kalmamış, aynı zamanda sermaye egemenliğinin tahayyül ve beklentilerini aşan bir vizyon da sunmuştur. Deyim yerindeyse, AKP, verili sınıf egemenliğini, o sınıfın kendi beklentilerini de aşan bir dönüşümle pekiştirmeye yönelmiştir.⁹

Zaman zaman gerilmekle birlikte, AKP ile burjuvazi arasındaki ilişkiyi hep belirli bir memnuniyet düzeyinde tutan bu “cömert” vizyon, esas olarak neoliberal dönüşüme uygun toplumsal ve siyasal yapılanmanın radikal bir biçimde hayata geçirilmesinde ifade bulmaktadır. Zira AKP, sermaye sınıfının ihtiyaç duyduğu dönüşümün yerleşik siyasal ve ideolojik eklemlenme ile hayata geçirilmesinin imkansızlığını görmüş ve kendi misyonunu bu boşluk/olanak üzerine kurmuştur. Ancak böylesi zorlu bir dönüşümün gerçekleşmesi, geniş kitleler nezdinde kabul görmüş bir hegemon-

8 Metin Çulhaoğlu; *İdeolojiler Alanı ve Türkiye Örneği*, Öteki Yayınları, Ankara: 1998, s. 72.

9 Metin Çulhaoğlu; “AKP’nin Yürüdüğü Yer: Bir Model ve Açıklama Denemesi”, içinde *Hegemonyadan Diktatoryaya: AKP ve Liberal-Muhafazakar İttifak*, (Der.) Çağdaş Sümer – Fatih Yaşlı, Tan Yayınları, Ankara: 2010, s. 231.

yanın yokluğunda neredeyse imkansızdır. Dolayısıyla, AKP ile liberal kesimlerin ittifakıyla da cisimleşen bir biçimde, 2002'den bugüne uzanan süreç, bu tür bir hegemonyanın inşası süreci olarak da okunabilir.

Belirli bir hegemonya stratejisinin başarısında, siyasetin hangi karşıtlıklar üzerinden biçimlendirileceği en önemli etkenlerdendir. AKP, iktidara geldiği günden itibaren sistematik biçimde, Türkiye'de birikmiş sorunların tümünü ve kendi iktidarının karşılaştığı sıkıntıların her birini otoriter-vesayetçi iktidar seçkinleri ile halk arasındaki karşıtlık üzerine kurmuştur. Bu sayede kendisini halkın temsilcisi olarak sunabilmenin ötesinde, neoliberal dönüşümün yıkıcı etkilerini muhayyel bir "iç düşman"ın üzerine yıkabilmiş, geniş kitlelerin yaşadıkları sarsıntının sınıfsal kaynaklarını gözlerden saklayabilmiştir. Siyasetin otoriterlik-vesayetçilik ekseninde kurulması ile, buna ilaveten AB reformlarının muazzam bir halkla ilişkiler kampanyasına dönüştürülmesiyle, Türkiye tarihinin gördüğü en şiddetli sınıf saldırısı, özgürleşme, demokratikleşme, sivilleşme gibi sıfatlarla kitlelerin onayından geçirilebilmiştir.

Sınıf temelli siyasetin tasfiyesi olarak andığımız sürecin dolaysız bir sonucu olarak, siyaset alanı tümüyle bireysel tercihlerin ve özgürlüklerin alanı olarak tanımlanabilmiştir. Bu koşullarda, siyasal süreçler ve mücadeleler, sınıflar ya da farklı çıkar gruplarının değil, devlet karşısında bireyin hak ve özgürlüklerine indirgenmiştir. İktidarı elinde tutan partinin dinci gerici karakterini göz önünde tuttuğumuzda, doğal olarak, birey eksenli siyasetin en çarpıcı getirisi dinsel referansların toplumsal ve siyasal düzenin asli bileşenlerinden biri haline gelmesi olmuştur. Liberal çokkültürlülük gibi argümanlarla da desteklenen bu dinselleşme, giderek siyasetin kutsallaşmasına, dinsel referans ve önceliklerin kamusal ve idari politikalara işgalci biçimde yayılmasına yol vermiştir. Böylelikle, toplumsal ve siyasal düzenin dinselleşmesi, bireysel hak ve özgürlükler temelindeki kimlik siyaseti sayesinde meşrulaştırılabilmektedir.

Ancak AKP'nin hegemonya stratejisinin en güçlü yanı, farklı toplumsal kesimler arasında karşılıklı ödünlere dayanan çoklu bir modele sahip olmasıdır.¹⁰ Daha açık bir ifadeyle, AKP, bir yandan neoliberal dönüşümü olanca şiddeti ile sürdürür ve emekçi kesim-

10 Evren Hoşgör, "AKP'nin Hegemonya Sorunsalı: Uzlaşmasız Mutabakat", içinde Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP, (Der.) Neşecan Balkan – Erol Balkan – Ahmet Öncü, Yordam Yayınları, İstanbul: 2014, s. 292.

leri her adımda daha fazla yoksulluğa iterken, öte yandan devlet olanaklarının sınırsız kullanımıyla yoksullaşmış kitleleri yardımlar aracılığıyla rejime bağlayabilmiştir. Kuşkusuz, bu tarzın bir başka sonucu da, yurttaşlık bilinci ve kazanımlarının yok olması, yurttaşın iktidarın ihsanlarına bağımlı bir tebaaya dönüşmesi olmuştur. Aynı model, burjuvazi içi ilişkilere uygulanmış ve küçük ve orta ölçekli sermayenin talepleri makro düzeydeki neoliberal büyüme döneminin olanaklarıyla karşılanabilmiştir. Böylelikle, farklı toplumsal ve sınıfsal kesimler, neoliberal dönüşümün ve liberal-demokratik siyasetin etrafında bir araya getirilebilmiştir. AKP iktidarının ilk yarısına tekabül eden bu model, hegemonik stratejinin oluşması açısından son derece kritik bir rol oynamıştır, çünkü “partinin hegemonik üstünlüğü, farklı ekonomik güçlerin çelişkili taleplerini uzlaştırabilme becerisine” ¹¹ yaslanmıştır.

Oysa pürüzsüz süreçler gibi görünen bu tablo, birkaç açıdan ciddi riskler barındırıyordu. Her şeyden önce, AKP’nin uyguladığı ekonomik politika uzun vadede sürdürülebilir değildi; başta emekçi kesimler olmak üzere, toplumun geniş bir kesimi, devlet yardımlarıyla da dengelenemeyecek ölçüde yoksullaşmaktaydı. Ayrıca, burjuvazi içi karşılıklı dengeyi mümkün kılan büyüme döneminin de sınırları belliydi. Üstelik başta dünya emperyalizminin önde gelen ekonomileri olmak üzere, Türkiye ekonomisi tümüyle dış kaynak girişine bağımlı kılınmış, bu anlamda son derece kırılgan bir karakter kazanmıştı. Dolayısıyla, AKP’nin neoliberal dönüşüme paralel olarak uygulamaya soktuğu ve kitlelerle yeniden ilişkilene-meyi sağlayan siyaset tarzı hem geçici hem de kendi başına ayakta kalamayacak denli desteğe muhtaçtı.

Nitekim 2008 krizi, AKP’nin ilk dönemine damgasını vuran hegemonya modelinin çatırdamasına neden olmuştu. Birincisi, başta imalat sektörünü vuran krize sermayenin yanıtı geniş ölçekli işten çıkarmalar oldu; dolayısıyla işsizlik oranlarında ciddi bir yükseliş meydana geldi. İkincisi, daralan ekonomi karşısında, AKP’nin sermaye sınıfının farklı kesimleri arasında kurabildiği denge bozulmaya yüz tuttu; AKP ise tercihini kendi toplumsal tabanını kuvvetlendirecek biçimde küçük ve orta ölçekli sermayeden yana kullandı. Üçüncüsü, Avrupa gibi gelişmiş ekonomilere ihracatı daralan Türkiye, sermayeyi Ortadoğu ve Afrika gibi bölgelere yönlendirmeye çalıştı; ancak dış politika alanındaki zemin kaymaları

¹¹ a.g.e., s. 299.

bu stratejinin de arzu edilen karşılığı bulmasını engelledi. Dördüncüsü, ekonomideki karar alma mekanizmaları tümüyle yürütmeye bağlandı; böylece sermaye hareketlerinin kontrolü hükümete geçmiş oldu. Beşincisi ise, AKP kendi organik burjuvazisini kollamak için kentsel dönüşüm ve inşaat rantını yoğun bir biçimde sermayeye sundu.¹²

Sonuçta, 2008 krizi ile birlikte, gerileyen büyüme oranları, artan enflasyon ve cari açık, yükselen işsizlik, bozulan finansal disiplin, belirli sermaye kesimlerine kayırmacılık, rant mekanizmasının yandaş gruplara peşkeş çekilmesi, devletin ekonomi idaresinin tümüyle hükümetin denetime girmesi, AKP'nin bir dönemini ifade eden hegemonya stratejisinin sonuna gelindiğini gösteriyordu. Bu tabloya eklenmesi gereken ve AKP iktidarının sorunlarını büyüten başka başlıklar ise dış politikada atılan adımların boşa düşmesi ve emperyalizmin strateji değişikliğine ayak uydurulamaması; başta Erdoğan olmak üzere AKP yönetiminin giderek otoriterleşmesi; özellikle Ergenekon, Balyoz, Odatv gibi davalardaki hukuksuzlukların kamuoyunda tepki oluşturacak ölçüde açığa çıkması; başta cemaat olmak üzere yeni rejimin sahipleri arasındaki çıkar çatışmasının yoğunlaşması; hükümetin sermayeyi terbiye etmek için devlet olanaklarını kullanmayı alışkanlık haline getirmesi ve böylelikle Türkiye kapitalizminin bir “tek parti devleti”nin keyfi yönetimine bağımlı kılınması olmuştur.

Bu nokta son derece önemlidir, çünkü AKP, iktidarın hareket merkezini değiştirerek ve buralara atamalar yoluyla el koyarak sermaye sınıfının farklı kesimlerini devlet eliyle dağıtılan rant ve kar olanaklarından mahrum bırakmıştır. Bir tür “alternatif bürokrasi” oluşturan AKP, hem tüm olanakları kendi yandaş sermaye gruplarının tekeline sunmakta hem de sermayenin diğer kesimlerinin bu karar alma mekanizmalarına müdahalesini yasal düzenlemelerle imkansızlaştırmaktadır.¹³ “Alternatif bürokrasi” ve devlet aygıtının tek adam iktidarı doğrultusunda operasyonelleşmesi, bir yandan devlet aygıtını kendi içinde parçalarken, öte yandan rejimin temellerini dar bir klientalist ağa ve baskı aygıtına dayandırmak anlamına gelmektedir. Oysa başarılı bir hegemonya ancak devlet aygıtının yüksek derecede kurumsal bütünlüğü ile sağlanabi-

12 İsmet Akça: “AKP, Hegemonya Projesi ve Kriz Dinamikleri”, Başlangıç No: 1, İstanbul: 2014, s. 17-18.

13 Evren Hoşgör; a.g.e., s. 327-328.

lır; dolayısıyla AKP, attığı adımlarla belirli bir kesimin çıkarlarını aşacak ve toplumun genelini kapsayacak, bu arada devleti görece birleşik bir blok halinde hareket ettirecek “ortak çıkar”ların oluşturulmasını imkansız hale getirmektedir. Bu tabloda, burjuvaziyi endişelendiren ise, kuşkusuz, AKP’nin kendisinden daha değerli olan İkinci Cumhuriyet rejiminin tehlike altına girmesi ihtimalidir.

Yani Erdoğan, artık sadece ülkeyi yönetemeyen ya da emperyalizmin işine yaramayan bir figür değildir; Erdoğan aynı zamanda sermayenin “normal” işleyişini sekteye uğratan, serbest piyasa mekanizmasını tahrip eden bir portre çizmektedir ki, küresel sistem açısından asıl başışlanamaz günahını bu teşkil etmektedir.¹⁴

Haziran Direnişı, tam da böylesi bir konjonktürde patlak vermiş ve AKP iktidarının şimdiye kadar karşılaştığı en yüksek tahribata neden olmuştur. AKP’nin daha radikal bir tarzla yeni bir hegemonya stratejisine yönelmesinin ardında, bu birikmiş sorunların üzerine gelen Haziran Direnişı yer almaktadır.

Haziran Direnişı’nden yeni hegemonik stratejiye

Haziran Direnişı, AKP iktidarının yaşadığı yönetememe ve hegemonya krizinin hem sonucu hem de nedenidir. Haziran’da sokaklara dökülen ve haftalarca sürece görkemli bir direnişe imza atan geniş halk kesimleri, esas olarak AKP’nin kendi egemenliğini kurarken izlediği stratejiye tepki göstermiştir. Ancak AKP’nin bu direnişe yanıtı ise, tepkilerin nedeni olan stratejisini daha da radikal ve sivriltilmiş biçimde sürdürmek olmuştur. Dolayısıyla, Haziran Direnişı ve sonrasındaki iktidar stratejisi, mevcut yönetememe ve hegemonya krizini aşmak şöyle dursun, daha da derinleştirmiştir.

Burada, Gramsci’nin terimleriyle söylersek, yönetme ile egemen olma arasındaki farkı vurgulamak gerekmektedir. Gramsci’ye göre bir sınıf iktidarı elinde bulundurduğu sürece topluma hükmedip yönetmeyi sürdürebilir; ancak bu sınıfın yönetmenin ötesine geçip aynı zamanda topluma ideolojik ve kültürel olarak önderlik etmesi için, hegemonyasını kabul ettirebilmek anlamında egemen olması gerekmektedir¹⁵. Bu anlamda hegemonya, farklı toplum kesimlerinin aktif onayının alınmasını ve bu kesimlerin somut bir

¹⁴ Fatih Yaşı; a.g.e., s. 198.

¹⁵ Antonio Gramsci; Hapishane Defterleri, Çeviren: Kenan Somer, Onur Yayınları, İstanbul: 1986, s. 14.

hedef doğrultusunda seferber edilmesini gerektirir; hegemonya, basitçe ikna ya da “bağımlı düşünme” değil, özel bir toplumsal ve siyasal pratik biçimidir. Dolayısıyla, siyasal iktidarı elinde bulundurmak, yani yönetmek, aynı zamanda hegemonik önderlik anlamına gelmemektedir. Hegemonya sürecinin karmaşık dinamiği, basitçe iktidarı kullanmaya ya da seçimlerden zaferle çıkmaya indirgenemez.

AKP’nin yaşadığı yönetememe ve hegemonya krizinin nedenlerinden biri, ideolojiler alanındaki baskıcı ve dayatmacı tarzıdır. AKP, her şeyden önce, egemen ideolojik eklemlenmeyi, geniş kitlelerin dahil olmasını engelleyen bir katılık ve sıklık üzerinden kurmaya kalkarak, rejimin geniş kitleler nezdinde onay almasını neredeyse imkansızlaştırmaktadır. Çünkü egemen ideoloji, toplumsal yapının bütününe hitap eden ve geniş kesimleri mevcut rejimin temel-lerine bağlı kılmayı amaçlayan bir işlev görmektedir.

Egemen ideoloji, egemen olabilmek için, dar anlamda burjuva ideolojisini aşan; bir yanda bireylerin, sınıfların ve toplulukların kendi ürettikleriyle, diğer yanda da resmi ideolojinin girdileriyle beslenen bir esnekliğe ve kapsayıcılığa ulaşmak zorundadır.¹⁶

Bu anlamda, egemen ideoloji, farklı sınıf ve toplumsal kesimlerin kimi taleplerini de içermesi anlamında burjuva ideolojisinden daha kapsayıcı, devinime ve dönüşüme daha açık olması anlamında da resmi ideolojiden daha esnek bir ideolojik eklemlenme biçimidir. Farklı bir ifadeyle söylersek, egemen ideoloji, burjuva ideolojisi ile resmi ideolojinin, toplumsal formasyonun ve çeşitli toplumsal grupların pratiklerinin ürünü olan değer, yargı, inanç, yorum ve beklentileri soğurup içerecek esnekliği ve dönüşümü geçirdiği, bu sayede egemenliğinin geniş kitlelerce içselleştirildiği alandır.

AKP, egemen ideoloji alanına dolaysız çıkar ve hedeflerini dayatarak, bununla uyumlu olmayan tüm talep ve beklentileri ise şiddetli biçimde dışlayarak, egemen ideolojinin işlevini görmesini büyük ölçüde engellemektedir. Bob Jessop’ın “tek uluslu hegemonya”¹⁷ olarak adlandırdığı modele benzer biçimde, AKP, toplumu kendi iktidarı ekseninde radikal biçimde ikiye ayırmış ve yönetme ka-

16 Metin Çulhaoğlu; Bin Yıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu, Sarmal Yayınları, İstanbul: 1997, s. 138.

17 Bob Jessop; Devlet Teorisi – Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak, Çev: Ahmet Özcan, Epos Yayınları, Ankara: 2008, s. 284.

pasitesini tümüyle toplumun bir kesimi üzerindeki baskı ve şiddet tekeline dayandırmıştır. “Tek uluslu hegemonya” modelinde, birincisi, iktidar toplumun tümünün değil, sadece bir kesiminin temsilcisi olarak tanımlanmakta ve toplumun iktidarla temas halinde olan kesimi, diğer kesimler üzerinde fiili olarak oluşturulmuş bir egemenlik kurmaktadır; ikinci olarak ise, bu sayede, iktidara yönelik muhalefet ya da tepkiler, belirli bir toplum kesimine yönelmiş gibi çarpıtılabilmektedir. Bu tür bir egemenlik ise, esas olarak ideolojik ve siyasal başlıklarda kurulmakta, toplumsal yapıyı dünya görüşü ve yaşam tarzları ekseninde radikal biçimde ayrıştırmaktadır.

Egemen ideolojinin bu biçimde işlevsizleşmesi ya da işlevini yürütememesi, doğrudan hegemonya stratejisinin başarısını belirlemektedir. Çünkü egemen ideolojinin öncelikli hedefi toplumsal formasyonun yeniden üretimidir. Bu yeniden üretim ilgili toplumsal yapının bütününe yönelmediği ölçüde sekteye uğramaktadır. İşte AKP’nin denediği model, toplumsal yapıyı parçalayarak ve iktidarın meşruiyetini ve desteğini sınırlı bir topluluğa dayandırarak egemen ideolojinin işlev göreceği bütünlüğü dağıtmakta, böylelikle de toplumsal formasyonun yeniden üretimini zora sokmaktadır.

Bir kez daha vurgularsak, Haziran Direnişi, hem bu tablonun bir sonucu olmuş hem de mevcut tablodaki kriz halini derinleştirmiştir. Dahası Haziran Direnişi ile birlikte, AKP’nin hegemonik stratejisi en ciddi yarayı almıştır. Çünkü bir hegemonya insanlar için somut ve gerçek etkiler yaratır, pratik olarak hayata yansır ve içerdiği değer ve yargıların insanların yaşam deneyimleriyle de doğrulanması gerekir.¹⁸ Bu anlamda, Haziran Direnişi, AKP hegemonyasının beklediği pratikleri sergilemeyen, bu doğrultuda hareket etmeyen milyonların varlığını göstererek, söz konusu hegemonyanın ne kadar sınırlı bir alana yayıldığını açığa çıkarmış oldu. Öte yandan, yine Haziran Direnişi ile birlikte, AKP’nin kendisine biçtiği değer ve yargıların, yani otoriter devlete karşı halkın temsilcisi olma iddiasının da “yaşam deneyimleri” ile doğrulanmadığı, bu anlamda AKP’nin özünde otoriter, gerici ve dayatmacı bir iktidar partisi olduğu ortaya çıktı.¹⁹

18 Raymond Williams; Marksizm ve Edebiyat, Çeviren: Esen Tarım, Adam Yayınları, İstanbul: 1990, s. 88.

19 Galip Yalman; a.g.e., s. 41

Sonuç olarak, Haziran Direnişi, AKP'nin yeni hegemonya stratejisi-
sinde “düşman” olarak tanımlanan, aynı zamanda sahip oldukları
ya da benimsedikleri değerler sistematik olarak aşağılanan, uzun
yıllardır süren neoliberal dönüşümün yıkıcı etkilerini dolaysız ola-
rak deneyimleyen geniş bir halk kesiminin AKP'ye karşı olağanüs-
tü yaratıcılıkta direndikleri tarihsel bir uğrak olarak tanımlanma-
lıdır. Bu direnişin en somut sonucu, asıl olarak zor uygulamalarına
dayanarak kurulmaya çalışılan hegemonyanın başarısızlığının
tescil edilmesi olmuştur. AKP, belki bir süre daha iktidarı elinde
bulundurmaya ve ülkeyi yönetmeyi sürdürecektir, ancak toplumun
geniş kesimlerinin onayını almak ve onlara önderlik etmek anla-
mında hegemonyasını geri dönülmez biçimde yitirmiştir. Bundan
sonrası, hegemonik iktidarını kaybeden AKP'nin, siyasal iktidarı
da kaybetmesi için yürütülecek mücadeleye bağlıdır.

Sonuç

Geldiğimiz noktada, AKP'nin bir ideolojik meşruiyet ve hegemon-
ya kriziyle karşı karşıya olduğu açıktır. Bu durumun kendisi kadar,
sosyalist hareketin bu koşullarda izleyeceği mücadele stratejisi de
tartışılmayı hak eden bir başlık oluşturmaktadır. Ayrı bir yazının
konusu olmakla birlikte, bu sonuç kısmında sözünü ettiğimiz kri-
ze müdahale edebilmek için nasıl bir donanım ve yönelime sahip
olunması gerektiğini belirtmekle yetinebiliriz.

Belirli bir toplumsal formasyonun yeniden üretilmesinde egemen
ideolojinin işlevini yukarıda belirtmiştik. Buna karşın, genel ola-
rak ideolojiler alanının, özel olarak da egemen ideolojik eklemlen-
menin biçimlenişi, son tahlilde sınıflar mücadelesinin ve siyasetin
belirlenimi altındadır. Diğer bir deyişle, ideolojik eklemlenme ne
kadar önemli ve baskın olursa olsun, bir toplumsal formasyonda-
ki eğilim ve yönelimlere son damgayı içinde bulunan konjonktür
ve siyasal güç dengeleri vurur.

Ek olarak belirtmek gerekir ki, ideolojiler alanındaki daralmaya,
siyasetteki daralma eşlik etmektedir. Türkiye'de düzen siyaseti,
artık halkın talep ve beklentilerini karşılayamayacak ölçüde dar
bir alana sıkıştırılmış, nihayetinde düzen siyasetinin tüm farklı ve
“muhalif” yolları AKP rejiminin temellerine güç verir bir döngü-
ye mahkum kalmıştır. Halk unsurunun siyaset alanına doğrudan
girmesi, böylesi bir somut gereksinimin ifadesidir. Türkiye'de bur-
juva siyasetinin halkı genel olarak edilgen bir konuma ittiği tarih-

sel dönem sona ermeye başlamıştır ve yeni dönemde siyasetin en etkin unsurlarından biri de halkın bizzat kendisi olmaya doğru gitmektedir.

Bu saptamaların gösterdiği en önemli ve mutlaka dikkate alınması gereken sonuç, ideolojik ve siyasal mücadele başlıklarının örtüşmesidir. Daha önceki dönemin ihtiyaç ve olanaklarını bir kenara bırakırsak, önümüzdeki süreçte ideolojik ve siyasal mücadeleyi ayrı kanallardan ve ayrı frekanslardan yürütmenin hiçbir karşılığı bulunmamaktadır. Giderek çeşitlenen mücadele başlıkları, ister ideolojik isterse siyasal olarak formüle edilsin, tek ve genelleşmiş bir çelişkinin, AKP ile emekçi halk arasındaki uzlaşmaz karşıtlığın görünümüne ve sonuçlarına dönüşmektedir. Bu anlamda, günümüzde ideolojik ve siyasal mücadelenin gündemleri üst üste binmiştir.

Öte yandan, uzun yılların getirdiği bir alışkanlık olan haksız siyaset yapma tarzını terk etmek için, sosyalist hareket en uygun dönemden geçmektedir. Kitle bağları genel anlamda kopmuş, hatta zaman zaman öncü kadro topluluklarına kadar gerilemiş sosyalist hareket, açılmakta olan dönemle birlikte geniş kitlelerle devinmeyi, halk hareketi içerisinde siyaset yapmayı ve onları harekete geçirmeyi öğrenmek için gerekli koşullara kavuşmuştur. Bunu başarmak için aşılması gereken eski alışkanlıkların nasıl geride bırakılacağı hakkında fikir yürütmek, bu açıdan acil bir görev olarak durmaktadır.

Son olarak, sosyalist hareket, AKP rejiminin ideolojik meşruiyet ve hegemonya krizini dikkatle izlemeye devam etmelidir. Çünkü yaşanan kriz ortamında halk içinde kendiliğinden biçimde açığa çıkan dinamikler, büyük oranda sosyalizm düşüncesinin evrensel değerleriyle uyumlu nitelikler göstermektedir. Dolayısıyla, rejimin hegemonya krizi karşısında sosyalist hareketin büyük ve sarsıcı ideolojik mevziler kazanması mümkündür. Ancak burada da, eski dönemin alışkanlıklarından biri olan yalıtık ideolojik mücadele pratiklerinden kopulması, siyasetin ve siyasal kazanımların ideolojik mücadelede ön açıcı olduğunun görülmesi gerekmektedir. Sosyalist hareket, toplumdaki gerçek ve somut bir mücadelenin tarafı, temsilcisi ve kazananı olmadan, yani siyaset yapmadan ideolojik hegemonyasını adım adım genişletebileceği yanılgısından kurtulmalıdır.

Sosyalist hareket, halkla, kitlelerle birlikte yürütülecek, etkin ve sonuç alıcı bir mücadele tarzını inşa etmek için ihtiyaç duyulan birikime ve deneyime sahiptir. Buna ilave edilecek bilinç, irade ve cesaret ise, kendisini adım adım örgütlemektedir.

Yeni Osmanlıcı dış politika yeni bir çıkış yakalayabilir mi?

MEHMET KARAOĞLU

Yaklaşık iki yıl önce AKP'nin, dış politikada iddialarını gerçekleştirebilecek olanaklara ve nesnel koşullara sahip olmadığını yazdığımda¹ Suriye'ye yönelik ABD askeri müdahalesi seçeneği hala gündemdeydi ve Tunus'ta ve Mısır'da islamcı partiler iktidardaydı. AKP'nin o günlerde dış politikada yaşadığı sıkışma aradan geçen zaman zarfında giderek arttı ve bir dönem kapandı.

Bu süreçte öncelikle AKP ile emperyalistler arasındaki, “Arap Baharı” sürecinin başından itibaren en azından görünürde bulunan siyasi hedef ortaklığı ve bir düzeydeki uyum büyük oranda ortadan kalktı. Bölgedeki önemli müttefikleri iktidardan düşen, iddialı olduğu Filistin sorununda Mısır'ın yaptığı gibi öne çıkamayan, Suriye konusunda yalnızlaşan ve Körfez monarşileriyle ittifakında sorunlar çıkan AKP için gerçek bir dış politika fiyaskosu ortaya çıkmış oldu.

Bilindiği gibi AKP kaynakları bu durumu “değerli yalnızlık” kavramıyla anlatmaya çalıştı. Tarihte Britanya İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda Kıta Avrupası için izlediği diplomasiyi anlatmak için kullanılan bu kavramın kuşkusuz Türkiye'nin bugün izlediği dış politikayla bir ilgisi bulunmuyor. Britanya İmparatorluğu'na Kıta'dan güçlü bir rakip çıkmaması için, Fransa, Almanya ve Rusya'nın birbirine üstün gelemeyeceği bir “güçler dengesinin” korunmasına yönelik bir diplomasiyi ifade eden bu politika büyük oranda başarılı olmuştu. AKP'nin “yalnızlığı” ise gerçek bir başarısızlığın kaçınılmaz sonucu olarak ortaya çıktı.

Türkiye'nin dış politikası, her şeyin daha net olduğu soğuk savaş döneminde emperyalistlerle daha uyumlu bir seyir izlerken, 90'larla birlikte uyumsuzluk noktaları daha fazla öne çıkmaya başladı. Uyumsuzluğun nedenleri bir yönüyle Cumhuriyet'in ku-

¹ Mehmet Karaoğlu, “İkinci Cumhuriyetin Ortadoğu politikası uygun koşullara sahip mi?”, Gelenek 118, İstanbul, Ocak-Şubat 2013.

ruluşuna kadar gitmekte, diğer yönüyle de aradaki ilişkinin bir emir-komuta ilişkisi değil, Türkiye burjuvazisinin merkezinde bulunduğu bir bağımlılık ilişkisi olmasına dayanmaktadır. Kapitalizmin her alanda ürettiği çelişkilerin bu bağımlılık ilişkisinde de ortaya çıkması bu açıdan kaçınılmazdı. Bu uyum sorunlarına karşın Türkiye burjuvazisi dış politikada daima emperyalizmin açılımlarını temel veri olarak almaya devam etti ve mümkün olduğunca buna göre hareket etmeye çalıştı.

AKP öncülüğündeki “İkinci Cumhuriyet” süreci öncesinde genel olarak pasif ve Kıbrıs istisnası dışında “savunmacı” bir dış politika izleyen Türkiye, yeni süreçle birlikte yayılmacı ve agresif bir yönelime girdi. AKP öncülüğünde başlatılan bu agresif dış politika da kuşkusuz öncesindeki gibi emperyalistlerle uyumu gözetti ve emperyalizmin bölge politikası içinde kendine bir yer tarif etmeye çalıştı. 2002-2007 aralığında AB ile ilişkilere ağırlık veren, Ortadoğu’da çok öne çıkmamaya dikkat eden ve Irak işgali sürecinde fazla inisiyatif almayan AKP’nin 2008’de ABD’de Obama hükümetinin kurulmasıyla birlikte inisiyatif almaya başlaması bunun bir sonucu olarak görülebilir. AKP açıkça 2008 dönemeciyle birlikte ABD’nin yeni Ortadoğu politikası için kendisine büyük bir alan açıldığını görmüş ve bu alan içinde kapsamlı bir çıkış zorlamıştır.

AKP’nin bu çıkışının nasıl tıkandığı çokça yazıldı ve tartışıldı, bu nedenle burada tekrar etmeyeceğim. Bu yazıda asıl olarak AKP dış politikasının bundan sonrasını ele almak ve olası sonuçlarına değinmek istiyorum. Bunun için AKP’nin başarısızlıktan çıkardığı sonuçları, emperyalistlerin yeni yönelimlerini ve bölgedeki dinamikleri inceleyeceğim.

Dış politikadaki başarısızlıktan AKP’nin Yeni Osmanlıcılığı sorgulayarak ve alternatif bir genel eksen geliştirerek çıkmadığı açık. AKP’nin bazı açılardan avantajı, bazı açılardan ise dezavantajı olan bir özelliği, uzun zamandır tek bir doğrultuda politika izleyebiliyor olması. Bu nedenle başarısızlık karşısında yapabildiği tek şey, aynı doğrultuyu tekrar ve daha büyük şiddetle denemek oluyor. Bu özellik dış politikada en çok Mısır ve Suriye başlığında görüldü. Mısır’da yalnızca tek ata oynayarak Müslüman Kardeşleri desteklemeye karar veren AKP’nin, darbenin ardından oluşan yeni yönetimle ilişki kurmamak konusundaki ısrarı bunun tipik bir örneği.

Bu siyaset tarzı çok yaygın olarak görülen bir şey değil. Örneğin sıkça başvurulan Rusya-Türkiye ve Erdoğan-Putin benzetmesi AKP'nin bu özelliğini daha açıkça ortaya koyuyor. Benzer yönlerine karşın Putin liderliğindeki Rusya'nın çok yönlü ve gerektiğinde en karşıt olduğu aktörlerle bile masaya oturabilen bir dış politika izlediğini görmek mümkün. Rusya, Doğu Avrupa'da Sovyet mirasına "sahip çıkar" gibi yapan, Kafkasya'da Rus milliyetçiliğini zorlayan, Orta Asya'da Ortodoks kilisesini devreye sokan, Suriye'de muhaliflerle masaya oturan, Ukrayna'da Amerikancılara karşı tavır alan, Mısır'da ise Amerikancı orduyla anlaşmaya varan çok yönlü bir dış politika hattı izliyor. AKP öncülüğündeki İkinci Cumhuriyet Türkiye'si ise 2008'den bu yana dış politikada yalnızca siyasal islamcı bir hat izlemektedir ve alternatif hatlara yönelmeyeceğini açıkça göstermiştir.

AKP'nin bu "tek hatlı" dış politikasının yalnızca bir inat ürünü olmadığını görmek zor değil. Birincisi, AKP'nin istese de alternatif bir hat geliştirme yeteneğinin ne düzeyde mevcut olduğu belirsiz. İkincisi, alternatif geliştirse bile, Avrupa ve Ortadoğu'da güvenirliliğini büyük oranda yitirmiş bir aktörün destek bulma ihtimali oldukça zayıf görünüyor. Bu nedenle söz konusu ısrarcılığının AKP açasından belirli bir mantığı olduğunu ve AKP açasından tek gerçek seçenek olduğunu görmek zor değil. Üçüncü olarak, Körfez monarşileriyle kurulan ekonomik bağlar, özellikle de sermaye hareketleri, alternatif bir hatta geğiş önünde önemli bir engel oluşturmaktadır.

Tekrar deneneceği anlaşılan Yeni Osmanlıcı dış politikaya dair değerlendirmelerde bulunmak için öncelikle, bu politikanın ilişkillemek zorunda olacağı emperyalistlerin bölge politikalarını inceleyebiliriz. Bunun için emperyalist merkezlerin genel yönelimlerini ele alarak başlayabiliriz.

Kriz sonrası dönemde ABD ve Ortadoğu politikası

Bazı dönemlelerin önemi aradan geçen zamanla birlikte daha fazla anlaşılır. 2008 ekonomik krizi için de durum budur ve etkisinin ne düzeyde olduğu zaman geçtikçe daha fazla görölmektedir. Krizin doruk noktası özellikle ABD ekonomisi için geride kalmış olsa da, sonuçlarının ve izlerinin devam ettiği koşulların hüküm sürdüğu bir dönemde yaşadığımız ve bunun önümüzdeki süreçte de devam edeceği anlaşılmaktadır. Bu nedenle ABD'nin Ortadoğu politikasına bakmadan önce, bu başlığı ayrıntılı olarak ele almakta yarar var.

2008 krizinin ve sonuçlarının dinamiklerine dair çok şey yazıldı; burada bu başlığı yeniden ele almayıp, konumuz açısından önemli iki noktasını hatırlatmakla yetineceğim: Birincisi, kriz ve etkileri konjonktürel değil yapısaldir; ikincisi emperyalistlerin krizi başka ekonomilere ihraç etme yeteneği gemiŖe göre daha sınırlıdır.

1999 Uzakdoğu krizinden farklı olarak 2008 krizinin merkezlerde ortaya ıkmıŖ olması ve ABD, İngiltere ve Almanya ekonomileri göreli olarak korunmayı baŖarsa da, krizin etkilerinin Avrupa dıŖında başka ekonomilere ihraç edilememesi önemli göstergelerdir. Kriz yapısaldir ve sonuçları özellikle dŖk büyüme oranları ve bir dizi yapısal bozulmayla kendini göstermektedir.² Krizin kaynağı ise aŖırı üretimden kaynaklı olarak kapitalizmin kar oranlarının dŖmesi eğilimidir.

Krizin ihraç edilememesi faktörüne de burada değinmek gerekiyor. 1999 Uzakdoğu krizinde en önemli faktör, 80’lerden itibaren Uzakdoğu’ya yönelen sermayenin aŖırı birikim sonucunda emperyalist merkezlere geri dönmek zorunda kalması olmuŖtu. O dönemde ABD sermayesini kurtaran faktörler arasında doların uluslararası para birimi olarak konumu da yer almıŖtı. O yıllarda Japonya için yapılan Ŗu uzun değerlendirmeyi hatırlatmak isterim:

“Japonya’da dıŖ ticaret fazlası 98’de de hızla yükseliyor (iç pazar daralması yüzünden Eylül’de dıŖ fazla, geçen yılın Eylül ayının yüzde 44 üzerindeydi!). Japon Ŗirketlerinin aŖırı yatırımları, büyüme hızı sınırlı olan ihraç pazarlarını doyurunca kr oranları dŖt ve Japonya’nın yoğun sermaye ihraçları bankacılık sisteminin ve emlak fiyatlarının ŖiŖmesi sendromları baŖladı. ABD’de “Japonlar geliyor” paniği bu dinamieğin bir sonucu oldu ve Japon sermayesi Hollywood dahil, girmedik yer bırakmadı. Yine de ihraç edilen sermayenin çoğu, 1997’ye kadar diğer Uzakdoğu ülkelerine özellikle de ilk batan  ülke olan Endonezya, Güney Kore ve Tayland Ŗirketlerine kredi olarak verildi. Ancak verilen kredilerin kritik iki mahsuru vardı. Birincisi, krediler yen cinsindendi ancak kullanan Ŗirketler satıŖlarını Japonya’ya değil, ABD ve Avrupa’ya yapıyorlardı. Üstelik kredi verilen lkelerin para politikaları dolara endekslenmiŖti. Dolayısıyla döviz kurlarındaki dalgalanmalar, aŖırı yatırımın getirdiği kr marjı daralmasıyla birleŖince kredi batıŖlarına yol açtı. İkincisi, verilen kredilerin vade yapısı yatı-

2 HTKP İktisat Bürosu Aylık Raporu No: 1 Aralık 2014.

rımların dönüş hızına uyumlu değildi ve ilk panik başladığında hiç batmayacak şirketler bile kredi kesilmesi sonucu zincirleme batmaya başladılar.”³

Uzakdoğu Krizinin ardından emperyalist merkezlere yönelen sermaye, daha sonra ağırlıklı olarak başka coğrafyalara yönelmek yerine bilindiği gibi 2000’ler boyunca merkezde bir mali balonun şişmesine neden oldu. Bu mali balonun özellikle mortgage üzerinden inşaat ve emlak sektörlerine yansması, balon 2008’de patlamaya başlarken ilk etkilerinin de bu sektörlerde görülmesine neden oldu. Ancak krizin gerçek nedenleri ise kuşkusuz bu sektörlerde değil, kapitalizmin dinamiklerinde yatmaktaydı.

Sonuç olarak emperyalist sistem bu dinamiklere dair gelişmeler olmadan çözülemeyecek bir kriz sürecinin sonuçlarıyla karşı karşıyadır. Bilindiği gibi kriz dönemlerini işçi sınıfına karşı bir fırsata çevirmeye çalışan burjuvazi iki tanınmış temel eğilim üretir. Ana eğilim işçi sınıfının kazanımlarına saldırmak olurken, “sol” görünümlü ikinci eğilim, krizden çıkış yolunun ücretleri artırmak yoluyla tüketimi artırmak olduğunu iddia eder. İşçi sınıfı hareketi zayıfsa ilki, güçlüyse ve mücadele ederse ikincisi devreye sokulur ve “Keynes” yeniden ve yeniden keşfedilir. Oysa yine bilindiği gibi krizin kaynağı işçilerin ücretleri veya hakları olmadığı için, onları azaltmak da artırmak da krizin temelleri üzerinde etkiye bulunmaz. Bu iki adım da krizin etkilerinin ortaya çıkış zamanı, nerede ve nasıl ortaya çıkacağı ve hangi sektörlerde yoğunlaşacağını etkileyebilir, ancak krizi ortadan kaldıramaz.

Krizin nedeni aşırı üretime neden olan aşırı sermaye birikimidir ve kapitalizmde bundan çıkışın yolu da geçmişte olduğu gibi sermayenin değersizleşmesidir. Bu noktada bunun üç yolunu hatırlatmakta yarar var: Sermayenin değersizleşmesi küçük ve orta ölçek işletmelerin büyük iflaslar yoluyla kapanması ve büyük sermayeye devredilmesi; savaşlar yoluyla sermayenin ortadan kaldırılması veya bilimsel-teknolojik bir devrimle daha karlı üretim araçlarının geliştirilerek eski teknoloji üretim araçlarının değersizleştirilmesi yollarıyla gerçekleşebilir.

Bunlar kuşkusuz soyut formülasyonlardır ve geçmişte, burada ifade edilen yalınlıkta değil karmaşık süreçlerle birlikte hayata geçmiştir. Ancak her somutluğun içinde, soyut halde ifade edilen bu

3 Ergun Çağlayan, “Dünya Ekonomik Düzensizliği”, Gelenek 59, İstanbul, Nisan 1999.

süreçler yer almıştır. Dahası bu üç süreç de geçmiş krizlerde eşzamanlı olarak görülmüştür.

Kapitalizmin krizi aşmasının tek yolu sermayenin değersizleşmesi olsa da bunun burjuvazi açısından taşıdığı büyük maliyetler nedeniyle yukarıdaki adımların bir karar alınarak atılması söz konusu olmaz. Sermayenin değersizleşmesi egemen sınıfın o yönde karar almasıyla değil, sürecin kendini nesnel olarak dayatması ve başka çarenin kalmamasıyla hayata geçer.

Örnek vermek gerekirse, üretim sürecini geliştirecek önemli bilimsel-teknolojik gelişmelerin uygulanması mevcut yatırımlarını korumak isteyen tekeller tarafından uzun süre geciktirilebilmektedir. Mevcut sermayenin değersizleşmeye karşı gerçek bir direnci söz konusudur.

Küçük ve orta ölçek işletmeleri iflasa götürecek bir krizin patlaması da farklı bir birikim modeli ve farklı bir siyasi yapılanma gerektirdiği için kolay göze alınabilecek süreçler değildir. Küçük-burjuvazinin ve işçi sınıfının bir bölümüne açıkça “savaş” açmayı gerektiren bu adımların siyasi maliyetleri sermaye egemenliği için oldukça yüksektir.

Konumuz açısından önemli olan üçüncü süreci, sermayenin savaşlar yoluyla yok edilerek değersizleştirilmesini ise biraz daha yakından incelemekte yarar var. Geçmişte büyük ölçekli savaşlarla birlikte hayata geçen bu süreçler, emperyalist hiyerarşinin de yeniden yapılandığı momentlere denk düşmüştür. Bilindiği gibi emperyalist sistemin liderliğinin İngiltere’den ABD’ye geçmesi, Almanya’nın sistem içindeki konumunun birden fazla kez değişmesi gibi kritik gelişmeler, kapitalizmin kriz dinamiklerine dayanan sermaye hareketleri ve dünya savaşlarının yaşandığı dönemlerde meydana gelmiştir.

Mevcut koşullarda emperyalist sistem içinde ABD’nin liderlik konumu açık ve tartışılmaz olsa da, krizin etkilerinin devam etmesi ve ABD ekonomisinin krizin etkilerinden kendini korumayı başaramaması durumunda, bu konumun geçmişte olduğu gibi riske girmesi ihtimali ortaya çıkabilir. Bu riski artıran şey ise emperyalist sistem içindeki konumu veya sistemle ilişkisi konusunda “belirsizlik” bulunan iki ülkedir: Rusya ve Çin.

Burada bir parantez açıp “belirsizlik” ile kastettiğim şeyi kısaca açıklamak istiyorum. Rusya 1991’i izleyen süreçte kapitalist res-

torasyon yaşamış olsa da, emperyalist sistemle olan eklemlenmesi ile Rusya burjuvazisinin ekonomik ve siyasi hedefleri arasında bir uyumsuzluk bulunmaktadır. Rusya bir bağımlı ülke de değildir, hiyerarşinin üst basamaklarında yer alan bir emperyalist ülke de. Kapitalist restorasyon hızlı bir şekilde gerçekleşmiş olsa da, Rusya'nın emperyalist hiyerarşi içinde nerede yer alacağı konusunda bir netleşme yaşanmamıştır; bu süreç kuşkusuz bir "tartışma"ya değil, sistem içinde önemli siyasi ve ekonomik gerilimler ve çatışmalara konu olmaktadır.

Farklı bir süreçten geçen ve kapitalist dünya ile kapsamlı bir ekonomik entegrasyon yaşayan Çin için de benzer yorumlar yapılabilir. Büyük bir ekonomik, siyasi ve askeri güç haline gelen Çin'in emperyalistler için bir ucuz işgücü kaynağı olmakla yetinmeyeceğini görmek zor değil.

Kısacası krizin sonuçlarının önümüzdeki süreçte ABD'yi daha fazla etki altına alması durumunda bu iki belirsizlik başlığının emperyalist hiyerarşide dengeleri sarsması ve ABD'nin liderlik konumunu değiştiremeye bile, bu iki potansiyel rakibin daha iddialı hale gelmesi ve Avrupalı emperyalistleri gölgede bırakması ihmal edilemeyecek olasılıklardır. Açıkçası ABD'nin Rusya ve Çin'in gelecekte ortaya çıkacak potansiyellerinden çok çekindiğini görmek mümkündür.

Bu kriz tartışmalarından ABD'nin Ortadoğu politikasına dair sonuçlar çıkarmak mümkün. Bu sonuçları maddeler halinde sıralayarak açmak istiyorum.

Birincisi, ABD'nin Ortadoğu politikası kriz çözücü değil, krizin olası bazı siyasi sonuçlarını erteleyici bir mantığa sahiptir. Bunun nedeni, bölgede "değersizleşmesi" durumunda kar oranlarını tekrar yükseltebilecek düzeyde büyük bir sermaye birikimi bulunmamasıdır. Bilindiği gibi dünyada sermaye birikiminin en yoğun olduğu bölgeler ABD, Avrupa ve Uzakdoğu'dur ve en gelişmiş Ortadoğu ülkeleri bile bölgeyi bu düzeye çıkarmaya yetmemektedir.

İkincisi, ABD'nin 2000'lerin başından bu yana izlediği Ortadoğu politikası kısa vadeli olarak da ekonomik getiri sağlamamıştır. Gerek Bush dönemindeki Irak işgali, gerek sonrasında Obama döneminde izlenen politikalar sonucunda önemli bir ekonomik avantaj elde edilmediği gibi, ilkinde büyük bir zarar söz konusu olmuştur. Ekonomik boyut, ABD açısından kritik olan petrol üreticisi ülke-

lerin siyasi ve askeri güvenceye alınması ve Irak'ta yeni bir petrol yatırım alanı yaratılmasıyla sınırlı kalmıştır. Ancak askeri işgalleri de birer “yatırım” olarak gören ABD burjuvazisi içinde, Irak işgalinin maliyetinin kaç trilyon dolar tuttuğu konusunda farklı hesaplamalar bulunsa da, ortada büyük ölçekli bir zarar bulunduğu bir gerçektir. Petrol sıkıntısı içinde olmayan ABD'nin Irak petrol-lerini büyük oranda kontrol eder hale gelmiş olması kuşkusuz bu durumu değiştirememiştir.

Üçüncüsü; dolayısıyla ABD'nin Ortadoğu politikası ağırlıklı olarak siyasi yönü daha ön planda olan bir çerçeveye sahip olmuştur. Bu çerçevenin bir boyutu İsrail'e ve petrol üreticisi müttefiklere tehdit oluşturan bölge ülkelerine (Irak, Suriye, İran, Lübnan, Mısır) farklı biçimlerde müdahale edilmesini içermiştir. İkinci ve daha geniş kapsamlı boyut ise Rusya ve Çin'in bölgedeki etkisinin ve gelecekteki potansiyel etkisinin zayıflatılması çabası olmuştur. ABD politikasının krizin olası siyasi sonuçlarını erteleyici yönü ise burada görülmektedir. Emperyalistler krizin ilerleyen sürecinde bir olasılık olarak daha fazla zayıf düşmeleri ve daha fazla “merkeze” çekilmeleri gerektiği takdirde, bölgenin bu potansiyel rakiplerin ekonomik ve siyasi etkisi altına girmesine karşı bölgede bir yeniden yapılanmayı zorlamıştır. Bu zorlamanın Suriye ve Mısır'da yalnızca kısmen sonuç aldığı ortadadır.

Dördüncü ve son olarak, tersinden ekonomik krizin etkilerinin ağırlaşması ise ABD'nin Ortadoğu politikası üzerinde büyük bir etkide bulunmuştur. Bu etki iki ana başlıkta karşımıza çıkmaktadır.

İlk olarak ABD açısından yüksek maliyetli ve ekonomik getirisi olmayan adımların atılması zorlaşmıştır. Son yıllarda bunun iki örneğini gördük: Birincisi, Irak'taki gibi trilyonlarca dolar maliyetli bir askeri işgali seçeneği, Suriye'de öngörülebilir bir gelecek için masadan kaldırılmıştır ve bu dönüm noktasının ardından ülkede inisiyatif Baas iktidarına geçmiştir. İkincisi, Mısır'da Müslüman Kardeşler iktidarını güçlendirebilecek ve toplumsal tepkileri bir miktar dindirebilecek kapsamlı bir ekonomik yardım paketi hayata geçirilememiştir. Müslüman Kardeşler hükümetinin uygun dış kredi bulamaması, içerde ekonomik durumda geçici rahatlamalar sağlamasını engelleyerek, devrilmesi sürecini tetikleyen kitlesel eylemler için daha elverişli bir zemin oluşturmuştur.

Kısacası, ekonomik krizden kaynaklı kısıtlar ABD açısından Suriye ve Mısır'daki kritik dönemeçlerde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Esasen 2008'de başa gelen Obama hükümetince "Arap Baharı" sürecinde izlenen genel politika zaten ABD burjuvazisine "düşük maliyetli" bir politika vaadi olarak sunulmuş ve biraz da bu sayede kabul görmüştü.

İkinci ve daha önemlisi olarak ise, etkileri devam eden ekonomik krizin ABD'yi krizin kaynağı olan yüksek sermaye birikimli bölgelere, yani Avrupa ve Uzakdoğu'ya yönelmeye ve Ortadoğu'dan çekilmeye zorlamasıdır. Bu nedenle ABD açısından Ortadoğu'ya verdiği ağırlığı azaltarak bu iki bölgeye yönelmek uzun zamandır önemli bir gündem maddesidir. Nitekim Uzakdoğu'ya yönelmek Obama hükümetinin programında yer almakla birlikte, Ortadoğu'da işlerin istendiği gibi gitmemesi nedeniyle hayata geçirilememiş oldu.

Kısacası ABD, yaklaşık 4 yıldır Suriye'ye odaklanıp sonuç alamadığı bir süreçte, Rusya ve Çin'in ekonomik ve askeri olarak "alıp başını gitmesi" ve burada biriktirdikleri gücü siyaset ve diplomasiye tahvil etmesi tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.

Yukarıda ele aldığım genel ve soyut olarak ifade ettiğim dinamikler ışığında ABD'nin Ortadoğu politikasının bundan sonra izleyebileceği seyri daha somut başlıklar halinde ele almak istiyorum. Öncelikle son olarak değindim, krizin ABD'nin bölge politikasındaki son dönem etkisinin orta vadede de sürmesi beklenmelidir. Bir başka ifadeyle askeri müdahale seçeneğinin bir süre daha gündeme gelmemesi ve bölgeye mali kaynak aktarımının sınırlı düzeyde kalması güçlü olasılıklardır. Bu değerlendirmeler kuşkusuz ABD'nin bölgeden çekileceği şeklinde yorumlanmamalıdır. Mesele siyasi ve ekonomik olarak nereye odaklanılacağı ile ilgilidir ve önümüzdeki dönemde bunun Ortadoğu olmayacağına dair önemli veriler birikmiştir.

Buna ek olarak ABD bölgedeki gelişmeleri Rusya ve Çin'e karşı Avrupa ve Uzakdoğu'da bir pazarlık başlığı haline getireceğinin sinyallerini vermiştir. Örneğin Ukrayna'daki gelişmeler üzerine bu ülkenin federatif bir yapıya dönüşmesini talep eden Rusya'ya karşı, bu durumda Suriye'nin de benzer bir federatif yapıya dönüşmesi şartı bir pazarlık maddesi olarak öne sürülmüştür. Kısacası ABD Ortadoğu'daki siyasi mevzilerini başka alanlara tahvil etmek için

pazarlık yapmaya ve bunun için gerektiğinde Ortadoğu’da “geri” adım atmaya hazır olduğunu göstermiştir.

Bu noktada artık Türkiye ve AKP başlığına tekrar dönebiliriz. ABD açısından Türkiye yalnızca Ortadoğu için değil, Balkanlar ve Kafkaslar açısından da önem taşımaktadır. Ancak AKP’nin yukarıda andığımız tek hatlı politik tavrı, Ortadoğu dışında etkili bir strateji geliştirmesini zorlaştırmaktadır.

Artık 90’lardaki gibi Balkanların ortasında Sırp milliyetçiliğine karşı temel güç olarak islamcılar devreye sokmak eskisi kadar kolay değildir. Hem Slavlara hem de Müslümanlara düşman olan geleneksel Avrupa ırkçılığı ve faşizminin, ekonomik kriz koşullarında bölgede hem işçi sınıfına hem de Rusya’ya karşı daha etkili bir silah olduğu ortaya çıkmıştır. AB ve NATO bir kriz dönemi önlemi olarak şu sıralar yalnızca Ukrayna’da değil, bütün Doğu Avrupa coğrafyasında, her zaman bir kenarda tutulan faşist hareketleri güçlendirmek için adımlar atmaktadır.

Diğer yandan Yeni Osmanlıcı dış politikanın Kafkaslar’da Çeçenistan ve Dağıstan’daki cihatçı çetelerin desteklenmesi dışında bir açılım yapamadığı görülmektedir. Vaktiyle Demirel’in “Adriyatik’ten Çin Seddi’ne” açılımı sonrasında Azerbaycan’a çıkarma yapan tarikatlar bilindiği gibi büyük oranda ters bir etki yaratmıştı. Azerbaycan’ın İran ile olan tarihsel ve ulusal bağları böyle bir politikanın her durumda başarısız olacağına işaret etmektedir. Yeni Osmanlıcılığın Ermenistan’a karşı düşmanlık üretmekle yetineceği, Gürcistan’a ise petrol boru hattından gelecek para kaynağı gözüyle bakacağını tahmin etmek zor değil.

Dolayısıyla tekrar edecek olursak, esasen Türkiye burjuvazisi ABD açısından kriz süreci için önemli merkezlerden biri olan Avrupa coğrafyası açısından belirli olanaklara sahip olsa da, AKP’nin tek hatlı dış politikası bunların değerlendirilmesi önünde engel oluşturmaktadır. Bu nedenle ABD ve Türkiye burjuvazisinin dış politika alanında AKP’ye yönelteceği eleştirinin önümüzdeki süreçte artması beklenebilir.

AKP ile ABD arasında Ortadoğu politikasında son dönemde daha da belirginleşen uyumsuzluk önümüzdeki dönemde de kritik faktörlerden biri olmaya devam edecektir. ABD açısından AKP artık bölgeye veya dünyaya sunulacak bir “model” olmaktan çıkmıştır. Aslında hiçbir zaman gerçekten başarılamayan bu model olma

iddiası, en yaklaşılan örnek olduğu düşünölen Mısır'da AKP'nin müttefiki Müslöman Kardeşler hükömeti tarafından bile reddedilmiş ve Mısır'ın kendine özgö bir modeli olacağı açıkça ifade edilmiştir. Açıkçası Ortadoğı'da hiçbir aktör AKP'yi veya genel olarak İkinci Cumhuriyet sürecini zaten model almak istememişti. Bundan sonra artık bu artık hiç mümkün değildir.

Bu noktada Türkiye dış politikasının bundan sonra Ortadoğı'da yoluna ABD'nin tam siyasal ve ideolojik desteğı olmaksızın devam etmek zorunda kalacağı öngörölebilir. Açıkçası AKP'nin de bunun farkında olduğuna dair işaretler bulunmaktadır. Özellikle, önceki yazımda değindiğim gibi Türkiye'nin savunma sanayii alanında atmakta olduğu adımlar, askeri doktrin olarak da saldırgan bir yönelim için hazırlık yapıldığını göstermektedir.

Türkiye'nin mevcut savunma yapılanması NATO olmaksızın, tek başına büyük ölçekli kara harekatı içeren askeri saldırı ve işgal operasyonları yürütmesi açısından oldukça kısıtlıdır. Bu durumu değıştirmek için atılmakta olan adımlar kuşkusuz bağımsız bir savunma sanayii getirmiyor ve NATO'ya bağımlılık devam ediyor. Sonuç olarak Türkiye burjuvazisi ve ordunun bu konuda AKP ile ortaklaştığı ve bunun "İkinci Cumhuriyet"ın üzerinde konsensüs sağlanan başlıklarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu askeri kapasitenin ortaya çıkmasının önümüzdeki birkaç yılı kurtarabilecek bir hızda gerçekleşmesi mümkün değildir ve ancak daha uzun vadede bir parametre haline gelecektir.

Dikkate alınması gereken bir başka parametre ise, Türkiye kapitalizminin Körfez monarşileriyle kurduğu ekonomik ilişkiyle ilgili. Ortada yalnızca bir ticaret ilişkisi bulunmadığı ve bir sermaye aktarım süreci de bulunduğı düşünölürse, bu ilişkinin kısa vadede bozulması mümkün görünmüyor. Daha önce bu ilişkinin Körfez monarşilerine Türkiye üzerinde önemli bir siyasal güç verdiğine değinmiştim. Yasin El Kadı gibi şahısların artık Türkiye iç siyasetinde sıkça adı geçen birer sima haline gelmesi bunun göstergelerinden biri oldu. Bu ilişki devam ettiğı sürece, AKP iktidarda olmasa bile İkinci Cumhuriyetin Ortadoğı politikasında Arap monarşileriyle açığı fazla açması mümkün olmayacaktır.

Bu genel eğilimler devam ederken, AKP'nin kısa vadede kimi tek taraflı zorlamalarda bulunması da ihtimal dahilindedir. Bu kapsamda Suriye Kürtleri, Irak'ta bulunan Kürdistan Bölgesel Yönetimi, Bağdat hükömeti ve Filistin'deki aktörlerle ilişkilerinde bazı

konjonktürel dalgalanmalar yaşanması ve bunların AKP tarafından dış politika başarıları olarak sunulması mümkündür. Ancak bu gelişmelerin yukarıda tarif etmeye çalıştığım genel eğilimleri tersine çevirebilecek ölçüğe ve kalıcılığa ulaşması mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla Yeni Osmanlıcı dış politika için başlıktaki soruya öngörülebilir vade için verilecek yanıt olumsuzdur.

İkinci Cumhuriyet Türkiye’sinde kriz ve olanaklar

DOĞAN ERGÜN

Türkiye 12 yılı aşkın bir süredir abis* seviyesinde bir karanlığın içinde debeleniyor. İkinci Cumhuriyet’i, bu en karanlık noktada kapitalist düzen için yeni bir yaşam formu bulma çabası olarak tanımlarsak sanırız abartmış olmayız.

AKP Türkiye’si, kapitalizm için “böyle de oluyormuş” dedirten bir performans sergiliyor. “Modernliği olmayan kapitalizm mümkünmüş...”¹ Yeni Ortaçağ dedikleri buymuş...

Bunu söylediğimizde, önceki dönemleri aydınlık olarak tanımlamış olmuyoruz. İçinde bulunduğumuz gemi, tarihin belli bir aşamasında battı ve en karanlık yerlere doğru sürüklendik.

Şunların hepsini kabul ederiz:

Gemi batmaya mahkumdu.

Gemi AKP’den önce batmıştı.

En dibe varmadan önce de karanlığı yaşadık.

Elbette öyle... Ama bu içinde bulunduğumuz duruma ilişkin gerçekliği değiştirmiyor.

Okyanusun en karanlık noktasında bir yaşam formu da bulunabilir. Öyleyse aydınlıktan ve mecburen görme organınızdan vazgeçeceksiniz.

Vazgeçmeyecekseniz, aydınlığa çıkacaksınız. Ya öyle ya böyle... Bunun ortası yok.

* Abis: Okyanusların güneş ışığının ulaşamadığı derin yerleri

1 İbrahim Kaya; Yeni Türkiye – Modernliği Olmayan Kapitalizm, İmge Kitabevi, Ankara: 2014.

Okyanusun en derinlerinde

Uluslararası kapitalist sistem, Sovyetler Birliği'nin çözülüşünün ardından yeni bir yol haritasına mahkumdu. ABD öncülüğünde çizilen bu yol haritasının birkaç işi birden başaracak bir güzergah çizmesi beklenirdi:

- 1970'lerin sonlarından itibaren içine girilen neo-liberal iktisadi politikaların beraberinde getirdiği krize çare üretmek,
- Eski sosyalist ülkelerde ortaya çıkan ve muazzam ekonomik olanaklar sunan boşluğa yerleşmek,
- Enerji kaynakları ve koridorları üzerinde siyasal-askeri tahakküm kurmak,
- Ortaya çıkacak yeni güç dengelerini de gözeterek, emperyalizm açısından büyük önem taşıyan devletler sisteminin yeni çerçevesini belirlemek,
- Yeni bir sosyalist kalkışma ihtimaline karşı ideolojik hegemonya tesis etmek.

Yukarıda çok kabaca sayılan başlıkların elbette sınırsız sayıda alt başlığı, bölgesel varyantları vs. bulunmaktadır.

90'ların ikinci yarısından itibaren geliştirilen “Medeniyetler Çatışması” konseptini işte bu bağlamda değerlendirmek gerekir.

Medeniyetler Çatışması kavramsallaştırmasıyla belli bir odaklanmanın sağlandığını söyleyebiliriz. Nedir bunun köşe taşları?

Öncelikle “Doğu”...

Kavram, Doğu'ya ilişkin yeni bir stratejinin inşa edildiğini ima etmektedir.

Doğu Avrupa ve Balkanlar, Kuzey Afrika, Orta ve Uzak Doğu, Arap Yarımadası bu odaklanmanın coğrafi koordinatlarını çizmektedir.

“Avrasya” bir kez daha önem kazanmıştır.

Mesele yalnız enerji kaynakları ve koridorları meselesi değildir. İşgücü ve pazar; altyapısal dönüşüm gerekliliğinin yarattığı muazzam iş olanakları; Sovyetler Birliği'nin çözülüşünün ardından büyük ve nüfuzlu ülkeler olarak varlıklarını sürdüren Rusya ve Çin'in çevrenmesi gibi önemli olanak ve gereklilikler de bu kavramın değerini anlamak için dikkate alınması gereken unsurlardır.

Başka?

“Medeniyetler Çatışması”nın aynı zamanda bir yeni “Orta Çağ” habercisi olduğunu söylemek, sanırız, abartı sayılmayacaktır. Çatışmayı medeniyetler arasında ortaya çıkmış/çıkacak bir olgu olarak tanımlamak dahi başlı başına, bu çağrışım için yeterlidir. Demek ki, çatışmanın başlıca konularından biri dindir.

Katolik Kilisesi, örneğin, reel sosyalizmin çözülüşünde büyük pay sahibidir. Orta ve Doğu Avrupa’da din kartına oynamanın sosyalizm karşısında ne denli işlevli olduğu bilgisi emperyalistlerde vardır.

Aynı şekilde, Ortadoğu’nun devrimci çemberinin kırılmasında, Sovyetler’in çevrenenmesinde, Türkiye’deki ya da Afganistan’daki direncin çözülmesinde, Filistin meselesinin boyut değiştirmesinde bölgedeki dinselleştirilenin yararları da görülmüştür.

Medeniyetler Çatışması kavramı, bir medeniyetin diğer medeniyete karşı galip gelmesi, savaşlar yoluyla üzerinde üstünlük kurması gibi bir anlamda kullanılmamıştır. Siyasetin kendisi, zaten bu tür bir tek yönlülüğe müsaade etmeyecek zenginliklere doludur.

Burada iki nokta önemlidir:

Birincisi, söylemsel-ideolojik-siyasal düzlemde dahi olsa çatışmanın konusu dinsellik üzerine tarif edilmiştir. Dinselliğe rağmen ya da karşıt olarak değil.

İkincisi, çatışma ilişki demektir ve ilişki çoğu kez dağıtıcı değil, şekillendirici rol oynamaktadır.

Bu kavram, dinselleştirme sonucu ortaya çıkan tablonun sil baştan yeniden düzenlenmesini değil terbiye edilmesini, ehlileştirilmesini, ortaya çıkan dinamiklere yeni işlevler biçilmesini anlatmaktadır.

Adalet ve Kalkınma Partisi’nin içine doğduğu dünya böyle bir dünyadır. Bu dünyanın merkez çatışma alanı, Avrasya’dır. Mısır ve İran’la birlikte Türkiye, bölgenin şekillenişinde kilit bir öneme sahiptir.

Enerji yolları üzerinde güven veren bir koruyucu... Orta Doğu için ilham kaynağı olacak bir Türkiye... Batı medeniyetinin dost ve müttefiki, bir İslam ülkesi... Bölge için denge unsuru... Aşırılıkları törpüleyecek, biriken buharı alabilecek bir emniyet sübabı... Rusya ve İran’la var olan tarihsel problemleri nedeniyle bu ülkelere

karşı işlevli bir güvenlik şeridi... Bölgenin altyapı yenilemeleri için aktarılan fonların sigortası... Yeniden diriltilmiş “Osmanlı” etkisiyle, Genişletilmiş Ortadoğu’nun kilit unsuru...²

AKP projesinin arka planında bu ihtiyaçlar yatmaktadır. 90’lı yılların ortalarından itibaren, ABD öncülüğünde yapılan yeni bölge planlarında Türkiye’nin nasıl bir misyona sahip olacağı üzerine emperyalist merkezlerde yoğun bir çalışmanın yürüdüğünü biliyoruz.

1996 yılında Başbakan Erbakan tarafından İsrail’le imzalanan Askeri Eğitim İşbirliği ve Savunma İşbirliği Anlaşmalarını da, İsmail Cem’in 1997 yılında sarf ettiği “daha önce farkında olmadığımız jeostratejik boyutun farkına varmaya başladık. Avrupalı ve Asyalı kimliğimiz bizi global bir ülke haline getiriyor”³ sözlerini de, genel konseptle uyumsuzlaşan Erbakan ve Ecevit’in tasfiyesini de, Derviş-Özkan-Cem Troyka denemesini de ve nihayet başarılı AKP projesini de bu bağlamda değerlendirmek gerekiyor.

Ortama uyum sağlayan yaşar

Daha önce İleri Haber Portalı’nda yayınlanan “Türkiye’nin devrimi turuncu olmaz” başlıklı yazıda belirtmiştik. Emperyalist projeler her zaman vardır. Ancak bunların nasıl, hangi biçimde ve hangi öznelerce yürütüleceği, bu projeleri de dönüştürebilecek şekilde, bir almaşık gerektirir. Uluslararası-yerel dinamikler birbirleriyle ilişkiye girerler.

Emperyalizmin yönelimleri, ulusal düzeyde politik aktör arayışlarını beraberinde getirir. Tek bir aktör değil bir dizi aktör üzerine düşünülür, hesap yapılır. İdeolojik dünyayı belirleyecek kişilere ya da kurumlara çeşitli girdiler yapılır. Yeni iktisadi-siyasi-ideolojik yönelimin, ülkenin siyasi ve toplumsal tarihinde etkileşime gireceği farklı kaynaklar ve dinamikler elbette mevcuttur.⁴

Bu örnekte, neo-liberalizasyon ve Ortadoğu açılımı bir arada düşünüldüğünde, Türkiye’de bu hattın rahat yol almasını sağlayacak

2 Daha 1996’da, Virginia’da Pentagon’un katkısıyla The Strategic Assessment Center of Science Applications International Corporation (SAIC) tarafından düzenlenen bir konferansın raporunda Türkiye’nin özellikle de kuzeyindeki küçük ülkelerle yeni Osmanlı ilişkilerine girmesi beklentisi belirtilmişti. Bkz. Ahmet Akif Mücek; Ortadoğu’nun Globalleşmesi – Yeni Amerikan Yüzyılında ABD-NATO-Türkiye İlişkileri Ekseninde Ortadoğu ve Kuzey Afrika’nın Küreselleşme Süreci, Yordam Yayınları, İstanbul: 2014, s. 297.

3 a.g.e. s. 293

4 <http://ilerihaber.org/yazarlar/dogan-ergun/turkiye-nin-devrimi-turuncu-olmaz/648/>

bir dizi dinamik mevcuttur ve onlarla etkileşim ve devinim kaçınılmaz olacaktır.

Dahası, her ülkede muktedir (iktidar sahibi) olmayı sağlayan aygıtlar, bu aygıtların nasıl işlevlendiği, hangi koşullarda nasıl el değiştirdiği çeşitlilik gösterir. Demek ki, yukarıda saydığımız toplumsal, kültürel, ideolojik kökenler açısından dikkate alınması gereken bir parametre de “iktidar” ve “iktidar değişikliği” dinamikleriyle ilişkilidir. Yeni yönelim yeni iktidar istiyorsa, ülkedeki iktidar aygıtlarını da düzenlemekle yükümlüdür.

Bu bileşke; yani emperyalist yol haritası, projeler ve proje partileri ile ülkedeki özgün tarihsel ve toplumsal dinamikler, düzen siyaseti açısından yeni dönemin siyasi aktörünün kim olacağını konusunda belirleyici bir etkiye sahiptir.

AKP işte tam olarak böyle bir bileşkeyi temsil etmektedir.

Yıkıcılığıyla...

“Yeni Osmanlı”lığıyla...

“Yeni Orta Çağ” a uyumuyla...

Gericiliğiyle...

12 Eylül’ün açtığı yolu değerlendirme becerisiyle...

Türkiye’ye biçilen üretimsiz büyüme modelinin gerektirdiği tüccarlık başarısıyla...

Gelişmekte olan İslami sermayeyi ve bir burjuva ideolojisi olarak İslamcılığı temsil niteliğiyle...

Bir bütün olarak burjuvazinin rahat hareket etmesinin önündeki engelleri kaldırabilmiş olmasıyla...

On yıllara dayanan İslamcı örgütlenmeyi bir çatıda toparlayabilme, gerektiğinde liberalizmle ya da milliyetçilikle cesur ittifaklara girişebilme yetisiyle...

Gülen Cemaati örgütlenmesinin hem bürokratik kadrolar, hem ABD-İsrail bağlamında kurduğu uluslararası ilişkiler, hem de Afrika ve Asya’ya uzanan misyoner bağlantılar gibi sunduğu olanakları kullanabilmiş olmasıyla...

Orta Doğu’daki İslamcı hareketlerle (örn. İhvan) kurduğu ilişkilerle...

Hazırlıksızlık, siyasetсіzlik, ülkeden kopukluk

Buraya kadar yazılanlar şu bakımdan önemli: Hâlâ AKP'yi bir proje partisi olarak görmenin yanlışlığından bahsedebilen marksistlerimiz var.⁵ Onlara göre AKP'nin iktidarını, sermaye içi bir çatışmanın sonucu olarak görmek, AKP'yi sermaye sınıfının bir bölümünün temsilcisi olarak tanımlamak, emperyalizm bağlantısı üzerine çok fazla kafa yormamak gerekiyor.* Bu argüman, şu ana kadar AKP'yle mücadelede öne çıkmış yurtseverlik, laiklik gibi kavramları değersizleştirmek için kullanılıyor. Çünkü böyle yapılıncı, güya, bir sermaye grubuna karşı diğerini savunmuş, adı konmamış bir TÜSİAD'cılık yapmış oluyoruz.

Bu konuda yanıtın bir bölümünü Korkut Boratav şöyle veriyor:

“Genel olarak sermaye ve özel olarak da Türkiye burjuvazisi için, neo-liberalizmin emek-sermaye ilişkileri için geçerli olan ana çizgisini ödünsüz izleyen bir ‘tek parti’ (AKP) iktidarı, kolalisyonlara dayalı (ve bu yüzden ‘popülizm sapkınlığı’ riskleri taşıyan) tüm seçeneklere göre açık farkla ehvendir. Sermayenin kolektif iradesini borsa gösterir. AKP’nin Türkiye üzerindeki hegemonyasının güçlendiği her aşamada borsanın yükselmesi bu bakımdan anlamlıdır. 2011 referandumu sırasında patronların tavrını belirleyen bir listeyi Hakan Gülseven yayımlamıştı. TÜSİAD’çılar dâhil ezici çoğunluk referanduma ‘evet’ oyuyla katılmışlar. Sermayenin toplum üzerinde tahakkümüne bu derecede angaje bir iktidara destek esastır; yaygındır. Bu yaygın destek, aynı iktidara, özellikle rant paylaşımı süreçlerinde iş çevreleri arasında kayırma/dışlama ayrımı yapma hakkını da sağlar. Bu ‘kayırma/dışlama arızaları’, sınıfsal değil, hizipsel ayrışmalardır ve ikincildir.”⁶

Boratav, meselenin bir boyutunu anlatıyor.

Yurtseverlik ve laiklik ya da Cumhuriyet’in ilerici kazanımlarının önemi konusunda şu ana kadar çok şey yazıp çizildi. AKP'yi de kapsayan ve bu partiyle somutlaşan proje, Cumhuriyet’in kuruluş felsefesiyle taban tabana zıt bir yeni dönemi işaret ediyordu. Sovyetler Birliği’nin olmadığı bir dünyada, reel sosyalizmin devre dışı

5 Bu yaklaşımın güncel bir örneğini Sungur Savran’da görmek mümkün. Bkz. Sungur Savran; “İslamcılık, AKP, Burjuvazinin İç Savaşı”, içinde Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP (Haz.) Neşecan Balkan - Erol Balkan - Ahmet Öncü, Yordam Kitap, İstanbul: 2014.

6 <http://serbestsiyasa.com/?p=3030> - “Serbest Siyasa Söyleşileri – VIII: Korkut Boratav”

kaldığı hesaplara dayanan ve emperyalizmin bölge açılımlarında kilit rol oynayacak bir yeni rejim inşası karşısında solu/sosyalizmi siyasi ve ideolojik silahlardan yoksun bırakmak anlamına gelecek bu titreklikle ilgili daha fazla söz söylemenin bir değeri var mı, emin değilim.

Ancak bir konuda, çuvaldızı kendimize batırmamız gerekir. AKP projesinin hedefleri ve olası sonuçlarını zamanında öngörebilme ve gerekli siyasi hamlelere yoğunlaşabilme bakımından, sosyalist sol, sınıfta kalmıştır.

Bölgesel işlevleri baskın bir proje ortadayken, sosyalistler, Ortadoğu hakkında ilgisiz ve bilgisiz bir profil sergilemiştir.

Dinselleştirmenin ağır bastığı ve bölgeyi yeniden şekillendirme amacı taşıyan emperyalist proje ortadayken sosyalistler, primitif bir aydınlanma ve yurtseverlik tartışması yapmayı tercih etmiş, gerekli siyasi hamleler üzerine yoğunlaşmamıştır.

Üretimden ve sanayiden kaçış, hizmet ve inşaat sektörünün önem kazanması, esnek üretim gibi gerçekler bas bas bağırırken, sınıf içinde örgütlenme kanallarına ilişkin stratejik bir çalışma yapılamamış, “sendika bürokrasisi” tezinin ötesine geçilememiştir.

Yeni Osmanlıcılık, emperyalist merkezlerde dahi 1996’da tartışılmaktayken sosyalistler, Osmanlı-Türkiye geçişi üzerine, Türkiye tarihi üzerine tez üretmekte gecikmiştir.

“80 darbesinin yıkıcı etkilerindendir” deyip geçilemeyecek bir hazırlıksızlık, siyasetçilik ve ülkeden kopukluk örneği sergilenmiştir.

İkinci Cumhuriyet’in sancılı doğumu

Emperyalizmin bir kriz içinde olduğunu uzun süredir söylüyoruz. Emperyalist dünya sisteminin, bölgemizde hegemonya kurma çabalarının beklenen karşılığı yaratamamış olması, yukarıda anılan Avrasya müdahalesinin net siyasi sonuçlar ortaya koymamış olması, yeni ve kapsayıcı bir ideolojik bütünlüğün oluşturulamaması gibi başlıklar krizin alametleri.

Kriz vardır ve derinleşmektedir.

Yukarıda da değinmiştik, AKP’yi doğuran koşullar, aynı zamanda uluslararası krize çare aranan, bunun için strateji geliştirilen ko-

şullardır.

Afganistan ve Irak işgalleri, Avrasya odaklanması ve Genişletilmiş Ortadoğu Projesi'nin ilk çarpıcı askeri-politik yansımaları oldu.

Irak örneği, AKP iktidarının henüz erken dönemlerine denk geldi. AKP'nin bu süreci karşılayacak bir yetkinliğe henüz sahip olmadığını, iktidar mekanizma ve kurumlarının reorganizasyonunda henüz sonuç alınmadığını, süreci örgütlemek üzere ABD ile görüşmeler yapacak kadrolara dahi sahip olunmadığını biliyoruz. TBMM'nin 1 Mart 2003'te yaptığı tezkere görüşmelerinin önce-
sindeki pazarlıkları ve nasıl bir kadro topluluğuyla hareket edildiğini, görüşmeleri sürdüren heyetin başkanlığını yapan MHP'li Deniz Bölükbaşı'nın konuyla ilgili kitabından okuyabiliyoruz.⁷

Hem ABD hem de AKP açısından 1 Mart yenilgisi ders niteliğindedir ve çok uzun sayılamayacak bir vadede gerekli dönüşümler için düğmeye basılmıştır. Her türlü bölge stratejisinde en değerli varlığı ordusu olarak görülen Türkiye'den Irak'a bir cephe açılmamış olması Türk askerlerinin kafasına çuval geçirtecek bir Amerikan hiddetine neden olmuştur.

Türkiye siyasetinde 2007 yılının radikal dönüşümlerin görünür hale gelmesi bakımında bir milat olduğu biliniyor.

İç politikada, “darbecilerle hesaplaşma”, “demokratikleşme”, “yeni anayasa”, “Kürt sorununda yeni paradigma” gibi süslü lafların eşlik ettiği yaklaşık üç yıllık yoğun dönüşüm sürecinin, 2010 Anayasa referandumuyla tepe noktasına vardığını söyleyebiliriz. Bu süreçte ABD-AKP-TSK ve Kürt siyasi hareketi arasında özel bir uyum yakalanmıştır. Bu süreçte, Cemaat'in kadroları ve ilişki ağı kullanılmıştır. Bu süreçte ABD, mentörlük misyonunun hakkını vermiştir.

Tepe noktası, zirveyi olduğu kadar parabolün aşağı doğru seyrinin başlangıç noktasını da ifade eder.

Son 4 yıllık süreçte AKP açısından yaşanan gerilimleri notlar halinde belirtelim:

- Suriye'de halkın teröristlere, işgalcilere ve silahlı muhaliflere karşı direnişi. Emevi Camisi'nde kılınamayan Cuma namazı...

⁷ Deniz Bölükbaşı; 1 Mart Vakası – 1 Mart Tezkeresi ve Sonrası, Doğan Kitap, İstanbul, 2008.

- Reyhanlı Katliamı...
- Türkiye'nin uluslararası kamuoyunda El Kaide ve IŞİD destekçisi ülke olarak kodlanması...
- Mısır'da Müslüman Kardeşler'in iktidardan uzaklaştırılması...
- Komşularla "sıfır sorun" politikasının, yerini "değerli yalnızlık" söylemine terk etmesi, Suudi Arabistan ve Katar'la gerginlik... Arap sokaklarında elden ele gezen Erdoğan posterlerinin bir anda ortadan kayboluvermesi...
- MİT Müsteşarı Hakan Fidan'ın tutuklanmak istenmesi, dershanelerin kapatılması gündemi ve 17-25 Aralık rüşvet ve yolsuzluk operasyonları gibi örneklerde yansımaları bulan AKP-Cemaat kopuşu...
- IŞİD'in Kobane'ye saldırısı karşısında Türkiye devletinin hareketsiz kalışı ve ardından Türkiye'de ortaya çıkan iç savaş görüntüleri...
- İşsizlik rakamlarındaki dikkat çekici artış, büyüme rakamlarındaki dikkat çekici düşüş...
- TEKEL ile başlayıp 2013 Haziran'ında milyonları kapsayan toplumsal direnişler...

Bu, son dört yılın tablosudur. Son dört yıldaki gelişmelerin bir kısmını yazdığımız bu tablo İkinci Cumhuriyet rejiminin gücünü de güçsüzlüğünü de özetlemektedir.

Gücünü göstermektedir; çünkü rejimin önderliğini yapan AKP iktidarı, bunca gerilime, ABD, Almanya, Suudi Arabistan gibi ülkelerle yaşanan sürtüşmelere rağmen, sandık gücünü korumayı başarmaktadır. Bu süre zarfında AKP bir genel, bir yerel, bir de cumhurbaşkanlığı seçimi kazanmıştır. Ülke siyasetinde rakiplerinin gündemini belirleyecek ve onları kendi yörüngesine çekebilecek bir performans sergilemektedir. Kürt dinamiğini halen kontrol altında tutabilmektedir. Liberaller ve Cemaat ile kurduğu ittifakı sona ermiş olsa da, milliyetçilik/ulusalcılık örneğinde olduğu gibi, uzun süre kavgalı olduğu kesimleri belli bir vade için ya da operasyonel olarak kendisiyle ittifak kuracakları bir zemine çekmeyi başarabilmektedir.

Dahası var...

2006 Lübnan-İsrail geriliminde Hizbullah'ın üstlendiği misyon ve Suriye'nin sergilediği direniş, emperyalizmin bölge planları bakımından iki önemli darbe olarak görülmelidir. Ayrıca, Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna'daki çıkışları, bu ülkenin kendine dönük çevreleme hareketını yarmak konusunda ABD-AB çizgisine kafa tutabilecek hamleler yapabileceğini göstermiştir.

Bu örnekler, ortada dört başı mamur ve adım adım işleyen bir plan olmadığını, uluslararası krizin siyasi-ideolojik boyutlar da kazanmakta olduğunu göstermektedir.

Kriz süreçleri kararsız dönemlerdir. Kararsızlık dönemlerinde, kararlı bir projeye sahip olanlar kazanır.

Ciddi siyasi öznelere içinde bulunduğumuz konjonktüre ilişkin temel okumasının bu “kararsızlığı” veri aldığını ve AKP'nin de ciddi bir siyasi özne olduğunu unutmamalıyım.

Burada AKP açısından, “bağımsız” hareket etmekten söz etmiyoruz ancak bu partinin krizin ve kararsızlığın yarattığı boşluğu doldurma gayreti içerisinde olduğunu söylemek sanırım uç bir yorum olmayacaktır.

İşte AKP'nin giderek pervasızlaşan saldırganlığının arkasında bu dürtü yatıyor. Pedala zayıf basmanın, kendisini düşüreceğinin farkında olan iktidarın gücü de güçsüzlüğü de bu telaşta aranmalıdır.

Kriz dinamikleri ve olanaklar

1. Türkiye'nin ilerici birikimi ve modernliği dışlayan ‘Yeni Türkiye’

İkinci Cumhuriyet'in yerleştiği düzlem iktidarda yahut muhalefette olsun fark etmez, tüm düzen aktörlerini belirlemektedir. Bu siyasetin fay hatlarını oluşturan ve mümkünse üzerine inşaat yapılmaması gereken bölgeler mevcuttur. Bunlardan en önemlisi; laiklik-modernlik alanıdır.

İbrahim Kaya'nın ifadesiyle, “Yeni Türkiye, modernliği olmayan kapitalizmdir”.⁸ Bunu bir kez tespit ettiğinizde, gereğini yerine getirmeniz gerekir. Dinselleşmenin toplumsal yaşamın tüm hücrelerine nüfuz ettiği Türkiye gibi ilerici birikime sahip olan bir ülkede, bu tespiti neden olan olgu başlı başına bir kriz dinamiğidir. Laiklik savunusu siyasette belirleyici öneme sahip hale gelmiş demek-

8 a.g.e. s. 74

tir. Kaya “modernliğı olmayan kapitalizm” tespitiinin altında şunları söylüyor: “Günümüz Türkiye’inde tanık olduğumuz önemli bir gelişme, modernliğı olmayan bir kapitalizmin gelişmesidir. İslami ya da daha ziyade İslamcı perspektif kapitalisttir, çünkü İslami aktörlerin kapitalizmin yarattığı ekonomik ve teknolojik gelişmelerle bir sorunu yok. Halbuki modernliğin kültürel ve politik karakteristikleriyle ciddi sorunlara sahipler. (...) Kapitalizmin modernlik olmadan da pekâlâ işlediğini söylememiz gerekiyor.”⁹ Buradan devam edersek, gericiliğe karşı mücadele özgürlükler ve yeni bir yurttaşlık bilinci mücadelesini de kapsamaktadır. Öte yandan, gericilikle gerçek ve toplumsal ölçekte mücadele edecek bir siyaset, “Yeni Türkiye”nin öncelikli riskli bölgesidir. İkinci Cumhuriyet’in, düzen içi muhalefeti, bu riskli bölgeden imtina etmektedir. Böylesine elementer bir alanda düzen dışı aktörlerin rahatça dolaşabilmesi alışıldık bir durum olmasa da, düzen açısından büyük bir kriz dinamiğini bünyesinde barındırmaktadır.

2. Suriye, Mısır ve çöken bölge perspektifi:

Suriye’nin düşmemesi, hem emperyalistler hem de Türkiye açısından beklenmedik bir durumdur. Yukarıda AKP’nin son dört yılda yaşadığı gerilim başlıklarının tetikleyici unsurlarından en önemlisi bu beklenmedik direniştir. Türkiye’nin ve ABD’nin Suriye’de iflas eden politikası, hem Genişletilmiş Ortadoğu planında bir yenilenme ihtiyacını, hem de ABD-AB-Türkiye ilişkilerinde de bir restorasyonu gündeme getirmiştir. Dünya siyaset tarihi, bu tür değişikliklerin, yerel siyasi aktörleri harcadığını gösteren örneklerle doludur. Öte yandan, uluslararası konjonktürde iradesizlik ve kararsızlık ağır basmakta, beklenen değişimin ne tür sonuçlara gebe olduğu konusunda da belirsizlik yaşanmaktadır.

Batı ile AKP arasındaki ilişkilerin seyri bir dizi dinamiğin nasıl şekilleneceğine bağlıdır ve net konuşmak, net tarihler vermek için henüz erkendir.

Buradaki ilişkiyi anlamak için Metin Çulhaoğlu’nun şu tespitini hatırlatmakta yarar görüyorum:

“AKP rejiminin Amerikancılığı kesindir de, bu kendine özgü Amerikancılıkta yerine göre büyük patrona ters düşebilen, kendine özel nüfuz alanı arayan ve bunda ısrarlı olan bir yan da vardır. Mafya örgütlenmesi gibidir: En üstte büyük patron

(ABD) vardır ve AKP Türkiye’si onun altındaki ‘Caporegime’ konumundadır. Mafya ilişkilerinde böyledir; bir dönem gelir Caporegime üstündekine “Patron, ben artık oldum, şu şu alanların işleri bana bağlı olsun” der.

AKP’nin dışı bakan yüzü böyle bir icazet alamamıştır ve alacağı da benzememektedir; ama hep ısrar edecektir ve gün gelip ‘boyumun ölçüsünü aldım, artık senin dediğinden hiç çıkmayacağım’ deme ihtimali çok azdır.

Ancak büyük patron da AKP rejimi karşısında sanıldığı kadar kadiri mutlak değildir. Bir ara denemiş, sallamış, ama kolay düşüremeyeceğini görmüştür. Bir bunu gördüğü, bir de özel hırslarına ve iddialarına rağmen işine yarayacağını bildiği için şimdiki gibi idare etmektedir.”¹⁰

El Kaidesiyle, silah taşıyan MİT TIR’larıyla, IŞİD’iyle Suriye hikayesi İkinci Cumhuriyet Türkiye’si için ciddi bir gerilim kaynağıdır.

Bu tür ağır bir kriz ve emperyalist merkezlerle ilişkilerde yaşanan bunalımın, Türkiye siyasetinin geleneksel aktörlerini bir kez daha sahneye davet etmesi beklenebilir. Bunlar arasında, özellikle TSK’yı anmak istiyorum. Çulhaoğlu’nun ifadesiyle “şimdiki gibi idare etme” hali bir son bulacaksa (dikkate alınması gereken ihtimal olarak), TSK’nın siyasetteki ağırlığının artması da gündeme gelecektir.

Dahası, yine böyle dönemler, siyasi partilerin de yeniden şekillendirildiği dönemlerdir. “AKP’siz İkinci Cumhuriyet”in, “Tayyip Erdoğan’sız AKP”nin, “CHP-HDP eksenli bir siyasi hat”ın mümkün olup olamayacağı sorgulanmaktadır.

Bu tabloda, sosyalist solun bölgesel bir perspektif üretmesi mutlak bir zorunluluktur. Aşağıdaki satırlar, “Doğu’ya bakarken...” başlıklı köşe yazımızdan alınmıştır ve birinci kriz başlığıyla birlikte değerlendirilmesi salık verilir:

“İslam’ın özellikleriyle emperyalizmin pragmatik hesaplarının üst üste binmesi... Taş üstünde taş bırakmayan; bırakın iki hal-ki, iki insan evladını yan yana yaşayamaz hale getiren bir yobazlığın bölgede kol gezmesi...”

Ziller bu kez Ortadoğu ve Kuzey Afrika için... Arap, Acem, Kürt, Türk halkları için çalışıyor.

¹⁰ <http://ilerihaber.org/yazarlar/metin-culhaoglu/guncel-durum-ve-siyasal-akil/275/>

Ya yok oluş...

Ya da bağımsızlık ve laiklik arayışı...

Yok oluştan bahsetmeyeceksek; tarih, önce 2006 Lübnan-İsrail savaşında Hizbullah'ın başını çektiği direnişi, sonra da Suriye halkının direnişini dönüm noktası olarak yazacak.

Bu noktada sorularımız şunlar:

Öngörülebilir bir gelecekte, Doğu halklarının bağımsızlık ve laikliğe olan özlemini emperyalist-kapitalist düzenin sınırları içerisinde karşılayabilecek bir projenin inşası mümkün mü?

ABD dışındaki herhangi bir emperyal odak böyle bir projenin fiili öncülüğünü yapabilir mi?

Bunlara peşinen “Hayır” demek mümkün değil...

Ancak “Evet” diye yanıt vermek daha zor.

Öyleyse siyaset ve ideoloji alanının çok canlanacağı, bir döneme gireceğiz.

Ve bağımsızlık ve laiklik arayışının bölge halklarını eşitlik ve özgürlüğe taşıyacak ana halka olması mümkün.

Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş dönemindeki Avrupa politikasını eleştirip duruyoruz.

Avrupa'ya sırt çevirmenin ne büyük, ne tarihsel bir hata olduğunu, bu hatanın sonuçlarını karşı devrim sürecinde gördüğümüzü anlatıyoruz.

Bugün de; Doğu'nun tarihsel sorunlarına yanıt üretmeyen...

Bölge halkları için politika geliştirmeyen...

Sınıf mücadeleleri ve aydınlanma deneyimi bölgemiz açısından muazzam düzeyde olan Türkiye'nin, bu tarihsel soruna yanıt vermedeki olanaklarını gözetmeyen bir siyasetin, devrimci iddialar taşıdığını söylemek, sanırız abesle iştigal olacaktır.”¹¹

3. Büyüme hikayesinin bitişi

Aşağıdaki satırlar Halkın Türkiye Komünist Partisi İktisat Bü-

¹¹ <http://ilerihaber.org/yazarlar/dogan-ergun/dogu-ya-bakarken/57/>

rosu'nun Aralık ayı başında yayımlanan raporundan alınmıştır. Petrol fiyatlarındaki radikal düşüşün, Aralık ayında açıklanan büyüme ve istihdam rakamlarındaki negatif seyrin, rapordaki öngörülerini daha da derinleştirdiği açık olsa gerek:

“AKP'nin büyüme hikâyesi bitmiştir, daha ötesi Fed'in (Amerikan Merkez Bankası) attığı/atacağı adımlara bağlı olarak AKP'yi bugünlere getiren birikim rejiminin kendisi bir tıkanma içerisinde. 2002-2007 dönemini kutsayan burjuvazi ve iktisat erbabının Davutoğlu kabinesinin son yapısal dönüşüm programıyla alenen dalga geçtiği görülmüyor. Bunun ötesinde, burjuvazinin AKP'nin uzun vadede yarattığı yıkımdan rahatsız olduğu da belirginlik kazanıyor. Burjuvaziye bağlı kişi/kurumların son yayınladığı çalışmalarda, eğitim sistemi ve kurumların büyümeyle olan ilişkisinin ana odak noktası olduğu, AKP'nin eğitimde yarattığı yıkım ve Türkiye'de kurumsal kaliteyi yerle bir eden adımlarının Türkiye'nin potansiyel büyümesinde uzun vadeli büyümesinde ve buna bağlı olarak burjuvazinin ileriye dönük rekabet gücünde neden olduğu gerilemenin ciddi endişe yarattığı görülmüyor. Orta Gelir Tuzağı başta olmak üzere, son dönemde yayınlanan çalışmaları bu gözle okuyor ve bu gerilemin önümüzdeki dönemde önem taşıyacağını düşünüyoruz.”¹²

4. Sonu gelmeyecek paraleller ve kadro sorunu

Otoriterlik ve baskı, iktidarın karakterini belirleyen iki temel kavramdır. Tayyip Erdoğan liderliğindeki bir iktidarın, başka türlü devam etmesi beklenemez. Bu keskinliğe alan açan bir ortamın varlığını objektif olarak tespit etmiştik. Dahası, tüm önemli aktörler, kendilerini var eden karakteristikle anılırlar. Bu bakımdan, örneğin, “Gezi’de Erdoğan biraz daha yumuşak davranırsa, işler başka türde olurdu” türünden akıl yürütmeler ahistorik ve ütöpiktir.

Otoriterlik ve baskı dozunun artacağı bir geleceğe doğru yol alınmaktadır ve böylesi iktidarlar, tekleşme üzerine kuruludur. Dönemsel müttefikler, bir aşamada yük haline gelir, seri hareket etmenin önünde engel teşkil ederler. Merkezin doğrudan denetiminde olmayan her türlü mekanizmanın, belli bir vadede kendi

¹² Halkın Türkiye Komünist Partisi İktisat Bürosu tarafından şimdilik Parti içinde sirküle edilmeye başlanan raporların ilki bu satırlarla bitmektedir. İktisatçı yoldaşlarımızı, bu kapsamlı ve zihin açıcı çalışmaları nedeniyle kutluyor, çok uzun olmayan bir gelecekte bu raporların dışarıya açılacağını müjdesini de şimdiden veriyorum.

özgöl ağırlığını yaratması zaten işin doğası gereğidir. Ancak, otoriter rejimlerde bu vadenin ömrü çok kısadır ve özgöl ağırlıkların bir an önce tasfiyesi gerekir.

Siyasette başka bir tasfiye dinamiği daha tanımlayabiliyoruz: Merkezin denetiminde olmayan mekanizmaların yerine getirdiği işler/işlevler giderek önem kazanıyorsa; merkez, kısa devreler ya da paralel mekanizmalar aracılığıyla da sorunu çözmeyi deneyebilir. Yeni mekanizmalar, doğal olarak, diğerlerini tasfiye etmek amacıyla kurulmuştur.

Bir başka tasfiye gerekçesi ise, iktidarın tabiatı gereğidir: İktidar, her şeyden önce, dış ilişkiler ve silahlı güç tekelidir. Bu tekelin kırılması tasfiye sürecini beraberinde getirir.

Erdoğan'ın Gülen Cemaati'yle ilişkilerine bu pencereden bakmayı öneriyorum. Daha önce Cemaat'in işlevleri üzerinde durmuştuk. Ortadoğu politikasında ya da Kürt meselesinde ortaya çıkan gerilimler; iktidar bloğunun bir parçası olarak ABD'yle kendine özgü ilişkileri olan, zor aygıtında kendi emir-komuta zincirini kurmuş bir Cemaat'e tahammül edilmesini imkansız hale getirmiştir.

AKP ve İkinci Cumhuriyet Türkiye'si'nin kriz dinamikleri sayılırken yakın zamanda bir yeni gelişmeyle karşılaştık. Bu kez söz konusu olan Tayyip Erdoğan tarafından kurulan "paralel kabine". Bilindiği gibi, Erdoğan geçen ay Kaçak Saray'da bir gölge kabine kurarak hem Anayasa'yı bir kez daha delmiş, hem de "icracı bir cumhurbaşkanı" deneyimini ülkemize yaşatmış oldu. Erdoğan, 16 Ocak'ta Saray'ında yapılacak Bakanlar Kurulu toplantısına da başkanlık edeceğini duyurdu. Erdoğan böylece, çift kabineyle çalışan nadir liderlerden biri olarak tarihe geçti.

Yukarıdaki iddiamızı bu başlıkta da tekrarlayalım. O kabinelerden merkezde olan, diğerini tasfiye etmek amacıyla kurulmuştur ve her tasfiye potansiyel bir sorun kaynağıdır.

AKP'nin sürekli yeni denemelerde bulunmasını, Erdoğan'ın böylesine kontrol odaklı oluşunu yalnızca psikolojik nedenlerle yahut iktidar hırsıyla anlatmak doğru olmayacaktır. Bu partinin asli sorunlarından biri özgün ve köklü bir kadro kaynağına sahip olmamasıdır. Bu nedenle sürekli kadro devşirilmesi gerekmekte, her devşirme hamlesi de yeni riskleri beraberinde getirmektedir. 12 yıldır iktidarda olan bir partinin kadro yetiştirmek konusunda bu denli başarısız olmasının, yapıcı değil "yıkıcı" bir parti olmasıyla

çok ilgisi vardır ve bu yıkıcı özellik, İkinci Cumhuriyet'in yerleşmesinin önündeki en ciddi engeldir.

Nihayet, İkinci Cumhuriyet Türkiyesi, nam-ı diğer “Yeni Türkiye” için en büyük kriz, kaçacak yer bırakmamış olmasıdır.

Restorasyon, biriken yoğun tepkinin kaçabileceği bir ufak delik anlamına gelecek, belki de düzenin bekaasını sağlayacaktır.

Ne kadar vaktimiz var, bilinmez. Ancak kaçacak delik bırakmayan düzenin infilakı için zaman sosyalistleri gerçekten sıkıştırmaktadır.

■ Aleviler İkinci Cumhuriyet'e boyun eğecek mi?

KURTULUŞ KILÇER

“Ülke nüfusunun yüzde 90’ı Sünni iken Suriye’yi bir nevi sapık Alevi anlayışı içinde olan ve kendilerine Nusayri denilen yüzde 10’luk bir azınlık yönetiyor.” Fazilet Partisi Genel Başkanlığı yapmış Recai Kutan-1998

“Cemevi, Cümbüş evi, ne izni!”

*Karacaahmet’de Cemevi açma izni isteyen Alevilere,
İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan*

“Alevi, Hz. Ali’ye tabi olanlar demek ve ben kendim Hz. Ali S.A. gibi yaşamaya gayret ediyorum. O zaman ben onlardan daha Aleviyim.”

Recep Tayyip Erdoğan, AKP Genel Başkanı, 2000’lerin başı

“Aleviliği İslam’ın dışında farklı bir din olarak göstermek hiç kimsenin haddi ve hakkı değildir.”

Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez, 2011

*“Oysa şimdi onu (Selim) yavaş yavaş tanımaya başladım. Dürüsttü, dindardı, başarılı ve dirayetli idi. ...Tebaasının Sünni veya Kızılbaş, Ermeni veya Rum olmasından ziyade insan olmasını önemsiyordu.”
Zaman gazetesi yazarı İsmail Pala’nın Şah ve Sultan romanından tarihi gerçekleri inkâr eden bir kesit. Sf./306*

Kuşkusuz, soru bu şekilde sorulduğunda, kafamızda değişik çağrışımlar oluşacak ve her okuyucu bugün durduğu yerden bu soruya farklı yanıtlar verebilecektir. Bu soruya, bir mücadele başlığı olarak baktığımızda, iradi bir yanıt verilebilir. Başka bir düzlemde ise, bugünün gerici siyasal yapısı içinde, Aleviler üzerinde ciddi bir nesnel baskının olduğu gerekçesiyle, Alevilerin ne yapacağı kestirimlerinde bulunulabilir ya da Alevi örgütlerinin gericileştiğine dair bir düşünce kafamızda belirebilir. Bütün bu yanıtları ağırlık

noktası yapmadan, bugünün siyasal atmosferinde ve yakın dönem burjuva iktidarın ideolojik, siyasal ve kurumsal yapılanmasında Alevilerin nasıl bir rol oynayabileceğini ve sosyalist mücadele ile bağlarını tartışmak istiyoruz.

Ve tartışacağımız alan kolay bir zemin değil. Biraz tehlikeli sular-
da yüzeceğiz. Konu hem inanç alanı, başka bir deyişle din alanı,
hem de siyasal mücadele olunca güvenli limanlara çekilerek tar-
tışmak pek mümkün olmuyor. Konuyu anlamak ve devrimci bir
perspektife yerleştirmek için ve hele hele güncel siyasi yönelimimiz
ve ihtiyaçlarımız bağlamında ele almamız söz konusu olduğunda
tehlikeli sulara kulaç atmamız kaçınılmaz oluyor.

Türkiye’de burjuva iktidarı yeni bir tanım ve rejimle yoluna de-
vam ediyor. AKP eliyle bugün Türkiye’de yeni bir rejim kurulmuş,
Türkiye’nin son 10 yılına bu geçiş ve gerilim siyaseti damgasını
vurmuştur. Özellikle 2007-2011 döneminde ağırlık kazanan ge-
rilim ve mücadeleler önemli bir dönüşümü beraberinde getirmiş,
emperyalizmin dünya ölçeğinde gündeme getirdiği arayışlar, kendi
içindeki çelişkileriyle birlikte, Türkiye’de AKP eliyle gerçeklik ka-
zanmıştır. Bu yeni rejimin emek düşmanlığı ve işbirlikçi niteliği bir
yana, konumuzla ilgisi olan en önemli niteliklerinden birisi geri-
cilik olmuştur.

Bugün dünya ölçeğinde örneklerini gördüğümüz karşı-devrim sü-
reci, Türkiye’de toplumsal yaşamda karşılık bulacak büyük bir ge-
ricilik açılımıyla gündeme geliyor. Tek başına kadrolaşma, gerici
söylem, gericilerin boy göstermesi değil, toplumda büyük etkiler
yapacak, gerici ve nesnel karşılıklara denk düşecek politikalar
yaşama geçiriliyor. Toplumu daha derinden sarsacak, toplumun
siyasal ve ideolojik şekillenişini derinden etkileyecek ve toplumsal
sonuçları uzun sürelere yayılabilecek politikalarla bahsediyoruz.
Bu açıdan AKP, tek başına gericiliği okşayarak iktidara yönelmiş
bir burjuva partisi gibi değil, ondan da öte, daha tarihsel misyona
sahip bir parti olarak değerlendirilmelidir.

İşte böylesi bir tabloda ve genel olarak karşı-devrimci sürecin taş-
larının daha da yerine oturduğu ve ağırlık kazandığı bir kesitte
devrimci politika büyük önem kazanıyor. Bugün bu bütünlüklü
gerici saldırının karşısına cüretli politikalarla karşı koymanın yol-
larını aramak devrimci bir karşılık yaratacaktır. Karşı-devrimin
oturmaya başladığı bir dönemde karşısına dikilecek her türlü top-
lumsal ve siyasal çıkışın önemli gedikler açabileceğini düşündüğü-

müzde, yerleşmeye çalıştığı alanlarda ortaya çıkacak direncin de bugünden sonuçları (tam kestirilemeyecek bir biçimde) karşı-devrim sürecinin hesaplarını bozabileceğini bilelim. Bunun için sosyalist hareket, bu gidişin karşısında yer alabilecek bütün toplumsal güçleri hesap etmeli, İkinci Cumhuriyet kodlamasıyla tarif etmeye çalıştığımız bu rejimin önemli zayıf noktalarını belirgin hale getirmelidir. Hem devrimci strateji için hem de güncel politik başlıkların ortaya çıkarılması için.

İşte Birinci Cumhuriyet'ten İkinci Cumhuriyet'e geçiş ve her iki dönem söz konusu olduğunda, bugün önemli bir toplumsal gerçekliğe, aynı zamanda soruna ve harekete tekabül eden Alevi toplumsallığı ile yeni rejimin nitelikleri ve açılımları arasındaki ilişki, statü, konum, mücadele ya da sürtünme daha da önem kazanıyor.

Dolayısıyla hem bu olası sürtünme ve direnç alanları ve bundan kaynaklanan politikaların sonuçları hem de Alevi toplumsallığının kendi iç dinamikleri birlikte düşünülmelidir.

Bugün Alevi toplumsallığının ve Alevi hareketinin, yeni rejimde nasıl bir pozisyon alabileceğinin hem nesnel olarak hem de öznel olarak masaya yatırılması ve aynı zamanda sosyalist hareketin Alevi toplumsallığı ve bu toplumsallığın bir parçası olan Alevi hareketiyle ilişkisinin cesurca ortaya konması gerekiyor.

Peki İkinci Cumhuriyet rejiminde Aleviler neden önemli? İşte bu sorunun yanıtını birlikte aramaya çalışacağız. Aşağıdaki satırlarda bu konuyu açacağım. Öncelikle, Alevileri ve Alevi hareketinin dünden bugüne gelen sürecine bakarak başlamalı...

Türkiye'nin siyasal ve toplumsal UFO'su: Alevilik

Başta söylemek gerekirse, her kesimin bir Alevi'si var. Yani her siyasal odak ya da ideolojik bakış kendi siyasal pragmatizmi doğrultusunda bir Alevilik tanımı yapmış bulunuyor ya da bu eksen-den Alevilere sesleniyor. Bu açıdan her odak ve kesim tarafından çekıştırilen bir olguyla, bir tanımla ya da toplumsallıkla karşı karşıya olduğumuzu bilelim.

Bu açıdan Aleviliğin bir inanç, din, mezhep, kültür, yaşam biçimi ya da yol gibi çok değişik tanım ve kavramlarla açıklanabildiğini söyleyerek geçelim.

Ancak bütün bunlara rağmen herkesin emin olduğu tek şey, büyük bir toplumsal gerçekliğin var olduğudur. Türkiye’de Alevi nüfusunun günümüz itibariyle 7 milyon ile 25 milyon skalasında gezindiği tahmin ediliyor. En azından ülke nüfusunun yüzde 10’nuna tekabül eden bir istatistiki veri bile büyük bir toplumsal kesimin varlığına işaret eder. Hatta bu rakam bugün dünyada bir dizi ülkenin nüfusuna eşdeğer büyüklükte. Alevilerin Almanya’da bile büyük bir toplumsallık oluşturduğunu, Türk göçmenlerin içinde önemli ve örgütlü bir ağırlığa sahip olduğunu söylemek gerekir.

Bugün Alevilik herkes tarafından, 1990’lı yıllardan sonra ise devlet tarafından da tanınmıyor ve kabul ediliyor. 1980 öncesi egemen sistem tarafından mülhid, zındık, Rafîzi sayılan ve meşru mezheplerden biri olarak kabul edilmeyen Alevilik, 1990 sonrasında devlet ve İslamcılar tarafından ‘tanınan’ bir süreç yaşıyor. Elbette Türk-İslam sentezinin içine yerleştirilerek...

Aleviler ve Alevilik artık tanınmıyor ancak tanımlanamıyor. Türkiye siyasetinin, toplumunun, aydın hareketinin, devletin vs. bütün dinamiklerin ve odakların üzerinde anlaşılmadığı bir olgu olarak karşımızda duruyor ve tartışmalar bu açıdan her kesimin kendi siyasal ihtiyaçları ve perspektifi doğrultusunda şekilleniyor.

Örneğin milliyetçilik Türklüğün özünü, İslamcılık müslümanlığın tasavvufunu, Kemalizm laik devletin toplumsal karşılığını ve “modernizmin” halk tabanını ve Kürt siyaseti kadim Ortadoğu halklarının kültürünü buluyor; bu tanımlar doğrultusunda Alevilik ifade edilmeye çalışılıyor. Sosyalist hareket açısından ise -geçmiş dönemlerde- “ortaçağın komünal toplumsal örneği” olabiliyor.

Alevilerin tanımındaki farklılaşma bir yana büyük bir toplumsal gerçek olduğu konusunda yaşanan hemfikirlik, büyük bir toplumsal sorun olarak da paylaşıyor. Bugün bir Alevilik sorunundan bahsetmek şaşırtıcı bir saptama değil. Toplumun bütününe ilgilen-diren, nicelik olarak önemli bir ölçüyü ifade eden ve aynı zamanda toplumsal olarak ses getirici siyasal çıkışlara imza atan bir olgudan bahsediyoruz. Türkiye’nin önemli toplumsal sorunlarından birisi Alevilik sorunudur. Tıpkı Kürt sorunu tespiti gibi (İşe Osmanlı’yı da kattığımızda belki de kökleri daha eskiye dayanan bir sorun).

Aslında işi ilginç kılan noktalardan birisi de, Türkiye’nin büyük toplumsal sorunlarından biri olan Kürt sorunuyla birlikte bugün

Alevilik sorunu ve Kürt hareketi yanında Alevi hareketinden bahsediyor olmamızdır. Analogiler yanında önemli farklar bulunduran bu noktanın teorik olarak değerlendirilmesi gerekiyor. Toplumsal anlamda Türkiye'nin önemli dinamiklerinden biri olan Kürt emekçi sınıflarının yaratmış olduğu Kürt siyasi hareketi ortadayken, Alevi sorununu ve hareketini nasıl tartışmak lazım? Kürt sorunu, aynı zamanda önemli bir siyasi aktör haline gelen Kürt siyasi hareketini ortaya çıkarmışken böyle bir gelişim çizgisi Aleviler açısından da mümkün müdür? Ya da başka bir deyişle neden olmamıştır? Alevi hareketi derken ne anlamamız gerekiyor?

Türkiye liberallerinin sıkça kullandığı kavramla modernleşme süreci, başka bir deyişle uluslaşmayla paralel giden burjuva devrimi, önemli ölçüde Alevi toplumsallığının kapsandığı bir süreç olarak yaşandı. Aynı zamanda Alevi kimliği, gericilik (osmanlı, halifelik, şeriat, Ortodoks İslamcılık) karşıtı bir mücadele sürecinin ürünüdür. Yani dini ya da inançsal bir tanımla birlikte ve belki ondan daha çok siyasal bir kimliğin bugünkü adı olarak karşımızdadır. Bu açıdan Türkiye burjuva devrim süreci, Alevi toplumsallığı açısından kendi karşıtına dönük bir hamle olduğu için, burjuva devrim süreciyle Aleviler arasında önemli bir “nesnel korelasyon” ortaya çıkmıştır. İkinci olarak, Aleviler belli bir etnik kesimi değil, Türkiye'nin dört bir yanına dağılan ve hatta farklı etnik toplumsallıkların üzerinde bir inançtır. Bu açıdan Alevilik ayrı bir etnik oluşum yaşamamış, tersine Türk uluslaşmasının bir parçası ve hatta kültürel bir parçası haline gelmiştir.

Toplumsal anlamda bir Alevi hareketinden bahsedebiliriz, bu toplumsal hareketin siyasal taleplerinden de. Ancak Aleviliğin etnik/dini bir temelde siyasal oluşumundan ve bunun temsiliyetinden bahsetmek çok mümkün değildir. Alevilerin Türkiye Birlik Partisi ve Barış Partisi süreci, her ne kadar Alevi partisi iddiasıyla yola çıkmasalar da, Alevilerin siyasal parti deneyimleri olarak bilinir. Ancak bu deneyimlerin başarılı olamamasının maddi yanları bulunmaktadır.

İkinci ilginç nokta ise, İslamcı hareketlerle Alevi hareketlerin karşılaştırılması olabilir. Dini bir kimlik üzerinden şekillenerek siyasal bir hareket halinde bulunan İslamcılık, Osmanlı'dan bugüne bir iktidar programına sahipken Aleviliğin böyle bir misyona sahip olmaması da ayrıca değerlendirilmelidir. Bunun da tarihsel nedenleri bulunuyor.

Ortodoks İslamcılık yani Sünnilik, gerek Selçuklu gerek Osmanlı (hatta Abbasi ve Emeviler dâhil) egemen sınıflarının ideolojisi haline gelirken, dönemin emekçi sınıflarını temsil eden köylülüğün ideolojik tercihi ise Alevilik olmuştur. Bu açıdan Ortaçağ döneminde sınıflar mücadelesi siyasi partiler yerine mezhepler ve din savaşlarına tekabül etmiş, dönemin yoksul köylülüğünün siyasal kimliği heteredoks akımlarla ifade edilmiş, esnaf-eşraf kesimi örneğin Ahilik ile siyasal kimlik kazanmış, egemen sınıflar ise Sünniliği tercih etmişti.¹ İktidardan inen feodal sınıflar yerine burjuva sınıfı geçerken, egemen devlet ideolojisi olan dincilik (kilise, Türkiye’de halifelik ve şeyhülislamlık) yerini pozitivizme, laikliğe bırakmıştı.

Türkiye’de bu süreç, kendi özgünlükleri ve yöntemi ile yaşansa da, özünde aynıydı ve Aleviler bu süreçte (bugünün deyişiyle) gericilik karşıtı bir konumda yer aldı. Bu açıdan yeni bir siyasal hareket olmaksızın bu aydınlanma sürecinin bir parçası haline geldiler. Ortaçağın gerici ideolojisi ise, farklılaşarak, paranın ve meta gerçeğinin büyük gücü altında dönüşerek, kapitalistleşerek gericileşen burjuva sınıfının imdadına yeniden yetişti. Bir sömürü aracı olarak...

Bu açıdan, Türkiye’de örneğin Nakşibendi veya Nurcu hareketin tek başına bir cemaat ya da dini hareket olmasının ötesinde kazandığı siyasal kimlik, kurumsallaşma ve misyon Aleviler için geçerli olamıyor. Alevilerin bu açıdan tarihsel hasmıyla yani gericilikle yaşadığı doğal sorunu kendisini sol, sosyalist hareketlerin bir parçası haline dönüştürmektedir. Bu durum Aleviliği, dini kimlik üzerinden siyasal hareket olmaya değil, toplumsal bir hareket olmaya itmektedir. Kapitalistleşmenin Alevi emekçiler üzerindeki etkisini de eklersek daha açıklayıcı olacaktır.

Bu açıdan, bugün, Alevi gericiliğinden siyasal anlamda bahsedilemez. Kültürel ve inançsal olarak ise konumuz dışı olduğundan değerlendirme başka bir yazının konusu olabilir.

Bütün bu söylediklerimizi toparlarsak Alevilik, toplumsal nicelik olarak tanınan bir gerçeklik olmakla birlikte henüz ortak bir tanıma sahip olamamıştır. Milyonlarca insanı kapsayan eşitlik, kimlik ve inanç sorunu bağlamında karşımızda toplumsal anlamda

¹ Dinlerin ve din yorumlarının dönüşümü ile siyasal iktidarlar arasında önemli bağlar kuruluyor. Alevilik yoksul emekçilerin inancı haline dönüşürken dayanışma kültürünü öne çıkarmış, Sünnilik ise toprakta ve mirasta özel mülkiyetçiliği fazlasıyla kurumsallaştırmıştır. Aleviliğin dayanışmacı yanının bugün de sola meyletmesinin belki de tarihsel-kültürel yanı buradan gelmektedir.

bir “Alevilik sorunu” bulunmaktadır. Bununla birlikte bu sorunu dillendiren ve bu toplumsallığı temsil eden bir “Alevi hareketi” de, Alevilerin aydınlanma ve eşitlik taleplerinde ifadesini bulan bir somutluk olarak karşımızdadır.

Aslında Aleviliği tanımlamaya başlamış olduk. Yani onun bir inanç mı, din mi, kültür mü, yaşam biçimi mi ya da “yol” mu olduğuna dair değişik tanımlamaların siyasal pragmatizme göre tercih edilebileceğini düşünmüyorum. Yani siyasal tercihlerimize göre bir tanıma sığdırmanın ya da bir çerçeve çizmenin var olan gerçekliği ifade edebileceğine inanmıyor, tersine gerçeklik yerine bir yanılsamayı ortaya çıkaracağını düşünüyorum. Bu yanılsama, Alevilik tanımı söz konusu olunca, İslamcı yazarların cahil, Kemalist yazarların tek yanlı, gerici Alevilerin yanlış, milliyetçilerin komik ve Kürt siyasetçilerin çelişkili olmasını getiriyor.

Bugün Aleviler ve Alevilik “eğer siyasal bir bakış açısıyla” değerlendirilecekse şöyle bir tanım yapılmalıdır: Büyük bir niceliği temsil eden, eşit yurttaşlık, inanç özgürlüğü ve bağımsız kimlik hakkı isteyen bir toplumsallıktır. Bu açıdan din mi, mezhep mi, inanç mı vs. gibi tarihsel, teolojik, antropolojik ve sosyolojik değerlendirmelerden ve tartışmalardan sıyrılarak, somut ve güncel bir “siyasal” tanım getirebiliriz. Komünistler, bir tarafı din ve inanç (Diyanet İşleri’nin çok sevdiği deyimle) “daresine” giren bu konuda tehlikeli sulardan önce, yüzmeyi, bu şekilde öğrenebilirler.²

Dünden bugüne Aleviler

Yazılı kaynakların çok sınırlı olduğu, olan yazılı kaynakların ise bugün Alevilik dediğimiz dönemin heteredoks akımlarına düşman gözle bakan eserlerden oluştuğu bir kaynak çerçevesinde tarih yazımının doğal zorlukları bulunuyor. O yüzden de hâlâ araştırmacıların ve tarihçilerin üzerinde çalıştığı bir konu.

“Aleviler bir heteredoks gruplar topluluğu oluştururlar. Ama onlar hakkında nitelemeyi bundan bir adım ileri götürmeye kalktığınızda güçlükler başlar: Alevilik, Şiiliğe yakın bazı uygulamaların ve referansların, örneğin Ali tapıncının düşündürdüğü gibi, İslam’ın bir parçası mıdır? Ama o zaman, İslam’la

2 ‘Alevilik nedir’ sorusuna yanıt veremediğimiz anlaşılmasın. Aslında, belki de bugün gericiliğe karşı, Aleviliğin bağımsız bir konumlanış almasının zamanı gelmiş bulunuyor. Alevilik bu açıdan kökleri kadim inançlara dayanan ve İslamiyet’i de kapsayan bir inanç ve kültür birikimi olarak varlığını sürdürmektedir. Ortadoks İslamcılıkla temasları, ilişkisi vardır, ancak farklılıkları daha belirgin hatta yapısaldır.

hiçbir doğrudan ve açık bağı yokmuş gibi gözükken çeşitli uygulamalar; örneğin dini hiyerarşi, kendine özgü törenler veya tenasüh inancı nasıl değerlendirilecektir? Bağdaştırmacılıktan söz edilebilir mi? Hristiyan kökenli olanlar mı – kadim Anadolu katmanının olası kalıntıları – yoksa Şamanizm’i veya Zerdüştlük’ü çağrıştıran İslam öncesi Kürtlerle akrabalığı olan inançlar mı ağır basmaktadır? Peki ortaya çıkan bu özgün bileşke nasıl açıklanacaktır? Ve sık sık Alevi kültürü, felsefesi, türküleri diye bilinen olgular nereye yerleştirilecektir?”³

Arapça, Kürtçe ve Türkçe konuşan Alevi topluluklarının bulunduğu ülkemizde bu açıdan bütünlük ve yeknesak bir fotoğraftan bahsetmemiz pek mümkün değil. Tahtacılar ve Abdalların farklı ritüellerinin yanı sıra Nusayri kökenlilerin Orta Anadolu’da yaşayan Alevilerle benzerlikleri daha azdır. Bütün bu farklılıklar tarihsel bir sonuç olarak karşımızda durduğundan, Alevi tarihi ve ortak tarihini kaleme alırken de benzer zorluklar karşımıza çıkabiliyor.

Ancak kadim bir gelenek ve kültürden bahsetmemiz gerekiyor. Kırklar Meclisi mitolojisi bu açıdan İslam’dan önce bir inancın köklerine sahip olduğunu göstermektedir. Heteredoks inanç grupları, Selçuklu öncesinde Bizans döneminde de biliniyor. Bu konuda başka bir yazının konusu diyelim ve devam edelim.⁴

Emperyal bir devlet haline dönüşen Selçuklu, devlet geleneklerini ve kurumlarını geçmiş İslam devletlerinden almıştır. Bu açıdan başta Abbasiler olmak üzere ortaya çıkan İslamcı devlet modeli ve egemen ideoloji olarak Ortodoks İslamcılık Selçuklular tarafından takip edilmiştir. Dönemin egemen sınıflarının resmi ideolojisi, Selçuklu’dan Osmanlı’ya taşınmış, var olan Sünni görüş, Şeyhülislamlık ve kadılık müessesesiyle bir devlet biçimi olarak varlığını sürdürmüş, Ortaçağ’ın sömürücü sistemlerinin aracı, felsefesi ve yasası haline gelmiştir. Özetle şeriatçılık olarak kodladığımız yönetim biçiminin temel niteliği aslında dönemin egemen sınıflarının çıkarlarına hizmet etmekten başka bir şey olmamıştır. Tam da bu yüzden, Alevilik emekçi kesimlerde ve halk tabanında karşılık bulurken, Sünnilik devlet dini olarak dayatılmıştır. Tartışmaların bu açıdan sınıfsal bir yan taşıdığının altını bir kez daha çizmemiz

3 Elise Massicard, Türkiye’den Avrupa’ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması, İletişim Yayınları, 2007, 1. Baskı, tSayfa 19

4 Örneğin Balkanlarda yaşayan Bogomiller’in Anadolu kökenli ve heteredoks inanca sahip kökenleri olduğu ve Bizans döneminde göç ettirildikleri iddia edilir. Bu konuda Bizans Hareketlerinin Tarihi kitabına bakılabilir. (Kalkedon yayınlarından).

gerekmektedir.⁵

Köylülük, başka bir deyişle dönemin sınıflar mücadelesi, dini-siyasi kimliklerle karşılık bulmuş, Selçuklu'ya karşı ilk ayaklanma ise 1239-1240 yıllarında cereyan eden Babalar Ayaklanması olmuştur. Baba İlyas ve Baba İshak'ın başını çektiği, ağırlıklı olarak halk tarafından makbul sayılan babaların içinde yer aldığı ayaklanma kanla bastırılmış, ilk Alevi kıyımı ya da Alevilere dönük baskının toplumsal örneği bu dönemde görülmüştür.^{6 7}

Alevi toplumsallığı açısından önemli kırılma noktalarından bir tanesi de Safevi Devleti kuruluşudur. Bu kırılma, hem Osmanlı yönetiminde Alevilerin pozisyonunu hem de Alevi kimliğinin oluşumu açısından önemlidir. 1501 yılında Türkmen aşiretlere dayanarak tahta çıkan İsmail, Tebriz'i başkent ilan ederken; Osmanlı gericiliğinin baskısı altında ve yoksulluk içinde yaşayan Türkmenlerin desteğini alır. Burada da bir kez daha dini bir tercihiş gibi gözükten olgunun, aslında siyasal bir tercihe denk düştüğü görülmelidir.

“Bu bağlamda İsmail'in 1501'de, o zamana denk Sünnilerin ağırlıkta olduğı İran'da, On İki İmamcı Şiiliğı devlet dini ilan etmesi Osmanlı İmparatorluğu ile olan dini cepheleşmenin sertleşmesine yol açar. O andan itibaren, devletin istikrarını bozabilecek uyrukların önemli bir bölümünün heterodoksluğa ve Safeviler'in Şiiliğine karşı, Sünnilik Osmanlı sarayının ideolojisinin merkezi unsuru olarak öne çıkar. Artık Osmanlı rejimine bağlılık, dini ortodoksluktan, yani Sünnilikten geçmektedir. Oysa ki, o zamana dek, bir dini ortodoksluk tanımı yapmakta ve buna uymayanları cezalandırmakta çıkartı bulunan devletler olmadığı için, inançlar açıkça tasnif edilmemişti.”⁸

5 Sünni Ortodoksluğun, bir yönetim biçimi olarak var olması onu daha dünyevi kılarken, Alevilik daha ahlaki özellikler kazanmıştır. Egemen devletin Sünni inancı miras, mülkiyet, aile vs. gibi toplumsal sorunları çözmek üzere daha fazla gelişmiş devlet yönetim biçimi halini almıştır. Bu Sünni ortodoksluğun neden sadece din alanı içinde kalamadığını da gösteriyor. Bu da gericilik tanımını beraberinde getiriyor. İşin garip tarafı, Tanrı inancında ise tam bir zıtlık vardır. Aleviler, Vahdet-i Vücut inancıyla, Tanrıyı dünyevileştirmiştir. Sanırım ortada mülkiyet merkeze konmadığında kutsal değerlere ihtiyaç daha az oluyor.

6 Hacı Bektaş-ı Veli'nin kardeşinin bu ayaklanmaya katıldığı bilinmektedir. Hacı Bektaş ise bu ayaklanma sonrası Hacıbektaş'taki bir Çepni ailesinin yanına yerleşmiştir. Bir Türkmen aşireti olan Çepniler Balıkesir bölgesinde hâlâ Alevidir. Bugün Trabzon Şalpazarı ve çevresine yerleşenler ise sünnileşmiştir.

7 Bu ayaklanmada Anadolu Selçuklu ordusunun Türkmen askerleri babalara karşı savaşmaktan çekinmiştir. Savaş Frank askerlerinin sayesinde Selçuklu tarafından kazanılmıştır.

8 Cemal Kafadar'dan aktaran, Türkiye'den Avrupa'ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması,

“Şah İsmail’i ve müritlerini “mülhidlik” ve “zındıklık”la suçlayan Osmanlı uleması, onları Ortodoks Müslümanlığın dışına iter, böylece kolektif biçimde aforoz edip, üzerlerinde uygulanacak baskıyı meşrulaştırmış olurlar. Bu baskı 16. yüzyılın hemen başında devreye girer; kitlesel tutuklamalar, tehcirler, katliamlar. Ama ilgili nüfus topluluğu da durmadan genişler.”⁹

Kürt beylerinin desteğiyle 1514 yılında Çaldıran Savaşı’nda galip gelen Osmanlı (Yavuz Selim), Kızılbaş sorununu bu şekilde çözmüş olur. Bu durum, tarihsel süreç içinde önemli sonuçlar doğurmuştur. ¹⁰ Bir yandan devlet yönetim biçimi olan Ortodoks Sünnilik, artık Aleviliği (dönemin adıyla Kızılbaşlığı) düşman ve bir iç tehdit olarak görmüş, diğer yandan da Alevilik bir siyasal kimlik olarak gericilik ve Osmanlı sistemi karşısı bir kimlik olarak daha belirgin ve keskin hale gelmiştir. Cumhuriyet’in kuruluşunun Aleviler açısından yaratmış olduğu pozitif karşılamayı burada aramak gerekiyor. Liberallerin sabah akşam Cumhuriyet karşıtlığı ve Alevilerin Cumhuriyet tarafından nasıl yok sayıldığı tezlerinin neden karşılık bulunmadığının maddi gerçekliği de burada aranmalıdır. ¹¹

Pir Sultan Abdal ve Şeyh Bedrettin isyanlarını bir kenara not ederek, Alevilerin tarihinde önemli bir nokta olan başka bir tarihsel vakaya daha değinmek gerekir. 2. Mahmut döneminde Yeniçeri Ordusu’nun kaldırılması ve sonrasında neredeyse bütün Alevi tekke ve dergâhlarının kapatılması, daha doğrusu Nakşibendi’lere devredilmesini de süren tarihsel mücadelenin örnekleri olarak not edip, bu tarihsel kısmı kısaca geçelim. ¹²

Cumhuriyet’in kuruluşu: Aşksız nikâh

Şimdi daha tartışmalı bir alana yavaş yavaş girelim. Bu da bugünün siyasal tartışmalarıyla bağlantılı bir kesite, İttihat Terakki ve

Elise Massicard, İletişim Yayınları, 2007, 1. Baskı, Sayfa 32

9 A.g.e., sayfa 33

10 Alevi kimliğinde 12 imamcılığın ve Ehl-Beyt vurgusunun ağırlık kazanması bu dönemden sonra oluşmuştur. Aynı zamanda Bektaşî tarikatının kurumsallaşması Osmanlı yönetimi tarafından desteklenmiş, Kızılbaşların devlete bağlılığı sağlanmaya çalışılmıştır. Alevilik ve Bektaşîlik arasındaki fark nedir sorusunun tarihsel kökenlerinden biri de budur. Ancak Bektaşîlik de hiçbir zaman “tam olarak ve her zaman” Osmanlıcı da olmamıştır.

11 Örneğin son seçimlerde Dersim’de bile CHP’nin tercih edilmesi ve son referandumda Alevi köylerinin yüzde yüze yakınını hayır oyu kullanması çarpıcı örneklerdir.

12 Karacaahmet ve Şahkulu dergâhlarının bu dönemde açık kalması ilgi çekicidir. Bu kurumların bugün ise Cemevi olarak Alevilerin daha çok dinsel yüzünü temsil etmeleri açısından bir süreklilik vardır.

Cumhuriyet dönemlerine yaklaşımla ilgilidir. Bu dönemde Alevilerin tutumu ve siyasi partilerin Alevilere dönük politikalarına kısaca göz atmaya çalışacağız. Liberallerin ve gericilerin, sabah akşam İttihat Terakki ve Cumhuriyet düşmanlıkları üzerinden Alevilere yaklaşımlarının temelsizliklerine dönük bazı maddi bilgileri burada aktarmakla yetineceğiz.

Türkiye siyasi tarihinin bu bölümüne bakarken şu şekilde dönemleştirmenin faydası var. Tanzimat Dönemi (1839-1876), Abdülhamit Dönemi (1876-1909), İttihat Terakki Dönemi (1909-1918) ve Cumhuriyet Dönemi (1919-1945'lere kadar). Sonrasında çok partili sistemle birlikte Türkiye siyasetinde Alevilerin konumu ve tercihlerini ayrı bir bölüm olarak ele almanın sağlıklı olacağını düşünüyorum.

Bütün bu dönemler hesaba katıldığında aslında Alevi toplumsallığını büyük oranda etkileyen önemli kesit Cumhuriyet dönemidir. Tanzimat döneminde görece ortaya çıkan hoşgörü, Abdülhamit döneminde İslam Birliği siyasetiyle tersine dönmüş, bu dönemde Alevi köylerine cami inşası ve imam gönderilmesi uygulamalarıyla karşılaşmıştır (Bu dönemin hatırı sayılır özelliklerinden biri Alevi toplumsallığı ve geniş Alevi yığınlarının dışında cereyan ettiği ancak Bektaşî tarikatının etkisinin olmasıdır). Tanzimat döneminde Bektaşî tarikatı ile Tanzimatçılar arasında yakınlaşma olduğu ve bir dizi Tanzimatçının Bektaşî olduğu bilinmektedir. İstibdat döneminde Jön Türkler, Bektaşiler ve Masonlar arasında ilişkiler bulunduğunu not ederek geçelim. Türkiye'nin modernleşmesinde yoksul Alevi köylüsünün daha doğru deyişle Alevi toplumsallığının dışarıda kaldığı bir gerçek olmakla birlikte Aleviliğin bir parçası olan Bektaşiliğin bu dönemde etkin olduğunu yazmak zorundayız. Yani ilerici ve liberal fikirlerin aydınlar arasında yayılması, aynı zamanda Bektaşilerde karşılık bulmuş, bu Bektaşiliği uluslaşma ve bu modernleşme sürecinin bir parçası haline getirmiştir. Bunun bugün Alevi toplumsallığının siyasi duruşu göz önüne alındığında görmezden gelinecek bir olgu olduğunu düşünmüyoruz. İşin garip tarafı, bizzat bazı Aleviler tarafından, İttihat Terakki düşmanlığı adına kendi köklerine ve aydınlanmacı geleneklerine kurşun sıkabilmektedirler. İstibdat ve gericiliğe karşı gelişen Jön Türk hareketiyle, Alevi toplumsallığının “entelektüel temsiliyeti” o gün temsil eden Bektaşiler yakınlaşmışsa bunun sonuçlarını değerlendirmek durumundayız.¹³

13 Arnavutluk Bektaşilerini burada ayrıca belirtmek gerekiyor. Arnavutluk tarihi ve uluslaş-

Kaldı ki, Türkiye’de ilk Alevi araştırmalarını başlatan hareket İttihat ve Terakki Cemiyeti’dir. Baha Sait, Anadolu’da saha çalışmaları yapmış, Alevi köylerine ve toplumunun içine girmiş ve bu konuda rapor hazırlamıştır. Sonrasında Mustafa Suphi’yle birlikte olmuş bu ismi yeniden ele alacağız. Ancak geçerken sosyalist hareket ve Aleviler arasındaki ilişkiye dokunmuş olalım.

Gerek İttihat ve Terakki ¹⁴ dönemi gerekse Kemalist dönemde Alevilere dönük yaklaşım ve politikaları belirleyen temel noktaları ifade etmemiz lazım. Bilindiği gibi İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük dönemin ideolojik ayrışmalarının ve siyasal konumlanışların temel ayaklarıydı. Abdülhamit’in İslamcılık politikasının sonuçları ve Balkan kentlerinin kaybı sonrası Osmanlıcılık akımları dönemin hâkim yönelimlerinden alt sıralara kayarken Meşrutiyet ve Cumhuriyet kendi kuruluş zeminini Türkçülük ve Batıcılık üzerine oturtmuştu. Türk uluslaşmasının, ulus devletin inşası Osmanlıcılık karşıtı bir çizgiyi, modernleşme, laiklik ve pozitivistimin etkileri ise İslamcılık karşıtı tutumu temsil etmiş oldu. İşte tam da bu noktada düzenin İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Kemalist hareketin tek başına Alevilere değil, bütün toplumsal ve siyasal odaklara dönük yaklaşımlarının belirleyici düsturları da açığa çıkmış oluyor.

Yani bugünden tarihe bakarken yukarıda kısaca belirtmiş olduğumuz noktanın öneminin altı çizilmelidir. İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni darbeci, Kemalist hareketi tepeden inmece sıfatlarla yerden yere vuran liberal-gerici ittifakın söylemleri, söz konusu Aleviler olunca “hayatla bağları” kopuyor. Daha doğrusu büyük bir kin kusması şeklinde oluşan bu tepki sabah akşam bütün toplumsal kesimlerin bu dönemle hesaplaşması çağrısını yineleyip duruyor. Kürtlerin, Ermenilerin, Alevilerin, azınlıkların vs. Türkiye modernleşmesi ile hesaplaşması gerektiği vaaz ediliyor. Aslında bu bir hesaplaşma değil, gericileşmenin ta kendisi oluyor.

Alevilerin bugün ağırlıklı olarak CHP’ye yönelmiş olduğu gerçeğini ise ‘celladına aşık’ deyiimiyle açıklayarak bu nesnel durumu çok farklı değerlendirebiliyorlar. Ne de olsa Dersim, Koçgiri başta olmak üzere Aleviler katledilmişti, ama hâlâ Aleviler bu çizgide

ması açısından bir önem taşımaktadır.

14 Enver Paşa’nın, Birinci Dünya Savaşı sırasında Hacıbektaş’a ziyarete gittiği bilinmektedir. Çelebi ailesinin nüfuzu altındaki Amasya, Tokat, Çorum, Sivas illerinden Sancak-ı Şerif altında toplanan Alevi gençlerden taburlar oluşturulmuştur. Bu taburların Rus cephesine gönderildiği bilinmektedir.

her şeye rağmen ısrar ediyorlarsa, celladına aşık olmaktan başka ne denebilir ki? Bu saptamayı bir kaç satır sonra tekrar ele alacağız ve sol tarihte de çok tartışılan iki konuya biraz açıklık getirmiş olacağız.

Başa dönersek Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin kuruluş paradigmaları uluslaşma ve laiklik, Alevilere yaklaşımda da etkili olmuştur. Bu açıdan Aleviler, uluslaşma sürecinin kültürel değerleri bağlamında merkeze konarken, laiklik ekseninde ortaya çıkan yasalar Alevilere dönük de işlemiştir.

Uluslaşmanın bir gereği olarak Alevilik kültürel olarak öne çıkarılmış, bu kültür hem Arap etkisinin hem de geri kalmışlığın nedeni sayılan gericilik karşıtı içerik olarak sunulmuş, sahiplenilmiştir. Örneğin Aşık Veysel'in devlet radyolarında çalıp söylemesi, Alevi nefeslerin derlenmesi, halk şiirine dönük ilgi, köy derlemeleri vs. gibi bu dönemin kültürel arayışları Aleviliği iten değil, onu (seçmeci de olsa) kültürel ihtiyacın ve arayışın kaynağı olarak görebilmiştir. Bunu yaparken Alevilik bir "din" olarak dışlanmış ve aynı zamanda siyasal yanları törpülenmiştir.¹⁵ Bu açıdan seçmeci bir sahiplenmeden bahsetmek yanlış olmayacaktır.

Cumhuriyet döneminde, uluslaşma sürecinin ihtiyaçları bağlamında kültürel değerlerinin açığa çıkarılması gerçeğinin yanı sıra siyasal anlamda farklı bir tutum vardır. Öncelikle Kemalist devlet, Alevilere dönük siyasal bir sahipleniş içinde olmamıştır. Alevilere dönük, Osmanlı yönetiminin ya da İslamcı fanatizmin göstermiş olduğu karşıtlığı da göstermeyen Cumhuriyet dönemi, bu açıdan "tavırsız" bir politika izlemiştir.¹⁶

Cumhuriyet ile beraber padişahlık, hilafet ve şeyhülislamlık makamı kaldırılmış, şer'i mahkemeleri lağv edilmiştir. Siyasal İslamcılığa karşı atılan bu adımlara 1925 yılında tarikatların ve tekelerin kapatılması da eklenmiştir. Bütün bu adımlar mutlak bir laiklik ve Ortodoks İslamcılıktan kopuş anlamına gelmemiştir. Kemalist hükümet, hilafeti kaldırdığı gün, Diyanet İşleri Reisli-

¹⁵ Örneğin Aşık Veysel'in söylediği deyişlerde Alevilik imgeleri silinmiştir; Veysel, Pîr Sultan Abdal türkülerinde geçen şah kelimesi yerine dost kelimesini koyarak türküleri seslendirmiştir.

¹⁶ Kemalist hareketin Alevileri bilmemesi gibi bir durum söz konusu değildir. Tıpkı Enver Paşa gibi, Mustafa Kemal de Kurtuluş Savaşı sırasında Hacı Bektaş Dergâhını ziyaret etmiş, Çelebiler soyundan bir kişi Meclis'e taşınmıştı. Ancak Alevilerin, bu temsiliyeti üzerinden topyekûn bir temsiliyet geliştirdiğini düşünmeyin. Ocaklar üzerinden böyle bir bütünlüklü örgütlülük yoktur.

gi'ni kurarak, dini devlet kontrolü altına almıştır. “Tarikatlara karşı mücadele veya kimi zaman alınan açıkça din karşıtı nitelikteki önlemler, İslam’a karşı bir mücadeleden çok, Sünniliği devlet adına sahiplenerek “gericiliği” etkisizleştirmeye yöneliktir”.¹⁷ Bu etkisizleştirme denetim altında tutma ihtiyacı ile karşılanmış, bunun da merkezileştirici ve standardize edici sonuçları olmuştur. Söz konusu Alevilik olunca, bu süreçte Alevilik bir mezhep ya da din olarak görülmemiş, yok sayılmış ve hatta Alevilerin dergâhları kapatılmıştır.

Bu açıdan uluslaşma sürecinin bir sonucu olan ulus devletin tekleştirici kimlikleri Türkçülük başlığında Kürtleri, devlet dini olarak “resmi Sünniliğin” seçilmesi başlığında -siyasal İslamcılar ve Osmanlıcılar bir yana bırakırsak- Alevileri dışarıda bırakmıştır. Ancak Aleviler, yeni sürecin, devletin laikleşmesi sürecini ve bunun sonuçlarını, kendilerine dokunan politik noktalar olsa da karşılarına almamış, tam tersine Alevi kimliğinin karşıtlığının geriye çektilmesi başka bir deyişle Ortodoks İslamcılığın ya da yıllardır Alevileri baş düşman olarak gören dinci fanatizmin iktidardan indirilmesi olumlanmıştır.

Buradaki temel mesele, Kemalist rejimin Alevileri tanıyıp tanıması ya da Sünniliği resmi devlet dini haline getirmiş olup olmaması değil, Osmanlı hanedanlığının, şeyhülislamlığın, hilafetin yani yekûn tanımla ifade edersek gericiliğin iktidardan inmiş olmasıdır. Belki de ana nokta gözden kaçtığı için bu sürecin Alevi toplumsallığındaki karşılığı da tam olarak görülemediği oluyor.

Her siyasal adımın, toplumsal sonuçları oluyor. Gericilik bir yandan kontrol altına alınırken, Aleviler ise ‘gericilik iktidardan düşürüldüğü için’ yeni düzene bağlanabiliyor. Oysa ki bu yeni düzen sonraki süreçte, kapitalist-emperyalist sistemin iyice yerleştiği dönemde, “resmi devlet dini” mekanizmasını farklı ihtiyaçlar için değerlendirecektir.

Alevilere dönük bu çelişkili tutum, 2. Dünya Savaşı’ndan sonra değişecek, Aleviler tıpkı Osmanlı dönemi gibi düzeni tehdit eden bir potansiyel olarak görülecektir. Dincilik ise devletin kullanacağı bir karşı devrim aracına dönüşecek, 1950 sonrası gericilik devlet tarafından sürekli beslenecektir.

¹⁷ H. Bozarslan’dan aktaran, Türkiye’den Avrupa’ya Alevi hareketinin siyasallaşması, Elise Massicard, İletişim Yayınları, sayfa 46

Alevilere göre Birinci Cumhuriyet

Şimdi burada konunun diğer boyutunu tartışma zamanı gelmiştir. Peki Aleviler Kemalist yeni rejimi kitlesel olarak desteklemişler midir?

Tekke ve zaviyelerin kapatılması kanunu ile birlikte Alevilere dönük iki önemli toplumsal olay gerçekleşmiştir. Birincisi Dersim Katliamı ve İkincisi Koçgiri İsyanı. Bu örneklerle bakarak Alevi toplumsallığının yeni rejime dönük memnuniyetsizliğini ve bu açıdan iki büyük isyana girişmelerini, Alevilerin düzene karşıtlığı olarak değerlendirebilir miyiz? Hem güncel tutumumuz açısından hem de tarihsel referanslar oluşturma anlamında bu olgulara yakından bakmak gerekiyor. Tekke ve zaviyelerin kapatılması kanunu ile beraber, Alevi ocaklarının ve özellikle Bektaşî dergâhlarının da kapatılması, toplumsal bir tepki ile karşılaşmamıştır. Örneğin bazı Bektaşî babaları (bu karardan sonra Mustafa Kemal'den uzaklaşanlar olduğu gibi) bu kararı doğru bulduklarını beyan bile edebilmiştir. Bu yasaya rağmen, dedelik ve taliplik mekanizması köylerde uzun süre devam etmiş, 1950 yılından sonra çözülmeye başlamıştır. Burada temel neden sanayileşme ve göç olgusuyla birlikte Türkiye'de köy yaşamının kentler lehine çözülme gerçeğidir.

Gerek Koçgiri ve gerekse Dersim isyanlarına ya da katliamlarına baktığımızda gördüğümüz temel şey “Alevilik” eksenli, talepli, çıkışlı isyanlar olmadığı gerçeğidir. Örneğin Dersim Katliamının bir isyan olup olmaması ayrı bir tartışma konusu, ancak burada asıl vurgulanmak istenen şey ister devletin bizzat yürüttüğü operasyon olsun ister bir isyan olsun bu olayın “Alevilik yüzünden” ve “Alevilik adına”, onu bitirmek ya da onun için ortaya çıktığını söylemek çok doğru olmasa gerek. Hem Koçgiri isyanını ve hem de Dersim Katliamının nedenlerini merkeze koyduğumuzda işaret edilmesi gereken iki neden vardır: Aşiretlerin devlet karşıtlığı ve Kürt bölgesi özerklik talebi. Dersim bölgesinin devlet tarafından görüldüğü baskının nedeni burasıdır. Bilindiği gibi Sivas Kongresi'nde Kürt Alevi aşiretlerinden biri olan Koçgiri aşireti reisleri özerklik talebinde bulunmuş ve Mustafa Kemal karşıtı bir konumlanış almıştı.

Her ne kadar bu iki olayın “Alevilik adına” yapıldığını ifade etmesek de, Dersim ve Koçgiri olaylarında Sünni kökenli halktan destek görmediğini de belirtmek gerekiyor. Bir yanı sıra Alevi toplumsallığından beslenen bu iki olay, devlet tarafından katliamla bastırılmıştır.

“Demek ki, ne Alevilerin iktidarı koşulsuz destekledikleri, ne de genel bir nefret içinde bulundukları sonucuna varılabilir. Alevilik, hilafetin kaldırılmasında ve laikleşme tedbirlerinde bir destek etkeni olmuştu. Dilsel ve aşiretsel nitelikteki diğer bazı unsurlarla birlikte, rejime karşı girişilen isyanların çevresindeki seferberlikte de (veya seferberliğe katılmama da) çok önemli bir etkendi. Demek ki yeni rejime karşı alınan siyasal tavrı açıklamakla tek başına Alevilik bir anlam ifade etmemektedir ve aslında Alevi tavrı diye bir şey var olmamıştır.”¹⁸

2. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan iki kutuplu dünya ile birlikte Türkiye’de iktidar kapitalist-emperyalist sistemin çarklarına daha fazla girer, NATO üyeliği ile birlikte Türkiye’de gladio örgütlenmesi de gündeme gelir. Alevilere dönük katliamların görüleceği yeni bir dönem böylece açılmış olacaktır. Aleviler Cumhuriyet’in kuruluş döneminde uluslaşmanın kültürel öğelerine kaynaklık ederken, iki kutuplu dünyada tehlikeli bir toplumsallık olarak devletin kayıtlarına girmeye başlayacaktır.

“Devletçilik kendilerinde insiyak olarak mevcuttur. Fakat onların devletçiliği bir nevi tekke sosyalizmidir. (komünistlik bu zümreye bu yolla girebilir)... Laiklik ve inkılapçılığı devlet çapında doktriner olarak hoş telakki ederler. Gizli zümrecilikleri bakımından şimdilik kuşkulınamaları tabiidir.” 1949 yılında CHP tarafından hazırlatılan ve Maraş milletvekili Hasan Reşit Tankut tarafından yazılan bu rapor, hem 2. Dünya Savaşı sonrası devletin bakışını göstermesi açısından hem de Alevilere dönük devletin “isabetli” saptamaları yüzünden gülümsetmektedir.

Birinci Cumhuriyet ve Aleviler üzerine ara bir sonuç

1950 sonrası Türkiye’nin NATO’ya girişi, aslında 1920-1923 arası özel bir kesitte kurulan ve dünya siyasi haritasının sol tarafına doğan Türkiye Cumhuriyeti’nin kapitalizmi en başından beri seçmesiyle sağa doğru kayışının doğal sonucuydu. Yani 1917 Sovyet iktidarının kurulduğu bir dönemin etkisiyle ve bu etkinin yarattığı olanaklarla ortaya çıkan Cumhuriyet, kapitalizm tercihiyle içten içe sürekli kemirilmiş ve tüketilerek bugüne kadar gelmişti. Bugün AKP eliyle bu süreç sonlandırılmış oldu. Bu açıdan Cumhuriyet döneminin bazı nitelikleri ile Birinci Cumhuriyet döneminin sağa

18 Elise Massicard, Türkiye’den Avrupa’ya Alevi hareketinin siyasallaşması, İletişim Yayınları, sayfa 52

kayış süreci arızı bir durum ortaya çıkarmıştı. Genel olarak Kemalizm'in oturduğu yer ve sosyalist hareket tarafından her dönem farklı değerlendirilmesinin altında biraz da bu yatmaktadır.

Bu konuyu açmamızın özel bir nedeni bulunuyor. O da, Birinci Cumhuriyet döneminin kuruluş paradigmalarına yansıyan özelliklerinden kısmen ayrı bir biçimde (devletçilik, laiklik, halkçılık gibi...), kapitalist-emperyalist sistemi başından beri tercih eden Birinci Cumhuriyet döneminin eksikleri ve hatalarının nereye yazılacağı sorusuydu. Daha doğrusu bu sürecin hesabı sorulurken önemli bir tehlike ortaya çıkıyordu. Liberal-gerici ittifak, İkinci Cumhuriyet projesi için birincisinin toptan reddiyesini merkeze koymuş, bunun için geçmişli sorumlu tutmuş ve emperyalizme ilişkilerini aklama amacıyla bütün bu sürecin zaafalarını, suçlarını, hatalarını ve günahlarını Birinci Cumhuriyet'e yükleyerek kurtulmak istemişti/istiyor. Ancak bu çok doğru değil. Birinci Cumhuriyet'i değerlendirirken nasıl kuruluş sürecinin özel kesitte olmasının ona yüklediği bazı anlamlarının altını çiziyorsak, aynı şekilde Birinci Cumhuriyet'in başından beri kapitalist bir yol izlediği ve bu yolun emperyalizme bütünleşmekten başka bir karşılık oluşturmayacağını da söyleyerek, bu süreci bütünlüklü ele almanın tek yol olacağını belirtmiş oluyoruz.

Şöyle ki; liberal-gerici ittifak Birinci Cumhuriyet döneminin bütün günah ve hatalarını ortaya çıkarırken, onun kapitalist özünü ve emperyalizme göbekten bağını görmezden gelmektedir. Hesabı, aslında kuruluş dönemine, bu dönemin siyasal ve ideolojik tercihlerine kesmektedir: Darbeci İttihat Terakki, tepeden inmeci Kemalizm, halkın değerlerini yok sayan anlayış, seçkinciler vs. gibi yaklaşımla aslında tam da yukarıda ifade ettiğimiz emperyalizmle bağını, kapitalist özünü yani en önemli meseleyi atmış oluyorlar. Yapılmak istenen aslında ilericilikle, halkçılıkla, laiklikle hesaplaşmadır. Bu büyük bir sihirbazlık örneğidir.

Konumuz Alevilikse bunun ne ilgisi var diye sorabilirsiniz. Örneğin Maraş katliamı, liberal ve gerici ittifakın ağzında Birinci Cumhuriyet'in günahı olarak işlenip durur, Alevilerin o yüzden Birinci Cumhuriyet'te değil, yeni düzende yeri olduğu vaaz edilir, AKP politikalarına yedeklenmenin yolu yapılır. Ancak Maraş katliamında derin devleti, kontrgerillayı ve anti-komünizmi ve bu açıdan NATO örgütlenmesini görmezseniz birilerini aklamış olursunuz. Yapılan tam da budur ve bu illüzyona izin verilmemelidir.

Emperyalizm ve onun paramiliter örgütlenmesi yok sayılarak her şeyi, örneğin bugünün modası ile Ergenekon'a bağlayarak hesaplaşılması mümkün değil. Ergenekon'un gerçek ya da uydurma olmasının bir yerden sonra önemi bulunmuyor. Önemli olan Maraş katliamında gericilerin, faşistlerin kullanılması ve arkasında, açık ya da kapalı, bir devlet organizasyonu bulunmasıdır. Bu organizasyonun NATO'dan ayrı düşünülmesi hem siyasi olarak hem devlet politikası olarak mümkün değildir.

Birinci Cumhuriyet, çok açık ki kapitalist-emperyalist sisteme bağlandı. Birinci Cumhuriyet'in reddi, yerine İkinci Cumhuriyet'in kuruluşunun gerekliliği için her iki dönemin farklarının ortaya çıkarılması lazım. Bu açıdan birincisi ve ikincisi arasındaki farklar tek başına emperyalizmle ilişkiler, NATO üyeliği, Kürecik ve İncirlik Üssü, yabancı sermayenin ülkemizi işgali, dün Kore bugün Afganistan olması değildir. Bunlar aslında sürekliliği gösteriyor. O zaman farkların mı sürekliliğin mi önemli olduğu daha net ortaya çıkacaktır. Alevilere dönük katliamın günahlarını bu farklara yükleyerek tarihsel suçtan kurtulamazsınız. Gerek Maraş gerek Çorum gerek 16 Mart vs. bütün bu süreçte suçlular gericilerden ve kontrgerilladan başkası değildir.

İkinci Cumhuriyet'in kuruluşuna imza atanların gericiler ve işbirlikçiler olduğunu sadece yazıyorum. Altı çizilmesi gereken şey sürekliliktir.

Aleviler ve sosyalist hareket

Alevi toplumsallığının siyasi anlamda dünden bugüne tarihsel gelişimini önemli noktalarıyla ifade etmeye çalıştık. Alevi hareketi olunca sanırsız ağırlıklı olarak 1980 sonrasını göz önünde bulundurmak daha doğru olacaktır. 1980 öncesi, Alevici hareket adına bağımsız bir platformdan bahsetmek çok mümkün olmadığı için...

Bu açıdan Cumhuriyet sonrası Alevi toplumsallığını siyasi tercihleri ve konumlanışını tarihsel olarak izlediğimizde, bunu, 1960'lı yıllardan sonra, sosyalist hareketin tarihsel gelişimi içinde değerlendirmek durumundayız. Bu dönemde Alevi toplumsallığı sosyalist siyasi hareket içinde yoğun olarak bulunmuş, sosyalist siyasi hareket ise Türkiye'de önemli toplumsallaşma kanalını Alevi toplumsallığı üzerinden gerçekleştirmiştir.

Cumhuriyet dönemindeki yansımalarını değerlendirmiş olduk. Uluslaşma sürecinin milliyetçiler açısından Aleviliği görünür kı-

lar hale getirmesi, kendi siyasal projelerinin ideolojik alt yapısını oluşturmak içindi. Osmanlı'dan kopuş, hilafetin tasfiyesi, milliyetçi bir ideolojik yapılanma Alevilerin kültürel değerlerini önemli kılmış, Arap-Fars etkisine karşı örnek gösterilmiş, milliyetçiliğin çok sevdiği Orta Asya'dan gelişin sürekliliğinin ispatı olmuş ve Ortodoks İslamcılık kurallarına uymayan gelenekler emsal teşkil etmişti. Ancak bu sürecin çelişkili bir yan taşıdığı da ve tam anlamıyla bu sürecin merkezine Alevilerin oturmadığını da ifade etmiştik. Bu açıdan devlet Sünniliği merkezileştirerek, devlet dini haline getirmiş ve siyasi gericiliği kontrol altında tutmak istemişti. “Bu tezin, bir resmi ideoloji olarak Türk milliyetçiliğinde hiçbir dönem ana eksen oluşturmayışının nedenleri ikna kabiliyetinin düşüklüğünde değil, hedef kitlenin marjinal konumunda, milliyetçiliğin halkın tamamı, dolayısıyla öncelikle Sünni çoğunluk nezdinde gördüğü hüsnü kabulde aranmalıdır.”¹⁹

Cumhuriyet dönemi Alevi toplumsallığının gördüğü ilgi, yukarıda bahsettiğimiz gibi sınırlı kalmış ve nüfusun büyük bir bölümünü Aleviler oluşturmadığı için de yeni düzenle çelişkili bir ilişkisi olmuştur. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından önem verilen ve rapor hazırlatılan bu toplumsallığın sosyalist siyasetle bağlarını konuşurken bu rapor üzerinden ilk bilgiyle başlayalım. İttihatçılar için bu konuda rapor hazırlayan Baha Sait isminden yukarıda bahsetmiştik.

“Zira bu araştırmanın sonuçları 1910 yılında Türk Ocağı'nda düzenlenen bir dizi konferans ile fırka seçkinlerine sunulmuştu. O tarihte Mustafa Suphi henüz İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesiydi ve ertesi yıl Selanik'te toplanan kongre delegeleri arasında vardı. Cemiyet'in Alevilik araştırmalarını sürdüren ve söz konusu konferansları veren Baha Sait²⁰ ise 1920 yılında Bakü'de oluşturulmuş (ilk) Türkiye Komünist Fırkası'nın kurucuları arasındadır.”²¹

Bu açıdan Türkiye Komünist Fırkası kurucu kadrolarının Alevilik hakkında bilgisi olmadığını söylemek tahmin gereği çok doğru değil. Ancak dönemin TKP'si, örneğin bu meseleyi hiçbir zaman

19 Murat Küçük, Sol Düşünce ve Aleviler, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, 8. Cilt, İletişim Yayınları, sayfa 896

20 Baha Sait, karanlık bir isim olarak bilinir. Mustafa Suphilerin TKP'den tasfiye ettiği “eski İttihatçılar” içinde Baha Sait de vardı.

21 Murat Küçük, Sol Düşünce ve Aleviler, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, 8. Cilt, İletişim Yayınları, sayfa 897

“ulusal sorun” gibi işlememiş ve yazmamıştır. 1919 yılında Şefik Hüsnü’nün yazdıklarında Aleviler yerine coğrafi bölgelere göre daha çok üretim biçimi ve ilişkileri üzerinden sınıfsal tahliller söz konusu olmuştur. Yine burada değinmemiz gereken sosyalist önderlerden biri de Hikmet Kıvılcımlı’dır. Hikmet Kıvılcımlı, 1929 yılında Yol ismiyle bilinen çalışmalarında Alevi ocakları ve dedeleri hakkında bilgilendirme kaleme almıştır.

Alevi toplumsallığı ile sosyalist hareketin buluşması asli olarak, sosyalist hareketin yükselişe geçtiği 1960’lı yıllar olmuştur. İttihatçılardan günümüze dinsizlikle suçlanan komünistler ile yüzyıllardır kestiği yenmez dinsiz kızılbaşların buluşması bu zamana denk gelmiştir.

Ancak 1940 ve 1950’li yıllarda ağırlıklı olarak sol aydınların Alevilik kültürü çalışmalarından bahsetmek gerekmektedir. 1945 yılında Behice Boran ve Niyazi Berkes ile birlikte üniversiteden kovulan Pertev Naili Boratav halk bilim alanında çalışmalar yapmıştır. Bu dönem alevi kültürü üzerine bir çok üretim de ortaya çıkmıştır. Sabahattin Eyüboğlu, Ruhi Su, Nazım Hikmet bu konuda akla gelen ilk örneklerdir. Eyüboğlu’nun Pir Sultan Abdal incelemesi, Ruhi Su’nun Ankara radyosunda sazı ve sözüyle yaptığı programlar, Nazım Hikmet’in Şeyh Bedrettin Destanı eseri verilebilecek ilk örneklerdir. “Ruhi Su’nun çalışmaları Türkiye solunun Aleviliğe, ideolojik bir özdeşliği sağlayabilmek amacıyla din demekten kaçındığı, onu bir felsefe, yaşam biçimi veya ezilenlerin ideolojisi olarak gördüğü bakışın kalıcı temellerini atmıştır.”²²

Burada bir kez daha vurgulamak gerekir ki, anti-komünizm 2. Dünya Savaşı’ndan sonra devletin temel turnusol kağıdı haline gelmiş ve bundan sonra siyasete ve siyasi dinamiklerin bütününe bu açıdan yaklaşım baki olmuştur. Artık devlet için her şey anti-komünizm anlamına gelecek, Aleviler bundan böyle muhalif bir kesim olarak görülmeye başlanacaktır. 1950 sonrası iki kutuplu dünyada emperyalist kampın ileri karakolluğunu yapan Türkiye, gericiliği ve milliyetçiliği birer anti-komünist enstrüman olarak kullanmaya başlayacaktır.²³ Burada konumuz açısından önemli

22 Murat Küçük, Sol Düşünce ve Aleviler, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, 8. Cilt, İletişim Yayınları, sayfa 904

23 Komünizmle Mücadele Dernekleri’nin kuruluşu bu döneme rasgelir ve F. Gülen, R. Kuat, Edebalı gibi isimler bu derneklerin kuruluşunda gözükür. Yıllar sonra bu gericilik ve emperyalizm işbirliği iktidara taşınacaktır.

noktalardan biri olan 27 Mayıs ihtilâliyle birlikte Alevi toplumsallığını ilgilendiren bir olayı hatırlatmak gerekecek. Dönemin cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in, Alevi ileri gelenlerine, Diyanet bünyesinde Alevilerin temsil edilip edilmeyeceği konusunda görüş oluşturmaları isteği, dinci gerici basın tarafından büyük bir tepkiyle karşıya alınmıştı. Dinci gericilerden gelen bu tepkiye karşılık bir grup Alevi gencinin 1963 yılında Ankara'da kaleme aldıkları bildiri, Alevilerin siyasi temsiliyeti ve hassasiyetleri açısından belirtilmelidir.²⁴

60'lı yılların başında ilk Alevi örgütlenmelerinin ortaya çıktığını görmektediriz. 1963 yılında Hacı Bektaş Turizm ve Tanıtma Derneği'nin kurulması, bir yıl sonra Mevlana şenliklerinden esinlenerek Hacı Bektaş şenliklerinin düzenlenmeye başlanması ve 1966 yılında ise Cem Dergisi'nin yayınlanması Alevi hareketinin Cumhuriyet sonrası ilk çıkışları olarak kaydedilmelidir. Aynı yıl Türkiye Birlik Partisi kuruluşu gerçekleşmiş, Cem Dergisi partinin yarı resmi yayın organı gibi olmuştur.

Alevilerin siyasi temsiliyeti ve sözcülüğü 60'lı yıllar ve 70'li yıllarda sol, sosyalist hareketin bünyesinde var olmuş, hem temsil edilmiş hem de sosyalist siyasi söylem içinde "erimiştir". Bu açıdan ele alınması gereken ilk siyasi oluşum Türkiye İşçi Partisi'dir.

Genel olarak bir sayım ve istatistiki bilgi olmasa da kabul gören görüşlerden biri de Alevi toplumsallığının 1950'li yıllarda Demokrat Parti'ye kısmi destek vermiş olduğu, 1957 sonrasında ise yine genel olarak CHP'ye yönelmesiydi. 1965 seçimlerinde ise TİP'in Adıyaman, Malatya ve Yozgat'ta 3 milletvekili çıkarmış olması Alevi toplumsallığının sosyalist siyasete yöneldiğini, en azından bu bölgelerde TİP'i desteklediğini söyleyebiliriz. Türkiye İşçi Partisi'nin miting ve toplantılarında Alevi kültürel öğelerinin sıkça kullanıldığı, âşıklerle geceler düzenlendiği ve Pir Sultan şiirleri okunduğu söylenmektedir. "Ancak ne 1965 seçimlerinde ne de 'Alevi Partisi' olarak nitelendirilecek Türkiye Birlik Partisi'nin dolaylı bir biçimde dahi olsa sol siyasi kulvarda yarıştığı 1969 seçimlerinde, TİP'li yöneticiler Alevilere yönelik açık veya örtük bir söyleme ya da Alevilerin inanç özgürlüğü ve eşitlik taleplerinin karşılanma-

²⁴ Solcúlaşan ve üniversitelerde okuyan yeni kuşak Alevi gençlerin yazdığı bildiri Türkiye tarihi açısından Alevi taleplerini içermesi bakımından önemlidir. Bu gençlerden biri eski Adalet Bakanlarından Seyfi Oktay bir diğeri TBP başkanlarından Mustafa Timisi ve Engin Dikmen'dir.

sına yönelik örtülü bir formülasyona başvurmuş değillerdir.”²⁵ Türkiye’nin modernleşmesinin bir parçası olarak kendilerini bu sürecin içinde gören Aleviler, CHP ile birlikte daha solda duran TİP’e de yakınlaşmışlardı. “Aşık İhsani, Aşık Mahsuni, Aşık Nesimi, Kul Hasan, Kul Ahmet, Meluli ve hatta 1950’li yıllardan beri Sünni din adamlarıyla girdiği polemiklerle tanınan Halil Öztoprak o yıllarda TİP’in üyeleri arasındaydılar.”²⁶

1966 yılında kurulan Türkiye Birlik Partisi (TBP) “1969 yılında katıldığı ilk genel seçimde TİP’in 1965’teki başarısına çok yakın bir sonuçla (%2,8) Meclis’e 8 milletvekili göndermeyi başaracaktı. TBP, Demirel hükümetine güvenoyu veren yedi milletvekilinin kamuoyunda yarattığı yoğun tepkilerin yanı sıra Alevilerin sola, ‘70’li yıllarda itibaren Ecevit’in “ortanın solu” çizgisiyle CHP’ye yönelişi karşısında etkisizleşecek, oy oranı 1973’de %1,1, 1977’de ise %0,4’e düşecekti.”^{27 28}

Türkiye solunun gelişim gösterdiği 1960’lı yıllar aynı zamanda sol hareketin bölündüğü bir dönem olmuştur. TİP dışında MDD çizgisi özel olarak gençlikte boy vermiş bir dizi sol yapılanma THKO, THKP-C ve TKP/ML gibi 1960’ların sonunda ortaya çıkmıştı. Bu hareketlerin gelişim alanları gerek kentlerde gerekse kırlarda Alevi bölgeleri olmuş, özel olarak kırlardan kentleri kuşatma politikası Alevi köylerini öne çıkarmıştı. Mahirlerin katledildiği Kızıldere köyü Alevilerin yoğun yaşadığı bir ilçeye bağlı idi. Aynı zamanda Nurhak Dağları güvenli bölge diye seçilmiş, Kaypakkaya ise Tunceli bölgesini merkez olarak seçmişti. Bütün bunların gösterdiği şey, Alevi toplumsallığının sola yönelmesi ve aynı zamanda devrimci hareketin halk tabanına kavuşması için solun da yüzünü Alevi toplumsallığına çevirmiş olduğuydu.

Bu yakınlaşma kendini özel olarak kültürel boyutu ile öne çıkar-mıştı. Kerbela acısının Aleviler üzerindeki kültürel etkisine benzer bir etki, bu sefer devrimci gençlerin anıları şeklinde olmaya başlamıştır. Bir dizi Alevi aşık, devrimci gençlerin anıları üzerine türküler yakmış, bu türküler 70’li yılların devrimci şarkıları ola-

25 Murat Küçük, Sol Düşünce ve Aleviler, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, 8. Cilt, İletişim Yayınları, sayfa 904

26 Murat Küçük, Sol Düşünce ve Aleviler, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, 8. Cilt, İletişim Yayınları, sayfa 906

27 Harald Schüller, Türkiye’de Sosyal Demokrasi: Particilik, Hemşerilik, Alevilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, sayfa 163, aktaran Murat Küçük, Sol Düşünce ve Aleviler makalesi

28 TBP’nin kuruluşunun nedenlerinden biri olarak TİP’in önünün kesilmesi gösterilmektedir.

rak büyük bir kuşağı etkilemişti. Aşık İhsani'nin Kızıldere, Aşık Mahsuni'nin Nurhak ve Kaypakkaya ağıtları unutulmaz ezgiler ve sözler günümüze kadar devrimci gençlerin dinlediği eserler olmuştur. Buna Livaneli'nin Alevi kültürünün ayrılmaz ve belirleyici simgesi olan bağlama ile söylediği Nurhak, Şarkışla vs. şarkıları da eklenmelidir.

Türkiye sosyalist hareketinin kültürel değerleri, Aleviliğin kültürel değerleriyle iç içe geçmiş ve neredeyse bu kanaldan beslenmiştir. Solcu pos bıyığı, Alevi köylüsünün bıyığı olarak solculuğun alameti haline gelmişti. ²⁹ Ruhi Su'nun Pir Sultan Abdal Türküleri, Nazım'ın Şeyh Bedrettin Destanı, Aşık Veysel'in türkülerinin devlet radyolarından seslendirilmesi vs. ile başlayan Türk uluslaşmasının kültürel değer yaratma araçlarının sonuçları, bu kez devrimci hareketin kültürel oluşumuna da kaynaklık etmiştir.

İşin ilginç bir yanı daha vardır. O da devrimci figürlerin Alevi kültürünün bir parçası haline gelmesidir. Örneğin Deniz Gezmiş, Che, Kaypakkaya posterlerinin Hacı Bektaş, Hz. Ali vb. dini resimler ile yan yana asıldığı, evlerde kullanıldığı görülmektedir. Bu resimlere ayrıca Alevi evlerinde ve hatta şimdi cemevlerinde bir de Atatürk resimlerinin bulunduğunu söylemek lazım. Atatürk resimlerinin cemevlerinde olup olmaması büyük bir tartışma konusu edilmiştir. Özellikle Kürt solu merkezli bakışa sahip Avrupa'daki sosyalist kesimlerin dillendirdiği bir eleştiridir bu. Atatürk resminin gönüllü mü yoksa devlete şirin gözükmek ya da resmi alışkanlıklar gereği mi asıldığı belirsizdir. Ancak bu konuda Aleviler içinde ciddi bir tartışma vardır. Bu da Alevilerin sol siyasetin değişik kulvarlarında bulunduğunu göstermektedir. Bize göre bu konu nesnel olarak çözülecektir. Örneğin Uğur Mumcu üzerine yakılan "Uğurlar Olsun" türküsünü bugün "Kemalist" diye Alevi kökenli yurttaşların belleğinden silmek ne kadar gerçekçidir, bilinmez... Ancak doğal bir geçişkenlik olduğu ampirik olarak ortadadır.

1960'lı yıllarda TİP'le başlayan Alevi toplumsallığı ve sosyalist hareketin güçlü bağları, 1970'li yıllar boyunca sürmüştür. Bu dönem aslında köylerden kente göçün olduğu ve Türkiye'nin 1960 sonrası sanayileşme adımıyla birlikte oluşan işçi sınıfının siyaset sahnesine ağırlık koyduğu bir dönemdir. Bu açıdan tek başına Alevi sorunu üzerinden değil, sınıf eksenli politikaların ya da "sosyal politikaların" gündemde olduğu bir dönem geçirilmiştir. Devrimci

29 Genel olarak pos bıyık, ibadet için makas vurulmayan bıyığın şekli olduğu söylenir...

gençler bu dönemde, Aleviliği din sayıp gericilik olarak değerlendirmiş, sosyalist mücadelenin merkeze konması gerektiği ve Pir Sultanların tarihte verdiği mücadelenin bugün sosyalistler tarafından verildiği vb. propagandasını sürdürmüşlerdir. Devrimci Alevi gençler tarafından, Aleviliğin kültürel değerleri sahiplenilmiş, genel olarak ise dinsel bir olgu olarak eleştiriye maruz tutulmuştur. İşin ilginç yanı şudur: Aleviliğin din/inanç olarak görülüp, gericilik sepetine konularak eleştirildiği dönem, Alevilerin aynı zamanda devrimci hareketler içinde en yoğun olduğu dönem haline gelmiştir. Bu ilginç tablo değerlendirmeye muhtaçtır. Bugün, Alevilik hakkında kalem oynatan birçok “Alevi kanaat önderi” dönemin sol kadrolarından gelmektedir ve bu süreci değerlendirirken solun Aleviliği kullandığını söyleyerek bir nevi sol/devrimci siyaset eleştirisi yapmaktadırlar.

12 Eylül sonrası: Alevi hareketinin çıkışı

1980 sonrası ise tablo değişmiştir. Sol yenilmiştir. 12 Eylül askeri darbesi, Türk-İslam sentezi adıyla yeni bir düstur oluşturmuş ve bu politika yaşama geçirilmeye başlanmıştır. Alevi köylerine cami yapılması, zorunlu din dersleri ve İslamcılığın devlet tarafından her koşulda desteklenmesi, Evren’in her yerde dini içerikli konuşmalar yapması Türkiye’de gericiliğin önünü açmış, Alevi toplumsallığını ise sindirmiş ve asimilasyonu gündeme getirmiştir. 1980 öncesi mülhid ve zındık görülen Alevilik, 1980 sonrası Türk-İslam sentezi düşüncesinin içine yerleştirilerek “Alevi İslam’ı”, İslamiyet’in özü gibi kavramlarla kapsanmaya çalışılmıştır. Daha doğrusu kapsanarak gericileştirilmeye...

Alevilikle ilgili devletin bu politikaları bir yandan işlerken, diğer yandan sosyalist hareket 12 Eylül karanlığından çıkış yollarını aramaktadır. Bu yönde TKP-İşçi’nin Sesi, Alevi toplumsallığını bir kez daha keşfetmiş, Kervan adıyla bir dergi çıkararak Alevi toplumsallığı ve sosyalist mücadele arasında “teorik” temeller oluşturmaya çalışmıştır.

Alevi hareketi ile sosyalist hareketin ilişkisinin yeniden kurulduğu bir dönem artık vardır. Alevi hareketi, kendini yeniden tarif etmeye başlıyor. Bir yandan solun yenilgisi bir yandan devletin müdahalesi Alevi hareketinde belirleyici oluyor.

1988 yılında Pir Sultan Abdal Derneği, 1989 yılında Hacı Bektaş Veli Dernekleri kuruluyor. Aslında 1993 Sivas Katliamı sonrası

Alevi örgütlerinde ciddi bir açılım meydana geliyor. Pir Sultan Abdal Derneği'nin ülke çapında kurulması ve yaygınlaşması asli olarak Sivas Katliamı (1993) sonrasıdır. 1995 yılında ise Cem Vakfı kurulurken, bu örgütlenme, düzenin bir örgütlenmesi olarak görüldüğünden Alevi toplumsallığında karşıya alınıyor. Artık Alevi hareketi ve sosyalist hareket ayrı kanallardan gelişmeye başlamıştır. 60'lı yılların TİP desteği, 70'li yılların devrimci hareketin bir parçası olan Alevi toplumsallığı, solun geriye çekildiği 1980 yılından itibaren kendi kimliği üzerinden yol almaya başlamıştır. Sol, 80 sonrası Aleviliği, 60-70 arasında "din" gibi görüp, gericilikle özdeş tutmaktan vazgeçmiş, bir yaşam biçimi ve kültür olarak tarif etmeye başlamıştır. Aleviler ise, kendilerini bir inanç olarak tarif etmek üzere başka bir yol çizmişlerdir.

Pir Sultan Abdal, sol ve Alevi toplumsallığının kesişim kümesi, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Alevi işadamlarının girişi-mi, Cem Vakfı devletin ve Ehli Beyt Vakfı ise dincilerin bir örgütlenmesi olarak karşımızdadır bugün.

Devletin Alevi Politikası: 1980'den AKP'ye süreklilik

Kuruluş döneminin ihtiyaçları bağlamında ele alınan Aleviliğin kültürel değerlerinin seçmeci tarzla devlet tarafından sahiplenilmesi sonrasında, iki kutuplu dünyada Alevilik düşman olarak görülmüştür. "Eti yenmez Aleviler" ile "Allahsız komünistler" in 1960'lar sonrası yan yana gelmesi, birbirlerini etkilemeleri ve beslemeleri, Ortodoks Sünni gericiliğin fanatik yüzünü göstermiş, devlet destekli bir biçimde gericilik anti-komünist politikanın bir parçası haline getirilmişti. Artık gericilik, devletin sola ve solun toplumsal tabanını oluşturan Alevilere dönük baskı, katliam ve provokasyon aracı idi. 1966 yılında Muğla Ortaca ve Elbistan olayları, Alevilerin dinsiz ve komünist oldukları şeklindeki algının Sünni toplumsallığın bilincine çıkartılmış olduğunu göstermektedir. Devlet, emperyalizm yanında ABD'nin ileri karakolluğuna soyunmuş, bunun için anti-komünizm bir devlet politikası halini almış ve ülkemizde katliamlar, cinayetler ve provokasyonlar artmaya başlamıştır. 1969 yılında Kanlı Pazar olarak tarihe geçen 16 Şubat gerici saldırısı ile iki TİP'li işçinin ölmesi, gericiliğin fonksiyonunu açıkça göstermişti.

Devletin yok etme politikası sol ve Alevilere dönük işlemeye devam etmiş, 1978 Malatya olaylarında 10 kişi, 1978'de Sivas olayların-

da 9 kişi, 1978 sonunda Maraş Katliamı'nda 111 kişi yaşamını yitirmişti. 1980'de Çorum'da yaşanan olaylarda ise 50 kişi ölmüştü. Türkiye'de devlet destekli gerici-faşist saldırılar, sola ve devrimci harekete ve bu hareketlerin yerleşiklik kazandığı Alevi toplumsal-liğına yönelmekten çekinmemiş, Alevileri dinsiz, kafir sayma ve yok etme dönemin temel politikası haline gelmişti. 1980 öncesi makbul mezhepten sayılmayan Alevilik, 1980 sonrası Türk-İşlam sentezi içinde İşlamiyet'in bir kolu, kültürü, özü vs. sayılacaktır. Aslında bu ideolojik 180 derece dönüş, devletin katlederek yok etmek politikasından, kapsayarak yok etme politikasına dönüştür. Devletin ve toplumun adım adım gericileştirilmesinin başlangıcı 12 Eylöl askeri darbesidir.

“Kapalı bir topluluk durumu arz eden Aleviler, toplum bulunduk-ları bölgelerde dış güçlerin de kışkırtmaları ile siyasal etkinlik sağ-lamak üzere devlet organlarına sızma veya bu mümkün olmadığı takdirde mahalli resmi organları çıkarları doğrultusunda kullan-mak üzere faaliyette bulunmakta, kendilerinden olmayan memur, görevli ve vatandaşları bölge dışına itmeye gayret göstermekte, Kürtçölük faaliyeti ile uğraşanlarla işbirliği yapmaktadırlar” söz-leri dönemin Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren tarafından ha-zırlanan bir rapora dayanıyor. 12 Eylöl cuntasının Alevilere biçtiği gömlek budur. Alevi köylerine cami yapılması, din derslerinin zo-runlu hale getirilmesi, İmam-Hatip okullarının yaygınlaştırılması, Türk-İşlam sentezi adıyla gerici ideolojinin devletin bütün kade-melerine yayılması 12 Eylöl askeri rejiminin, işkence ve baskı po-litikalarının yanı sıra yürüyen uygulamaları olmuştur.

Gericilik, büyük bir hızla büyümüş, tarikatlar Türkiye'de muaz-zam güçlenmiş, 1990'lı yıllarda kriz dinamiği haline gelmiş ve 2000'li yıllarda mutlak iktidar olarak Türkiye'de bir rejim deği-şikliğine imza atmıştır. Bütün bu süreç aynı zamanda dünyanın emperyalizm tarafından yeniden organize edildiği, iki kutuplu dünyanın sona erdiği, dünyanın bütününde emperyalist saldırgan-lık ve gericiliğin at başı gittiği, gericilikle-işbirlikçiliğin kol kola iktidar yapıldığı bir süreç izlemiştir. Türkiye de bundan muaf tu-tulmamıştır.

Gericiliğin ve işbirlikçiliğin temel nitelik halini aldığı İkinci Cum-huriyet rejiminde toplumsal bütün dinamiklere bu bağlam üze-rinden müdahale edilmektedir. Cumhuriyet'in kuruluş döneminde uluslaşma sürecinin kültürel değerlerine emsal oluşturan Alevilik,

bugün de gericiliğin meşruiyet kazanma malzemesi haline getirilmektedir. Bu süreç ikili olarak işlemektedir.

Bir yandan Aleviliğin dinsel yanı öne çıkartılmakta ve buradan Ortodoks İslamcılığa bağlanmakta diğer yandan Alevilerin dinsel talepleri öne çıkartılarak gericilik, gerici talepler ve gerici politikalar “din, inanç ve vicdan özgürlüğü” içine yerleştirilerek meşruiyet kazanmaya, koltuk değneği yapılmaya çalışılmaktadır. Yani “gericilikle arasına sınır koymayan” bazı Alevi taleplerinin, dinciler tarafından sahiplenerek gündeme getirilmesi, aslında Alevilere dönük dostane tutumdan ziyade gericiliğe özgürlük alanı sağlamak içindir. Alevilik, hem Alevi İslam’ı kavramları ile beraber dinci gericilik tarafından kapsanırken hem de inanç özgürlüğü adıyla gericiliğin yeni mevziler kazanması için gerici siyasete “meze” yapılmaktadır.

Alevilik ve Alevi sorunu, gericiler tarafından bir asimilasyon ve gerici yönelimin parçası/desteği haline getirilirken, liberaller tarafından “inanç özgürlüğü” kavramıyla “Kemalist laiklikle” hepsaplaşması amaçlanmaktadır. Özgürlükçü laiklik kavramlarının ürettiği temel yer burasıdır. Hem gericilerin hem de liberallerin hesapları var çünkü...

Aleviler İkinci Cumhuriyet’in doğal müttefiki mi?

Bütün bu yukarıda bahsettiğimiz olguları toparlarsak şöyle bir formülasyona gitmek zor olmayacaktır. Birinci Cumhuriyet’in destekçisi ve tabanı olan Alevilerin bu konumdan koparılması, ikinci olarak İkinci Cumhuriyet’e geçiş sürecinde potansiyel direnç odağı olabilecek Alevilerin susturulması, gerici politikalara direnç oluşturmamasının sağlanması gerekiyor.

İkinci Cumhuriyet’in temel nitelikleri; emek düşmanlığı (serbest piyasa), emperyalizmle işbirlikçilik (küreselleşme) ve gericiliktir (katı laikçilikten özgürlükçülüğe). Böyle bir tabloda Alevi toplumsallığının genetik olarak vereceği refleks şaşırtıcı değil. Hem Osmanlı’da gerici fanatizme karşı duruşu, Kızılbaş adıyla bilinen kimliğinin aslında şeriatçı Osmanlı karşıtı oluşmuş bir siyasal kimlik olması, Tanzimat ve Meşrutiyet süreçlerinde ideolojik doğal yakınlık, Birinci Cumhuriyet’in kuruluş öğelerinde Aleviliğin folklorik değeri, 1960 sonrası emperyalizm ile işbirliği içindeki gericilikle siyasal olarak karşı karşıya gelişi, Alevi toplumsallığının nasıl bir siyasal pozisyona, ideolojik şekillenişe, iç politikadan dış

politikaya kadar bir dizi başlıkta oynayacağı rolü nesnel olarak göstermektedir. Alevilerin toplumsal olarak genetik kodlarında gericilik ile uyumsuzluk yazmaktadır.

Aleviler, İkinci Cumhuriyet'in fiili dinamik gücü olmadı. Aleviler, Birinci Cumhuriyet'in karşısında ayaklanmadı. Aleviler, siyasi kimliklerini aynı zamanda karşıtı üzerinden, yani gericici baskı ve tehdit karşıtlığı üzerinden şekillendirdiği için İkinci Cumhuriyet'in "ileri demokrasi" söylemini samimi bulmadılar. Bu yüzden korkunç bir ideolojik tahrifat ve farklı tarih okumaları gündeme geldi. Bir yandan liberaller bir yandan da gericiler tarafından... Liberaller Alevi kitle örgütlerinin başını tutarak, sabah akşam Kemalist diktatörlüğün Dersim ve Maraş örnekleriyle Alevi katliamları yaptıklarını vaaz etmiş, gericiler ise İskender Pala gibi Zaman yazarı adamların yazdığı kitaplarla Alevileri dinci fanatizmle barıştırma uğraşı içine girmişlerdi. Buna hükümetin Alevi Çalıştayı'nı da eklemek gerekiyor.

Alevi toplumsallığı söz konusu olduğunda, bu toplumsallığı belirleyen iki temel ortaklığının altı çizilmelidir. Birincisi başından beri söylenen gericici tehdit algısı ve laiklik savunusudur. Her ne kadar bu konuda son dönem farklı arayışlar olsa bile... Alevi örgütleri temsiliyetini üstlenmiş kurumların 12 Eylül sonrası, bu konuda farklılaştığını belirtmek gerekiyor. Fermani Altun'un, Ehl-i Beyt Vakfı ile Aleviliği bırakın İslam'ın bir parçası olmasını, Sünni İslam'ın bir parçası haline getirmesi ve İzzettin Doğan'ın Cem Vakfı ile birlikte, "Alevi İslam'ı" tanımını getirmesi bu alanda kopuşun ve farklılaşmanın ilk örnekleridir. Her ikisi de devletlidir, her ikisi de devlet ve gericici kurumların mali ve siyasi desteğini almaktadır. 12 Eylül'ün açtığı yoldan Alevi toplumsallığı açısından ilk oluşan gedikler burasıdır.³⁰

Alevi toplumsallığının ortak noktalarından bir diğeri de Kürt sorunundaki tutumdur. Genel olarak Alevi toplumsallığının Kürt sorunu söz konusu olduğunda aldığı tutum, Kürt düşmanlığı olmamakla beraber, bu soruna ve siyasi harekete soğuk yaklaşmasıdır. Dersim bölgesi Alevi Kürt nüfusu bu konuda ara bir kesişim kümesi teşkil etse de Tunceli'de bile "ulusalcı diye bilinen CHP" birinci parti çıkabilmektedir.

30 Sol örgütülüktü gelen Fermani Altun, Refah Partisi'nden 1999 yılında milletvekili aday olmuştur. Yıllardır Demokrat Parti çizgisinde bulunan İzzettin Doğan ailesi ise devletin kadrolarından biri olarak bilinmektedir. Cunta partisi olarak kurulan MDP'nin kurucuları arasında İzzettin Doğan da vardır.

Alevi toplumsallığının belli bir nicelik ve Türkiye ölçeğinde ortak noktaları belirlenmeye çalışıldığında laiklik, Kürt sorununa bakış ve Birinci Cumhuriyet değerleriyle barışık olma başlıkları öne çıkmaktadır (Örneğin AB ya da özelleştirme konusunda böyle bir ortak tutumdan bahsedemeyiz). Bu başlıklara dönük gerici-liberal ittifakın ideolojik tahrifatı ve bombardımanı devam etmesine rağmen, Alevi toplumsallığının İkinci Cumhuriyet'in doğal müttefiki olmamasının nesnel tarafının bu başlıklar olduğunun altını bir kez daha çizmek gerekir. Ancak her toplumsal ve siyasal konumun mutlak değişmez bir özellik göstereceğini sanmayalım. Bu açıdan bu nesnellığe müdahale hem devlet tarafından hem de gerici-liberal ittifak tarafından mali, siyasi ve ideolojik olarak yapılmaktadır.

Bunlar devam ederken sopa da devreye girebiliyor. Örneğin, Alevi evlerinin işaretlenmesinin Alevileri korkutma amacı taşıyacağını bilelim. Hem Suriye konusunun gündemde olduğu hem de eğitimde gericileşme adımlarının atıldığı bir dönemde Adıyaman, Antep ve Erzincan'da Alevi evlerinin işaretlenmesi tesadüf değildir.

İkinci Cumhuriyet'e karşı mücadelede Aleviler ve sosyalistler

Aleviler açısından İkinci Cumhuriyet rejiminin tehlikeleri açık. 12 Eylül askeri cuntasının açtığı yoldan yürüyen İkinci Cumhuriyet, Alevi kimliğini asimile etme, dincileştirme, Ortodoks İslamcılığın bir parçası haline getirme, getiremediği durumda İslamiyet'in değerlerinden biri haline dönüştürme amacına sahip. Çok açık hem siyasi anlamda etkisizleştirme, hem tarihsel olarak asimilasyon bugün büyük bir tehdit olarak karşımızda. 1980 öncesinin katliamlarla yok etme girişimi, daha sinsî bir "açılımla" devlet tarafından ortaya konmuş bulunuyor.

'Her elmanın kurdu kendi içindedir' deyişi gibi Alevi hareketi içinde de bu sürece bel bağlayan, bu sürecin bir parçası olan, bu asimilasyon ve gericileştirme operasyonuna çanak tutan ve nemanan kesimler de ortaya çıkıyor.

Alevi toplumsallığının, çoğunluğu emekçi olan Alevilerin, bu tehlikelere karşı yalnız bırakıldığında nasıl bir sonuçla karşılaşabileceğini kestirmek güç olmasa gerek. Alevi toplumsallığı kendi kimliğine yönelen bu gidişe dur demenin yollarını aramak zorundadır. Çok açık, bu kimliğin ve inancın oluşum sürecinin ana halkasının yakalanması ve bu kimliğin değerlerinin yeniden üretilmesi gerekiyor.

Bu yeniden üretim, sosyalizm olmadan mümkün değildir. Bugün yeniden Birinci Cumhuriyet değerleriyle buluşmak ve bunun üzerinden bu gidişe dur demek gerçekçi bir tutum olmayacaktır. Birinci Cumhuriyet'in, kapitalizmin bir devlet biçimi olarak kabulü ve elbette ki emperyalizmle göbekten bağlı olması Türkiye'yi bu sonuca götürmüştür. Birinci Cumhuriyet kendi kendini kemirerek tarih sahnesinden geriye düşmüştür. Bugün Alevi toplumsallığı, kendisine ve kimliğine karşı ortaya çıkan gerici İkinci Cumhuriyet'e direnmezse, bu sürecin sonuçları Aleviler açısından zararlı olacaktır. Nasıl direnmeli, nerede durmalı, neler yapılmalı, işte bu sorular büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'de emekçi sınıfların mücadelesinin bir parçası olmadan bu tehlike bertaraf edilemeyecektir. Emekçi sınıfların mücadelesinin olmadığı yerde gericiler, liberaller ve patronlar vardır. Buradan da olsa olsa istikrar, uyum ve düzene bağlanma adıyla emek sömürüsünün etkin işleme için gericileşme ve asimilasyon çıkar.

Alevi toplumsallığının genetik kodları İkinci Cumhuriyet ile uyumsuzdur ve bugün Alevilerin güncel talepleri ile İkinci Cumhuriyet arasında sürüşme noktaları bulunuyor. Bu açıdan Aleviler, İkinci Cumhuriyet'in doğal müttefiki sayılamayacak, İkinci Cumhuriyet'e boyun eğemeyecek bir potansiyel taşımaktadırlar.

Bu potansiyelin boşaltılması için İkinci Cumhuriyet'in aktörleri boş durmazken, bu potansiyeli kinetiğe dönüştürecek bir irade boşluğunu da tarif etmemiz lazım. Bugünün Alevi toplumsallığı tek başına kendi kimlik sorunları üzerinden değil, aynı zamanda toplumsal sorunlar üzerinden de ülkeye ve dünyaya bakmaya çalışmaktadırlar. Ancak büyük bir ideolojik yönlendirme, büyük bir devlet politikası ve büyük bir psikolojik “şiddete” maruz kalmaktadır.

Kimileri, özellikle liberal ve “Alevici” kesimler, sosyalist ve devrimci hareketin Alevi toplumsallığına zarar verdiğini, büyük acılar yaşanmasına sebep olduğunu ve daha çok devrimcilerin Alevileri kendi arka bahçesi olarak kullandıklarına dönük serzenişlerde bulunuyor, eleştiriler yapıyor ve zaman zaman ‘düşmanca’ tutumlar içinde bulunabiliyor.

Sosyalist hareket kimi zaman, Aleviliği bir din olarak görüp, gericiliğin bir tezahürü olarak değerlendirmiş, dine bakış “halkın afyonu” olunca sosyalistler açısından, gericilikle mücadele eksenine

oturtulmuştur. Kimi zaman, işçi sınıfını bölen bir kimlik olarak değerlendirmiş, Aleviliği ve Aleviciliği işçi sınıfı mücadelesini bölen bir olgu olarak görmezden gelmiş ve hatta karşısına da almıştır. Kimi zaman ise, Aleviliği bir inanç olarak değil, kültür ve yaşam biçimi olarak görmüş, bunun üzerinden Alevilik modernleşmesi içine girerken, arafta kalabilmiştir.

Din, tartışmalı bir konu. Hâlâ din olgusu üzerine sosyalist hareketin nasıl bir tutum takınacağı konusunda hassasiyet devam ediyor. Liberaller, solun din gerçeğini göremediğini, onu gericilik olarak kodlayıp, tepeden inme modernleşmeci zihniyetle bakarak halktan koptuğunu vaaz ediyorlar. Aslında bugünün İkinci Cumhuriyet'i ile barışılması için bu eleştiriler yapılmakta, sosyalist siyasetin çapsiz olduğu bir yandan da ifade edilmektedir.

Sosyalistler elbette din ve dinin rolü konusunda çok kalem oynamışlardır. Din bir yandan, Marksizm açısından, emekçi sınıfların acılarını dindiren toplumsal bir gerçek, bir yandan gerçek mutluluğun üzerine örten bir yanılsama, bir yandan aklın gelişimi önünde engel oluşturan düşünce ve bir yandan da egemen sınıfların sömürü aracı olarak değerlendirilmiştir.

Dini ve dinsel belirlenimli toplumsal gerçeği yok saymak mümkün değil. Marksistler, din karşıtlığı üzerinden emekçi sınıfların örgütlenmesinin mümkün olacağını pek söylemezler, ancak dinin oynadığı rolü çok açık ifade de ederler. Selçuklu'dan bugüne din egemen sınıfların bir sömürücü aracı olmuşken, emekçi halk kesimlerinde başka bir dini algılayış da vardı. Nüfusun büyük bir çoğunluğunun Sünni olduğu ülkemizde Diyanet'in resmi İslam'ı ile halkın "gerçek İslami anlayışı" arasında büyük farklar bulunmaktadır. Sosyalist hareket bu gerçekliği bilerek emekçi sınıflara yaklaşmalıdır.

Bu açıdan, söz konusu Alevilik olunca, durum biraz daha karışık bir hal alıyor. Bir yandan inanç, bir yandan kültür bir yandan solun toplumsal tabanı olabilen bir geçişkenlik teorik araç noktalarını belirsiz kılabilen, din mi, etnik topluluk mu, siyasal kimlik mi, kültürel birikim mi soruları birbirlerinin yerini alabiliyor. Sosyalist hareket, kendi tanımını içerisine yerleştirmek yerine verili gerçekliği olduğu gibi kabul etmelidir. Bugün karanlık bir dönemin, İkinci Cumhuriyet rejiminin her yerde dayatmalarının ve yayılmasının hissedildiği bir ortamda Aleviliğin dinsel ya da kültürel tanımlarından birinin içine sıkışmadan, solun dinin yanında mı

ya da karşısında mı yer alacağı tartışmalarını merkeze koymadan bir tutum almak gerekmektedir. Alevilik tarihiyle, kültürüyle, değerleriyle, sol ile ilişkisiyle, gericilik karşıtı genetik kodlamasıyla siyasal bir dinamiktir. Bu dinamğin, sosyalist siyasete bağlanması sorunu bulunmaktadır.

Bunun yolu yine siyasal mücadele içinde, siyasal mücadelenin konusu, siyasal taleplerin dillendirilmesi ve siyasal örgütlenme araçlarıyla mümkündür. Yani somut ve bir o kadar da güncel olunmak durumundadır. Etnik ya da dinsel kimliklerin sınıf mücadelesine nasıl entegre olacağı bu açıdan siyasetin konusudur.

Sosyalistler her şeyden önce, Alevilere, gericilerle aralarına kalın bir çizgi çekmeyi vaaz etmelidirler. Bugünün gericilik dayatmalarına karşı kendi kimlik ve inanç özgürlüklerini ve her şeyden önce eşitlik taleplerini öne çıkarmalarını söylemelidirler. Alevi toplumsallığının, gerek tarihsel süreciyle gerek siyasi kimliğiyle gerek inançsal kültürüyle, düzenin, gericiliğin ve liberallerin her türlü fiili, ideolojik ve siyasal kuşatmasına rağmen, İkinci Cumhuriyet’le ve bu gidişle uyumlu bir çizgi izlemesi beklenmemelidir. Aleviler boyun eğmezler, eğer sol boyun eğmezse...

■ Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve marksizm

EBRU E. PEKTAŞ

Genel bir perspektiften bakıldığında kadınların günümüz dünyasındaki verili durumu hakkında pek çok şey söylenebilir. İstatistiklere göre dünya genelinde her üç kadından biri şiddete maruz kalmıştır ya da kalmaktadır. Taciz ve tecavüz vakaları mağdurların önemli bir kısmı anlatmamayı tercih etmesine rağmen önemli bir toplumsal sorun olmayı sürdürmektedir. İstenmeyen gebeliklerin sonlandırılması ABD dahil pek çok ülkede ulaşılması zor bir hizmettir. Kadının, kıyafeti taşıyan bir askıya dönüştüğü, 30-32 bedene düşen yeni güzellik anlayışı, yeme bozuklukları gibi ciddi hastalıklara yol açmaktadır. Kadınlar ve erkekler arasında ücret farkları hala önemli bir düzeydedir. Her türlü teknolojik gelişime rağmen kadınlar, kendilerine yüklenen ev işlerine, neredeyse geçen yüzyıldaki kadar zaman ayırmak durumundadırlar. Hala ailede çocukların, yaşlıların, bakıma muhtaçların ‘bakım hizmeti’ özellikle işçi sınıfı kadınlarının en önemli işidir. Listeyi daha paragraflarla uzatmamız olası.

Bu tabloya bakıldığında ne sosyalist iktidar perspektifinin ne de Marksist kuramın bu sorunlara yabancı olduğu düşünülebilir. Üstelik neo-liberal paradigmanın pullarının döküldüğü, özgürlükçü virtüözlüğü bir kenara bıraktığı ve giderek kadınlar üzerinde daha da baskıcı hale geldiği günümüzde ‘kadın sorunu’ tüm yakıcılığını korumaktadır. Bu durumda bir kez daha meseleye dair kuramsal bir çerçeve oluşturma çabası anlamlı görünmektedir.

Bu çerçeveyi dört temel başlıkta ele almak mümkün. İlk iki başlık doğrudan Marksist kuram ile feminizmin çeşitli akımları arasındaki ilişki, mesafe ve eleştirileri sorgulamaya yönelik olacaktır. Üçüncü başlıkta tüm bu tartışmalardan hareketle meselenin özüne dair olanı bulmaya odaklanarak ‘toplumsal cinsiyet eşitsizliği’ kavramı tanımlanmaya çalışılacaktır. Son olarak ‘kadınların kurtuluşu’ sorunu etrafındaki tartışmalara değinilecektir.

Marksizm cinsiyet körü müdür?

Feminist akımların hemen hemen tümünün üzerinde fikir birliği ettiği eleştirilerden biri Marksizm'in cinsiyet körü olduğuna dair. Bu iddianın sorgulanması sorunun çözümüne ilişkin bir giriş yapmak anlamında önemli. İddia tam olarak şudur: "Marksist çözümleme, tarihsel gelişim yasalarına ve özellikle sermaye yasalarına ilişkin temel bir iç görüş sağlarken, Marksizm'in kategorileri cinsiyet körüdür. Erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkilerin sistematik niteliğini özgül olarak yalnızca feminist çözümleme ortaya koyar".¹

Toptancı bir biçimde Marksizm'in kategorilerini cinsiyet körü ilan etmek aslında en temelde yöntemsel bir sorunla ilişkili. Üretim tarzı, emek-sermaye çelişkisi, üretim ve yeniden üretim gibi pek çok kavram ve kategori soyutlamanın belli bir düzeyine işaret eder. Bu düzey somut olarak karmaşık bütünün (toplumun) tüm çatışmalarını, veçhelerini ve görünümelerini içermez; tam tersine bunlar arasında iç tutarlılık arz eden, süreklilik gösteren iç bağın-tıları bulmaya dönüktür. Daha açık bir ifadeyle Marksizm'in bu kategorileri meselenin özüne dair olanı bulmaya yöneliktir. İşte bu noktada, soyutlamanın farklı düzeyleri arasındaki mesafeleri kestirmeden imha edip, bu kez aşırı kompakt, üst üste bindirilmiş bir çözümleme benimsendiğinde çok rahatlıkla Marksizm'in yalnızca cinsiyet körü değil aynı zamanda ırkçılık-milliyetçilik anlamında da batı (Avrupa)-doğu ya da kuzey-güney gibi anlamlı coğrafi/politik ayrımlar konusunda da, yine benzer şekilde kültürel /dini farklar bağlamında da kör olduğu söylenebilir. Ama bu kez de bu kadar çok katmanlı bir körlüğün niye bu kadar ilgiye mazhar olduğu açıklanmalıdır. Şöyle de sorulabilir:

"Ücret-emek ilişkisinin ve emek-sermaye arasındaki çelişkinin 'cinsiyet körü' olduğunu ve toplumsal cinsiyetten bütünüyle bağımsız bir şekilde işlediğini söylemek mümkündür' ...Emek ve sermaye arasındaki cinsiyet körü çelişki, toplumsal cinsiyet farklılıklarının oldukça önemli bir rol oynadığı üretim ilişkileriyle-feminizmin temel tezi budur, E.P- nasıl ilişkililiyor?" ² Marksizm'e yönelen her türlü körlük iddiasına karşın 'Marksist yöntemin' feminist akımlar açısından bir albenisi olduğunu söylemek mümkün. Feminizmin, Marksizm'i, yöntemi gösterip çözümlemeyi es

1 Gülnur Savran Acar; Kadının Görünmeyen Emeği, İstanbul: Yordam Kitap, 2012, s.158

2 Johanna Brenner; Sınıf Siyaseti ve Kadın, İstanbul: Kalkedon Yay, 2012, s. .29

geçmek anlamında, vaatlerini yerine getirmeyen taşra politikacısı derekesine indirmesi nasıl açıklanmalı ya da bir ‘kör nokta’ var mıdır? Manifestodan bir örnekle meseleyi açmaya çalışalım:

“Burjuvazi üstünlüğü ele geçirdiği her yerde, bütün feodal, ataerkil, romantik ilişkilere son verdi. İnsanı ‘doğal efendilerine’ bağlayan çok çeşitli feodal bağları acımasızca kopardı ve insan ile insan arasında çıplak öz-çıkardan, katı nakit-ödemeden başka hiç bağ bırakmadı. Dinsel tutkuların, şövalyece coşkunun, dar kafalı duygusallığın en ilahi vecde gelmelerini, bencil hesapların buzlu sularında boğdu...” (vurgu bana ait E.P.)³

Konumuz açısından da önemi olması nedeniyle, Marx’ın yukarıda ifade ettiği, feodal-ataerkil ilişkilerin son bulması vurgusunun, bırakın Manifesto’nun yazıldığı dönem Avrupa’sını 160 küsur yıl sonra bugünün dünyasında bile geçerli olduğunu söylemek son derece zor görünmektedir. Bu bağlamda bir kör nokta ya da yerine getirilmeyen vaatler temasına uygun bir şey aranacaksa, bunun asıl olarak gelişme determinizmi kavramıyla bulunması mümkündür. Gelişme determinizmi; kapitalist gelişme dinamiklerine duyulan güven, eşitsiz gelişimi kenara iten bir iyimserlik ve düzleyicilik beklentisi...

“Sürecin en gelişkin durumunu veri alan çözümleme, bir başlangıç olarak her durumda gerekli ve sağlıklıdır. Başka deyişle, gelişkinden hareketle ulaşılan soyutlamalar, aynı gelişkinliğe ulaşmasının mümkün olmadığı önceden bilinen süreçlerin incelenmesinde bile gereklidir. Çünkü bu yaklaşım en azından, doğal dinamiklerle, onların işleyişini ‘bozan’ etkenlerin net biçimde seçilip tanımlanabilmelerini sağlar. Ancak Marx’ın az önceki sözleri, bu yöntemsel yararların ötesinde, kapitalist gelişim dinamiğine ilişkin net bir beklentiyi yeniden vurgulamaktadır. Böyle olunca, güçlü çözümleme araçları sağladığı için her durumda vazgeçilmezliğini koruyan soyutlama ile somutun zenginliği arasında ilk etap uyumsuzluğu doğuyor. Gelişme determinizmi (kapitalist gelişme dinamiğinin gücüne tanınan önem) sonuçta, soyutlamanın kendisinin mutlak bir gelecek verisi konumuna yükseltilmesine yol açıyor”.⁴ Kısacası burada kapitalist gelişime duyulan güven, sistemi analiz edebilmek için en olgun örneğin -İngiltere- ele alınması, bu en olgun örnekte bile ‘kapitalizm dışı’ olanın ayıklanması söz konusudur.

3 Karl Marx; Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri, Sol yay. 3. baskı s.112

4 Metin Çulhaoğlu; Tarih, Türkiye, Sosyalizm, İstanbul: Doruk yay.,2. baskı, S. 39

Ailenin ve ataerkil yapının çözülüşü gibi esasen 1848 devrimlerinin gölgesindeki bu iyimser tespitlerin, bugünün dünyasından bakıldığında anlaşılması zor bir tarihsel yönü de vardır. Marx'ın kapitalizm çözümlemelerini yaptığı dönem aslında kapitalizmin bir sistem olarak yerel bir olgu olduğu, evrensel olmaktan son derece uzak olduğu, Avrupa'da birkaç merkez ve Kuzey Avrupa ile sınırlı olduğu bir dönemdir. Kapital'de Marx'ın Almanya için 'anlatılan senin hikayendir' dediği sistem İngiltere'de boy vermiş olan kapitalizmdir.

Kapitalist gelişmeye atfedilen devrimci roller Engels'in Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni kitabında yer yer kendini var etmiştir. Örnek olsun:

“Büyük sanayi, kadını evden kopararak emek pazarına ve fabrikaya gönderdiği ve onu çoğunlukla ailenin desteği durumuna getirdiğinden beri, proleterin evinde, erkek üstünlüğünün son kalıntısı da temelini yitirmiş oldu.”⁵

Kısa bir toparlama yaparsak: Feminist teorinin Marksizm'e yönelttiği 'cinsiyet körlüğü' iddiası en çok gelişme determinizmi kavramıyla, yukarıda sunulan örnekler bağlamında anlam kazanmaktadır. Ancak eşitsiz ve bileşik gelişme kavramının daha fazla devreye gireceği sınıf mücadelesi, sınıf oluşumu gibi uğraklar pekala toplumsal formasyonun cinsiyet dahil pek çok eşitsizliğini kapsama maharetini göstermektedir. İlerleyen bölümlerde burayı açacağız. Ancak öncesinde feminizm ile Marksizm ilişkisinde, Marksizm'e yönelik olarak 'boşluklar var oraları tamamlayalım', 'aramızda yeni bir sentez kuralım', 'teknolojisini/yöntemini alalım kültürümüzü ellemesin' gibi temalar etrafındaki tartışmalara bakmakta fayda vardır.

Marksizm- Feminizm seçenekleri: Tamamlamak, boşlukları doldurmak, sentez, yöntemini almak?

Marksist bir feminizm teorisi oluşturmak ya da bir sentez yapmak arayışı en çok da sosyalist feministlerin ilgi alanına girmiştir. Bu kulvarda Marx'ın, emeğin yeniden üretim sürecinde kadınların emeğinin özel niteliğinden bahsetmediği ve bu alanı boş bıraktığı üzerinden yapılan eleştiriler öne çıkmaktadır. Örneğin: “Öyleyse, Marx'ın yöntemini sonuna kadar götürmek, üretim ile yeniden

5 Frederich Engels; Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Ankara: Sol yay.,10. baskı,s. 76

üretimin kapitalizmdeki fetişleşmiş ayrılığını eleştirerek insanların yeniden üretimini (artık adını koyarak) patriarkal kapitalizmin maddi temeline dahil etmek gerekir. Bir kez bu yapıldığında, işçi ailesinin ve bu aile içindeki erkek egemenliğinin temeli, emek gücünün yeniden üretiminde harcanan karşılıksız emek olarak ortaya çıkacaktır”.⁶ Marksizm’deki boşlukları doldurmak, yöntemini sonuna kadar götürmek olarak tanımlanan ‘mütevazı misyon’un karşımıza adlı adınca yeni bir sistem çıkardığını görüyoruz: Patriarkal kapitalizm.

Bu yaklaşımda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin merkezinde emeğin yeniden üretim süreci yer alır. Üretim ile yeniden üretim arasındaki fetişleşmiş ayrım eleştirilmek istenirken asıl sorunsal ‘karşılıksız ev emeği’ ekseninde kurulur. Hatta dahası Marksizm karşılıksız ev emeğini harcayanın neden kadınlar olduğu sorusunu atlamakla eleştirilir. Burada şöyle bir gariplik görmemek olası değil: Kapitalizm tarihsel olarak belli koşullara doğmuştur, karşılıksız ev emeğinin neden kadınlara ait olduğu sorusu en başta kapitalizmi önceleyen tarihsel gelişimlerle ilişkili bir meseledir. Engels’in yukarıda adı geçen kitabı bu soruna dair kimi açıklamalar oluşturmaya çalışmıştır. Ancak burada asıl olarak sorgulanan ücretli emeğin belirleyici olduğu koşullarda karşılıksız bir emek türünün nasıl var olduğu ve bunun neden kadınlara kaldığıdır. İşte işin ilginç yanı da bu sorgulamanın her iki ucunun da kapitalizme atfedilen ultra devrimci rolleri veri almasındadır. Tam da bu yüzden feminist teorisinin hatırı sayılır bir ağırlığı ikili sistem teorisini benimsemektedir. Buna göre çözümleme açısından, kapitalizmdeki sınıfsal ayrımlar ve kar maksimizasyonu mantığı sorunsuz işlerken, özellikle kadınların karşılıksız ev emeğiyle sömürülmesi gibi ‘sistemin mantığıyla doğrudan bağı olmayan’ mekanizmalar, hala varlığını sürdüren daha geri unsurları açıklamak için patriarka gibi kapitalizm-dışı bir sistemin varlığını kabul etmek gerekecektir.

Bu sistematığe göre patriarka tam olarak ne tip bir boşluğu doldurmaktadır?

“(…) Ücretli emeğin ortaya çıkışının tarihsel koşullarından biri de bu yeniden üretim sürecini üstlenecek belli öznelerin varlığıdır. Patriarka, toplumsal cinsiyeti belirli olan bu öznelerin tarihsel kuruluşunu sağlamıştır. Marx kapitalizmin üzerinde yükseldiği tarihsel koşulları sayarken de, bu özel koşula hiç

6 Gülnur Savran Acar; *Beden Emek Tarih*, İstanbul: Kanat Kitap yay., 2004, s.31

değınmez (...) Marx emek gücünün yeniden üretiminin bu boyutunu yalnızca belirli tarihsel koşullardan değil, genel olarak tarihsellikten soyutlamıştır.”⁷

Burada tarihsellik bahsiyle ilgili bir parantez açmak gerek: Kapitalizmin gelişimi ve işçi sınıfının doğuşu ile yeniden üretim sürecinde kadın emeğinin rolü arasında mutlak bir bağlantı kurmanın bazı sakıncaları olabilir. Birincisi emeğin yeniden üretim sürecini “ev” ile sınırlama riskini barındırır. İkincisi proleterleşmenin en önemli dinamiklerinden biri olan “göç” aile ve kadın emeğini dışlayan olgularla doludur. Daha açık bir ifadeyle ücretli emeğin oluşumuyla emeğin yeniden üretim sürecinin öznelere olarak kadınlar/aile arasında zorunlu/mutlak bir koşul bulunmamaktadır. Klasik örnekler olarak 18. yy Londra ve Paris’ine bakmak mümkün.

“Genç bekarların içgöçünün nüfusunu yarısı kadar artırdığı Londra, zamanın dev şehirlerinden biri görünümündeydi. (...) her iki şehrin de nüfus oluşumunda özel bir tür yabancı kritik bir rol oynamıştır. Kadın olsun erkek olsun tek başınaydılar, geçmişle bağları kopartılmıştı ve uzaklardan gelmişlerdi. (...) Göçmenlerin büyük bölümünün aile gruplarıyla birlikte olmayıp tek başına olmaları, onları daha da ‘meçhul yığınlar’ haline getirmişti.”⁸

Tarihsel-toplumsal çözümlemeyi kimseyi açıkta bırakmayan bir tam istihdam programı gibi kurguladığınızda ‘mutlak nedenselliklerin’ bile işsiz kalacağı bu ara süreçleri açıklayamazsınız. Bu nedenle de ‘toplumsal cinsiyeti belli olan öznelere tarihsel kuruluşunu reçete eden patriarka’ şüpheli hale gelir. Kapitalizmde ailenin ekonomik bir birim olarak yeniden örgütlenişi tarihsel bir süreçtir, oluşum ve ilişkidir. Dahası sınıf mücadelelerinin en önemli unsurlarından biridir. İşçi sınıfı ailesinin belli bir ‘an’a odaklı fotoğrafını çektiğinizde kolaylıkla işçinin (erkek) fabrikaya gidip çalışması için kadının mutfağa, yatağa, eve girmesi gerek denilebilir...

Sosyalist feministlerin ‘Marksizm’deki boş yerleri dolduralım ya da yöntemini sonuna kadar götürelim’ eğilimi radikal feministler için yetersizdir. Öyle ki Marksizm’deki ‘boş yerler’ sorunu telafi edilmesi gereken bir şeyden öte sorunun bizatihi kendisidir.

“Marksizm, kapitalist toplumların pek çok unsurunu anlamamızı sağlar: Üretimin yapısı, belli bir iş yapısının oluşması

7 Gülnur Savran Acar; *Beden Emek Tarih*, s.29,

8 Richard Sennett; *Kamusal İnsanın Çöküşü*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 3. Baskı,s.79

ve egemen ideolojinin içeriği. Marks'ın kapitalizmin gelişimi teorisi, bir "boş yerlerin" gelişimi teorisidir. Örneğin Marx, proletaryanın büyüyeceği ve küçük burjuvazinin öleceği tahmininde bulunmuştu. Daha kesin ve daha detaylı olarak, Braverman, gelişmiş kapitalist toplumlarda, hizmet ve masa başı işi "yerlerinin" oluşturulmasına açıklık getirmiştir. Sermaye, kimin dolduracağına bakmaksızın bu yerleri yaratırken, sınıf, yedek işçi ordusu, ücretli işçi gibi Marksist analiz kategorileri, neden belli yerleri belli insanların doldurduğunu açıklamaz. Bu kategoriler, aile içinde ve dışında kadınların neden erkeklere göre ikincil durumda oldukları ve neden bunun tersi olmadığı konusunda hiçbir ipucu vermezler." ⁹

Toplumsal/tarihsel çözümlemede boş yerleri kimin dolduracağına odaklanan bir yaklaşım; 'ilişki', 'oluşum' 'değişim' gibi kavramları içeren dinamik bir model kuramaz. En iyi ihtimalle toplumun bir karede dondurulmuş fotoğrafını sunabilir. Peki bu fotoğraf ne işe yarayacaktır?

"Günümüzde yaşadığımız biçimiyle patriarkanın önemli unsurları; heteroseksüel evlilik (ve bunun sonucunda ortaya çıkan homofobi), kadınların çocuk bakması ve ev işi yapması, kadınların erkeklere ekonomik bağımlılığı (bu da iş pazarındaki düzenlemelerle artırılır), devlet, erkekler arasındaki toplumsal ilişkiler temeli üzerine kurulu çeşitli kurumlar –spor kulüpleri, sendikalar, meslekler, üniversiteler, kiliseler, şirketler ve ordular. Patriarkal kapitalizmi anlamak istiyorsak, tüm bu unsurların incelenmesi gerekir." ¹⁰

Patriarka çözümlemesi, hiyerarşilerin açığa çıkarılması, her alandaki iktidar ilişkilerinin çözümlenmesi olsa olsa çoğulcu bir kimlik politikasını inşa edebilir.

Radikal feministler içinde farklı tanımlamalar olsa da 'patriarka' denildiğinde bir sistemden bahsedilmektedir. Çoğunlukla bu sistem ezel-ebed inatçılığında, kökleri özel mülkiyetin ortaya çıkışını bile önceleyen bir sistemdir.

"Patriarka'yı, erkekler arasındaki, maddi bir temeli olan ve hiyerarşik olsa da, onların kadınlar üzerinde hakimiyet kurmalarını sağlayacak dayanışma ve karşılıklı bağımlılığı da yaratan ya da kuran, toplumsal ilişkiler dizisi olarak tanımlayabiliriz.

9 Gülnur Savran Acar; Kadının Görünmeyen Emeği, İstanbul, Yordam, 2008, s.168

10 A.g.e., s. 175

Patriarka'nın hiyerarşik olmasına ve farklı sınıflar, ırklar ya da etnik gruplardan erkeklerin bu patriarka içinde farklı yerleri bulunmasına karşın, erkekler aynı zamanda, kadınlar üzerinde paylaşılan hakimiyet ilişkisinde, birleşmiş durumdadırlar; bu hakimiyeti korumak için de birbirlerine bağımlıdırlar.”¹¹

Ama sorun şu ki hem kadınları kendi içinde sınıfsal olarak ayırıştıran, onları değişik derecelerde etkileyen bir iktidar/tahakküm hiyerarşisi, hem erkekleri kendi içinde sınıfsal olarak ayırıştıran ve farklı tahakküm dereceleriyle birbirine bağımlı kılan bir sistem var. Toplumdaki birbirinden ayrı pek çok ezilme ve tahakküm ilişkisini keşfederek tikelciliğin derin dehlizlerinde dolanacak bu çözümlemenin ne anlam taşıyacağı bir tarafa aynı zamanda saygı uyandıracak bir emeği de gerektireceği açıktır. Örneğin bu sistemde siyahi, işçi sınıfından, bekar ve çocuklu kadınlarla; türbanlı, heteroseksüel, evli ve çocuklu kadınlar; beyaz, burjuva ve lezbiyen kadınlar gibi çok değişik pozisyonun, çıkar ortaklığı ve farklılığını keşfetmek. Aşağıdaki satırlar bu işin zorluğunu tanımlıyor:

“Görevimizi zorlaştıran şey, iş bölümü türünden aynı belirtici niteliklerin, sıklıkla hem patriarkayı hem de kapitalizmi güçlendirmesi ve adamakıllı patriarkal kapitalist bir toplumda, patriarka mekanizmasını soyutlamanın güçlüğüdür.”¹²

Radikal feminizm cephesinden Marksizm'e yönelik ilginin bir boyutu da yöntemini kullanmaya ilişkin. Açık ifadesi:

“Marx'la Engels'in sınıf çatışmasını, ekonomik devrim amacıyla çözümlemeleri ölçüsünde, iyi çözümleyebilmemiz gerekir. Çünkü çok daha büyük bir sorundur karşımızdaki; yazılı tarihi de aşır hayvanlar evrenine dek uzanan bir ezilme (....) Marx ile Engels kadınların durumunu ancak ekonomiyle iç içe geçtiği zaman görmüşlerdir - daha çok kullandıkları çözümleyici yöntemden yararlanabiliriz.”¹³

Bu yöntem ilgisinin basit bir açıklaması şöyle olabilir: Marksizm'de emek-sermaye çelişkisi olarak formüle edilen temel çelişki, bu metodolojik izlek için tarihsel olarak kadını erkek arasındaki çelişkiye; üretim sürecindeki maddi çıkar farklılıkları etrafında oluşan sınıf farklılaşması, biyolojik temelli cinsel sınıflara; üretim

11 A.e.g., s. 174

12 A.e.g., s. 12

13 Shulamith Firestone; Cinselliğin Diyalektiği, İstanbul, Payel yay., 2. Basım, s.14

araçlarının denetiminin ele geçirilmesi anlamında proletarya diktatörlüğü; üreme araçlarının denetiminin ele geçirilmesi, biyolojik temelli cinsel sınıflara son verilmesi anlamında cinsel devrime denk düşmektedir. Temelini cinsellikten almış maddeci bir tarih görüşü geliştirmek de yine bu bağlamda anlamlandırılmaktadır.

Bu yaklaşımın en ciddi sorunu tam da cinsiyet kategorilerini; dişil ya da eril karakterleri, mutlak ve değişmeyen özellikleriyle tarihdışı kategoriler olarak kurgulamasında. Bu kurguda kadınlar her zaman ezilen bir çoğunluk sınıfıdır.

“(Kadınlar) azınlık gruplarının (tarihsel birer rastlantı) ya da proletaryanın (ekonomik bir gelişim) tersine, her zaman ezilen bir çoğunluk sınıfı (yüzde 51) olmuşlardır; tüm öteki sınıfların arasına eşit olarak serpilmişlerdir (...) her yatak odasına girmiş bir devrimci bulunması, önünde sonunda düzenin yıkılması demektir.”¹⁴

Radikal feminizmin bir örneği olan bu yaklaşımda kadınla erkek arasında farklılıkçı bir eksen kurulmakta, güncel bir metaforla ifade edersek bir tür fitratçı yaklaşım sergilenmektedir. Politik olarak da bu farklılıkların asıl olarak kadınları devrimci yapan özellikleriyle öne çıkarılması vardır. Kısacası kadınlar ve erkekler farklıdır; bu farklılıklar da kadınları devrimci kılmaktadır.

“Oysa gergin, dediği dedik, sert kadın imgesi, köktenci kadının özgürlükçülerinden değil, daha çok, kadın-özgürlüğünden yana olmayan politikacılardan, zamanlarının başka önemli davaları için çalışan kadınlardan kalmadır.”¹⁵

Sertlik, gerginlik ve dediği dedik inatçılık sanki erkeklere ait doğal ve de mutlak karakteristiklermiş gibi. Kadınların barışçıl, anaç, koruyucu, kollayıcı, şefkatli ve benzeri oldukları da sıkça söylenir. İşin ilginç yanı bu iddialı önermeler çok da sorgulanmadan feminist çevrelerin dışında da kullanılmaktadır. Oysa ki bu yaklaşımın somut-güncel pratik anlamında kimi karşılıkları olsa bile, bunu teorize etmek son derece tartışmalı sonuçlar doğurmaktadır: Ata-erkil kültürün kadim kadınsılaşıma korkusunun feminist kültürde erkeksileşme korkusu olarak belirmesi. Farklılıkçı yaklaşıma göz kırpan bir örnek olarak;

14 A.g.e., s. 49

15 A.g.e., s. 319

“Ortam erkek demek, devrimci mücadelenin “sert doğası” nedeniyle, sorgulamadığımız bazı alışkanlıkların açıkça cinsiyetçi bir karakter taşıdığının farkına varılması demek. Halbuki devrimci mücadelede kararlılık, cesaret, inatçılık kadınlara “erkeksi” bir kanaldan sirayet etmek durumunda hiç değil. Unutulmaması gereken, bu “arıza”nın kadınları ittirdiği kadar belli bir “erkek” modelini de öne çıkarttığıdır.”¹⁶

‘Arıza’, ortamın erkek oluşu, belirli bir erkek modelinin öne çıkışı olarak tarif edildiğinde bu aynı zamanda olumlu özellikler barındıran belli bir kadın modelinin bastırıldığı anlamına da gelecektir. İşte burada farklılıkçı yaklaşımlara başvurmak kaçınılmaz olur;

“Estetik tepki kadın davranışına uyar (...) Özel, sezgisel, içedönük, istekli, düşlere ya da fanteziye düşkün, bilinçaltına dönük (id), duygusal, giderek sinirli (isterik). Aynı biçimde teknolojik tepki de, erkek tepkisidir: Nesnel, mantıksal, dışadönük, gerçekçi, bilinç üstüyle ilgili, akılsal, mekanik, yarara dönük, maddeci, kararlı.”¹⁷

Asıl önemlisi, cinsiyetçiliğin ‘kadın’ ya da ‘erkek’ belli biçimlerle sınırlandırılması işbölümündeki eşitsizlikler (devrimci de olsa evli, çocuklu kadının mücadeleye katılım sorunları) gibi daha yaşamsal sorunları ıskalama riski barındırmaktadır.¹⁸

Bu bölümü kapatırken kısa bir toparlama yapabiliriz: Feminist teorinin Marksizm’e yaklaşımında yöntemini alma, yöntemini sonuna kadar sürdürme, patriarkayı da dahil ederek bir sentez oluşturma gibi önermeleri büyük oranda eklektik modellere kapı aralamıştır. Kuşkusuz bu durum feminist teoriyi değersizleştirmez. Hatta feminizmin kimi kavramlarının, ikiliklerinin tartışılması ve Marksist kavram ve kategorilerin bu alanda hiç de mahcubiyet duymadan sınanmaya çalışılması mümkündür.

‘Toplumsal Cinsiyet’ Kavramı ve Kapitalizm

Yazının şimdiye kadarki bölümü daha çok toplumsal cinsiyet eşitsizliği ya da sosyalistlerin daha çok tercih ettikleri adlandırmayla ‘kadın sorununun’ Marksizm’de nasıl tanımlanamayacağına dair

16 Kemal Okuyan, “Sosyalizm Mücadelesi Kentileşmeli” Sol Gazetesi, 8 Mart 2014

17 Shulamith Firestone; Cinselliğin Diyalektiği, İstanbul, Payel yay., 2. Baskı, s.186

18 Kemal Okuyan’ın yazısını, yazarının bu yazıyı yazmaktaki asıl motivasyonundan bağımsız olarak ele aldım

oldu. Şimdi nasıl tanımlanabileceğine ilişkin bir tartışma yürüteceğiz. Öncelikle eşitsizliğin tarihsel olarak, özel mülkiyetin oluşumu ve sınıflı toplumların doğuşuna kadar uzanan kökenlerinden uzun uzadıya bahsetmeyeceğiz. Engels “Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni” kitabında, insan toplumlarında cinsiyete dayalı eşitsizliklerin oluşumunu, dönemin sınırlı bile olsa, antropolojik verileri ışığında çözümlemişti.

Yanıtlamamız gereken temel soru, kapitalizmde cinsiyete dayalı eşitsizliklerin çözülmesinde Marksist yöntemi ve kategorileri kullanabilir miyiz? Marksizm bu eşitsizlikleri tümüyle ‘doğallık alanında’ mı tanımlamıştır? Diğer taraftan cinsiyete dayalı eşitsizlikleri, tarihsel-toplumsal bağlamlarıyla ele almak, üretim süreci, sınıf mücadelesi, sınıf oluşumu gibi klasik kavramlarda sorunun izini sürmek mümkün müdür?

Öncelikle Engels’ten bir alıntı:

“Materyalist anlayışa göre, tarihte son tahlilde belirleyici etken, dolaysız yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Bu ise yine ikili bir karaktere sahiptir. Bir yandan, yaşam araçlarının, gıda, giyim, barınak, ve bunlar için gerekli aletlerin üretimi; diğer yandan, bizzat insanların üretimi, türün üremesidir.”¹⁹

Bu bağlamda yeniden üretimin biyolojik boyutu toplumsal bir meseledir. Biyolojik bir olgu olarak cinsel farklılıkların ‘toplumsal cinsiyetlere’ dönüşümü de bir bütün olarak üretim süreci ya da üretim tarzları içinde anlam kazanmaktadır. Tam da bu nedenle kadına yönelik baskı ve kadının ikincil konumunu tarih boyunca niteliği değişmeden kalmış bir olgu olarak değerlendiremeyiz. Kapitalist sistemin gelişimi de verili eşitsizlikleri dönüştürmüş ve yeni biçimiyle cinsiyete dayalı eşitsizlikler üretmiştir. Dolayısıyla bu yeni biçimin ne olduğu, kapitalist üretim tarzı ve dönüştürdüğü toplumsal ilişkilerin dışında kavranamaz. Şimdi ‘yeni olanı’ tanımlamaya çalışalım:

Kapitalist üretim tarzı, önceki üretim tarzlarından farklı olarak artı-değer sömürsüne ve karın maksimizasyonuna bağlı olduğu için, cinsiyete dayalı eşitsizliklere duyarsızdır ya da bir anlamda cinsiyet-körüdür. Ancak “yeniden üretimdeki biyolojik olgular-gebelik, doğum, emzirme- kapitalist üretimle kolaylıkla bağda-

19 Frederik Engels; Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Ankara: Sol yay. 10. baskı, s. 12

şır türden değildir ve bunları böyle kılmak, doğum izni, hemşirelik hizmetleri, çocuk bakımı ve sair odaklı sermaye harcamaları gerektirmektedir. Kapitalistler, değişken sermaye masraflarını iş üretkenliğindeki karşılaştırılabilir artışlardan bağımsız artırmak durumunda kalacakları ve dolayısıyla kar oranını düşüreceklerinden, bu türden harcamalar yapmaya istekli değillerdir”.²⁰ Erkek işçiler biyolojik nedenlerle üretim sürecini kesintiye uğratmamacakları için tercih sebebidir. Kuşkusuz bu mutlak bir yönelim değildir; altta yatan karı azamiye çıkarma eğiliminden dolayı, vasıfsız ve daha ucuz kadın işgücünü de yaratan tersi bir eğilime de yol açar.

Sermaye cinsiyete dayalı eşitsizlikleri ‘emek maliyeti’ çerçevesinde yeniden düzenlemeye çalışırken, kadınlar ve erkekler olarak işçi sınıfı da boş durmamış, savunma, uyum, saldırı stratejileriyle sınıf mücadelesi vermişlerdir. İşçi sınıfı ailesinin ekonomik bir birim olarak örgütlenişi bu sürecin en önemli dinamiği olmuştur. Bu bağlamda daha çok ücret alanın (erkek) işe, daha az kazananın (kadın) eve yöneldiği bir hayatta kalma stratejisi benimsenmiştir. Emeğin yeniden üretim sürecinin maliyetlerini düşüren ‘toplumsal yeniden üreticiler’ olarak kadınlar, istikrarlı olmayan konumlarıyla sınıf oluşumunun önemli özneleridir.

Kadınının çalıştığı koşullarda, çalışmasının ‘geçici’, kazancının ‘katkı’ olarak görüleceği bu maddi zemin, kapitalizmin içine doğduğu verili cinsiyetçi ideoloji ve kültürel örüntüleri güçlendirmiştir.

Kısacası, kapitalizmde cinsiyete dayalı eşitsizliklerin aldığı yeni biçim, biyolojik boyutu da dahil olmak üzere emeğin yeniden üretim sürecinin belirgin biçimde özelleşmesiyle ve bir bütün olarak üretim süreciyle olan bağının gizemli hale gelişiyle karakterize olmaktadır. Bu haliyle kapitalizmdeki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri evrensel bir nitelik göstermektedir. Ancak bu etabın, somut eşitsizlik, çatışma ve karşıtlıkları tek hamlede açıklayabilmesi olanaklı değildir. İşte bu noktada karşımıza ideolojik ve kültürel süreçlerin de devreye gireceği yeni bir uğrak olarak ‘toplumsal formasyon’ çıkacaktır. Başka bir deyişle toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin, kapitalist toplumsal formasyonda büründüğü pek çok somut biçimin çözümlenmesi, yukarıda tanımlanan evrensel ölçeğin özgül ölçeğe doğru daraltılması ve derinleştirilmesiyle mümkündür. Bu

20 Johanna Brenner; Sınıf Siyaseti ve Kadın, İstanbul: Kalkedon Yay, 2012, s. 42

bağlamda örneğin ‘ataerkil kültür’ ya da ‘patriarkal örüntüler’ denildiğinde ‘evrensel’ düzlemdeki kalın çizgilerden somutun resmedileceği daha hassas çizgilere ulaşmak zor görünmektedir. Özgül bağlam, bir toplumsal formasyonda, geri üretim ilişkileri de dahil olmak üzere kapitalist gelişme düzeyi, ulus-devlet oluşumundaki özgüllükler, modernleşme-kentleşme süreçleri, egemen ideolojik yapı, folklorik, dini öğelerin de içerildiği kültürel yapı gibi çok katmanlı bir çözümlemeyi davet edecektir. Güzel bir özgül bağlam örneğine kulak vermekte fayda var:

“Türkiyeli kadınların durumunda bu belirlenimler, ulus-devletini geç kurmuş, geç kapitalistleşmiş, kendi dışında oluşmuş bir kapitalist dünyayla ilişkisini modernleşme olarak kurmuş ve bu modernleşmeyi Kemalizm olarak yaşamış olmak; nüfusun çoğunluğunun Müslüman olması; tarihinin Akdeniz havzası tarihinin bir parçası olmasıdır. Bu belirlenimler arasından İslam ve geç kapitalistleşme Türkiyeli kadınları örneğin İtalyan kadınlardan ayırıyorsa, Kemalizm Cezayirlilerden, Akdenizlilik Sudanlılardan ayırır. Türkiyeli kadınların özgüllüğünü böyle bir somut anlayışla kavramaya çalıştığımızda hem bu farklılıkları ama hem de bu belirlenimleri paylaşan başka toplumların kadınlarıyla ortaklıklarımızı saptamak mümkün olur.”²¹

Sözünü ettiğimiz bu somut görünümünün ve özgüllüklerin berisinde, bir kez daha kavramsal olana döndüğümüzde yazıda sıklıkla kullanılan “toplumsal cinsiyet eşitsizliği” kavramını açmakta fayda var. En başta, toplumsal cinsiyet eşitsizliği kavramı meseleyi ‘kadınlık’ ya da ‘erkeklik’ gibi müphem kategorilerden farklı olarak ‘toplumsal olanla’ tanımlamaya çalışır. Bir anlamda, kadınlık ya da erkeklik gibi kültürel/biyolojik belirlenimin ötesinde bunları da içeren ‘toplumsallığa’ işaret eder. Kavramın farklı kullanımlarına karşın biz bu toplumsallığı temel alacağız. Bu toplumsallığı iki düzeyde tanımlamak mümkün: Birincisi, sınıfları dikey anlamda kesen cinsiyete dayalı eşitsizlikler ve ikincisi, emeğin yeniden üretim süreci de dahil olmak üzere, bir bütün olarak üretim sürecinde sınıfsal ilişki, çelişki ve karşıtlıkların belirleyici olduğu cinsiyete dayalı eşitsizlikler. İki düzey arasındaki farkı, Marx’ın karşıtlık ve çelişki arasında yaptığı ayrımı anlamlandırmak mümkün. Burada bir kez daha yöntemle başvurmak kaçınılmaz görünmektedir. “Marx’ın yönteminin en önemli özelliklerinden biri, somut

21 Gülnur Savran Acar; *Beden Emek Tarih*, İstanbul: Kanat Kitap yay., 2004, s. 123

karşıtlıkların, ancak belirli bir soyutlama ve kuramsallaştırma sonucunda çelişki olarak kavranabileceklerini öngörmesidir”.²² İlk düzeyde karşımıza çıkan kültürel, ideolojik, hukuksal vb. pek çok dolayım (oy hakkı, çalışma hakkı, kadına yönelik cinsiyetçi kültürel örüntüler, kürtaj hakkı, taciz, şiddet vb gündemleri) farklı sınıfları ortak kesen çatışmalar/karşıtlıklardır. Bu karşıtlıklar farklı sınıfın kadınları arasında bir iç tutarlılığa ve sürekliliğe sahip olmadıkları için çelişki olarak soyutlanamaz. Kadınla erkek arasında ev içi emekle ilgili genel çatışma ve karşıtlık, farklı sınıfın kadınları arasında süreklilik ve tutarlılık gösteren bir konu değildir. Örneğin burjuva sınıfından kadınların ev emeği ile işçi sınıfından kadınların ev emeğini karşılaştıralım. Aynı eşitsizlikten bahsetmediğimiz çok açıktır. Bakıcının ayarlanması, temizliğin tutulması gibi ‘organizasyon sorumluluklarının’ işten kalan zamanda ev işlerinin yapılması, çocukların bakımı gibi sorumluluklarla karşılaştırılması mümkün değildir. Bu bağlamda üst sınıfın kadınlarının toplumsal cinsiyet düzenine özgü çatışmaları yaşamaları, onları sömürülen kadınlarla bir ve aynı noktada buluşturmaz; bir anlamda ikisi arasında içsel bir bağını kurulamaz. Çünkü ilkinin içinde yer aldığı çatışmalar ile ikincisinin içinde yer aldığı çatışmalar bir ve aynı çelişkiye dönüşmez. Kuşkusuz bu ilk düzeydeki çatışmalar öylesine karşıtlıklar değildir, tarihsel-toplumsal bir bağlamı vardır. Ancak sınıfsal ayrıcalıklar ile yoksunlukların, bu cinsiyet düzeni için hep bir alternatif ‘dışarı’ ya da çaresiz ‘içeri’ni var etmesi kaçınılmazdır.

İkinci düzlem ise emeğin yeniden üretim sürecinde kadının merkezi rolünün yarattığı çatışma ve karşıtlıklar; çalışan ya da ‘ev kadını’, işçi sınıfı ailesinin unsuru olan kadınlar için geçerlidir. Bu kez gündemde, üretim süreci ile emeğin yeniden üretimi arasında ‘örtük’ sözleşmenin bir tarafı olarak kadın vardır. Bu nedenle bu alandaki çatışmalar (güvencesiz çalışma, ucuz emek, cinsel istismar, ev işinin tüm yükünün üstlenilmesi, şiddet) etkin içsel bağintısıyla, iç tutarlılığı ve sürekliliği gözlenebilir ve çelişki olarak soyutlanabilir.

Yani aslında toplumsal düzlemde her çatışmanın bir çelişki olarak soyutlanması olası değildir. Öyle olsaydı tarihsel olarak kadim bir konu olan kuşak çatışmasının Marksizm’in gündemlerinin ön sırasına yerleşmesi beklenirdi. Bazı feministler Marksizm’in örne-

22 Metin Çulhaoğlu; Bin yıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu, İstanbul: Sarmal yay.,1. baskı, s.92

ğin burjuva sınıfından kadınların ev emeği ile ilgili herhangi bir değerlendirmesinin olmadığını da belirtmişlerdir. İşte bu noktada Marksizm'in, bize her konuda fikir beyan eden bir hayat kılavuzu olmadığını hatırlatmak gerekir. Kaldı ki böyle bir çözümleme yapılsaydı bu kez despotik bir 'büyük anlatı' eleştirisinin peşinden gelmesi de olasıdır.

Kadının Kurtuluşu ve Marksizm

Kadının kurtuluşu sorununa ilişkin Marksist yaklaşımın ortaya koyduğu çözüm, kadınların üretimin toplumsal alanına girmelerinin sağlanması ve yeniden üretim alanının toplumsallaşmasıdır. Bu merkezi temaya ilişkin kimi eleştiriler de söz konusudur: "Engels'in çözümü, Marx'ın yabancılaşma, kullanım ve değişim değeri teorileri çerçevesi dikkate alındığında anlamlı olmamaktadır. Çünkü Engels'in kadının katılımını istediği endüstriyel üretim alanı –en mükemmelinden- *yabancılaşmış emek dünyasıdır*" ²³ Marksist kuramın merkezi temasını 'yabancılaşma' kavramıyla, asıl referansını 1844 El Yazmaları'yla değerlendiren bir yaklaşım açısından tutarlı olabilecek bu eleştiri, şaşırtıcı benzerlikte başka kulvarlarda da savunulmuştur:

"Sadece Engels'e mal edilemeyecek genişlikte bir Marksist ekol tarafından savunulan şu görüşe bakalım: Kadınların kurtuluşunun tüm kadın cinsinin sanayiye girişi ile mümkün olacağı önermesi. Bu varsayımın kapitalizm içinde kalındığında gerçekleşmesi mümkün değildir. Birincisi içine girilen alan, tümüyle emek sömürüsüne dayanan yabancılaşmış emek dünyasıdır. İkincisi, kadınların tümü emek süreçlerinde kesinlikle dahil edilmemekte, edildiklerinde de bu süreçlerde yer alma biçimleri, tek başına, siyasal ve ideolojik, başka mücadele alanları devreye girmeden kurtulmalarına izin vermemektedir. Kadınlar ya kadın işleri denilen ev işlerinin uzantısı işlerde çalışmakta, bazı iş alanlarına sokulmamakta ya da emek süreçlerinde sürekli değil, geçici görülmektedir" ²⁴ (vurgu bana ait E.P.)

Aslında Engels'i de içine alarak geniş bir Marksist ekolün kadınların kurtuluşu ile ilgili kapitalist bir çerçeveyi, emek sömürüsünü, yabancılaşmış emeği savunmaları söz konusu değil. Açık olarak

²³ Josephine Donovan; Feminist teori, İstanbul: İletişim Yay., 2013, s. 150

²⁴ Zeynep Güler; "Tarih Boyunca Kadına Farklı Bakışlar" , Gelenek Sayı 73,Gelenek arşiv CD si içinde

söylenen şudur: “(...) kadının kurtuluşunun ilk koşulu, bütün kadın cinsinin yeniden toplumsal üretime dönmesidir ve bu koşul, karı-koca ailesinin, toplumun iktisadi birimi olarak ortadan kaldırılmasını gerektirir” ²⁵ (vurgu bana aittir-EP). Burada kastedilen kadınların kapitalist koşullarda bile tıpkı işçi sınıfının erkek üyeleri gibi üretim süreçlerine dahil olmaları, sınıf oluşumunun etkin bir unsuru haline gelmeleri ve böylelikle kurtuluşları için gerekli ilk koşulu oluşturmaları gerektiğidir. Bu ilk koşulun önemsizleştirildiği ‘zaten kadını bekleyen orada yabancılaşmış emek’ tadında akademik tespitlerin en ciddi riski esasta ideolojiye çubuk bükerek kurtuluşu maddi zemininden koparmaktır. Kadının üretim sürecine katılımını önemsizleştirme, Dalla Costa’nın, çarpıcı ve bir o kadar da yanıltıcı olan; “Bir montaj bandında kölelik, mutfak lavabosundan kurtuluş değildir” ²⁶ tespitine benzerdir. Bu yaklaşımın uç bir örneği ise yine Marksist kategoriler kullanılarak geliştirilmiştir. Buna göre kullanım değeri üreten ev işi, ‘görel olarak yabancılaşmamış’ emeği, ‘yabancılaşmamış üretici eylemlerin’ öznesi olarak ev kadınları da devrimci özneyi temsil etmektedir.

Eğer toplumsal cinsiyet eşitsizliğini sınıf mücadelesi içinde bir yere yerleştireceksiniz; emeğin yeniden üretim alanı da pekala mücadelenin içidir. Ancak aile içinde kadının, bakım emeği de dahil olmak üzere emeğin yeniden üretimi koşullarını, kapitalistler lehine karın tokluğuna kotarması ‘görünmez bir düşmana’ karşı sürekli mücadele vermesi demektir. Görünürdeki düşman ‘lanet bir koca’, bakılmak zorunda olunan ‘hasta bir kaynana’dır. Tam da bu yüzden tarihsel olarak kadınların, 2. Dünya savaşı sonrası dönemde olduğu gibi üretim süreçlerine daha fazla katıldığı dönemlerle hak arayışlarının yükselişi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Engels’in ‘kadınlar çalışmalı, özel alan toplumsallaşmalı’ şeklinde formüle edebileceğimiz kurtuluş tezi, aslında tam da kapitalizmdeki cinsiyet ayrımcılığının bam teli olan yeniden üretimle üretim arasındaki örtük sözleşmeye yönelik bir darbe niteliği taşır. Üstelik bunun bir ilk adım anlamına geldiği de belirtilmektedir. Maddi koşullardaki ya da hukuksal alandaki dönüşümün kendilerine bire bir uygun ideolojik-kültürel koşulları yaratacağı beklentisi indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Ancak bu Marksistler için bir sır değildir. Lenin’den aktarabiliriz: “Kadının kadın olarak ezilmişliği

25 Friedrich Engels; Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Ankara: Sol yay. 10. baskı, s. 79

26 Josephine Donovan; Feminist teori, İstanbul: İletişim Yay., 2013, s. 156

gibi mutlak kurtuluşu da katmerli bir durumdur. İlki, eşit hakların verilmesidir. Ama bu yalnızca ilk ve en kolay aşamadır çünkü ‘bütün haklara sahip olsa bile eve bağımlı kılınacağı için ezilmişliği sürecektir’²⁷ Dolayısıyla kadının ücretli işçiye dönüşmesi, kendisi gibi olan kadın ve erkeklerle bir sınıf oluşturmaya, kurtuluşu için gerekli ama yetersiz bir koşuldur. Hatta daha ötesi bırakın kapitalizm koşullarında kalınmasını reel sosyalizm deneyimlerinin de gösterdiği üzere, kadının kurtuluşu için çok özel kültürel-ideolojik sondajların yapılması gereklidir.

Kadının kurtuluşu sorununu tartışırken, kapitalizm ve üretim süreciyle ilgili çözümlemeler ihmal edildiğinde, ideolojinin öneminden başlayıp ‘söylem’ cambazlığına, yapıbozumculuğa, fallosentrik yapının yıkılışına, oradan cinsel farklılıkların önemi anlamında biyolojik determinizme, erkeğin ödipal karmaşasına, ‘kadının erkeğin semptomu olması’ gibi Lacancı tatlı deyişlere, ‘ortam erkek, dil erkek’ gibi psikanalitik tekerlemelere uzanan bir dizi kavram, ekol, tutum bizi bekler. Feminizmin güncel yorumlarında öne çıkan psikanaliz ilgisi, ideolojiye özerk bir alan tahsis etme, maddi koşulların ne zaman devreye gireceği belli olmayan bir son kertede anamlanması, giderek söylem teorisiyle belirlenmektedir. Maddiliğin beden, cinsellik, arzu, psikoloji, dil gibi alanlarda yoğunlaştığı ve bir noktadan sonra kurmaca hale gelen bir alandır burası. Diğer yandan tüm çözümlemeyi üretim süreciyle kurmaya kalktığımızda bu kez indirgemeci, işlevselci ve ‘insanları’ pasif kurbanlar olarak sunan tarih-dışı bir yapı ile karşı karşıya kalırız. Böyle bir indirgemeciliğin, kapitalizmin egemen olduğu bir dünyada, karın maksimizasyonu ile klitoris sünneti, kadınlara burka giyme zorunluluğu, bekaret testi, kürtaj karşıtı yasalar vs. arasında bir bağlantı kurmasını fantezi seven herkesin heyecanla beklemesi gerekir.

Kadının kurtuluşu sorununun feminist kuram için de önemli bir eksen, özel alan-kamusal alan ikiliği üzerine inşa edilmiştir. Kapitalizmde işyeri ile yaşam alanı arasındaki dramatik mekansal ayrışma cinsiyetçiliği özel biçimde beslemektedir. Kapitalizmle birlikte evin anlamı değişmiş, merhametsiz dünyada sığınılacak yuva özelliği kazanmıştır. Kamusal alanın yozlaşmış, tekinsiz, baskıcı, boğucu, hiyerarşik, katı bencil ortamının, evi tüm bunlara karşı bir huzur mabedine çevirmesi ya da böyle bir yüksek bek-

27 V.I Lenin; Aktaran, Lise Vogel, Marksist Teoride Kadın, İstanbul:Pencere yay.,2. baskı s.80

lentiye sürekli beslemesi toplumsal cinsiyet çatışmalarının önemli bir boyutudur. Aile sorunsalının güncel versiyonlarını, özel alana yönelik yatırımlar, beklentiler, hayal kırıklıkları, şiddet, cinnet vb. sarmalında gözlemlemek mümkün.

Feminizmin “Kişisel olan politiktir” sloganıyla da imlenen tam da bu ayrışmanın yarattığı yanılsamalardır. Bu sloganla anlatılan, “(...) özel alanda yaşanan ve kişisel olarak nitelendirilen sorunların bütünlüklü bir toplumsal egemenlik sisteminin çeşitli yüzleri olduğuydu. Özel alana bu şekilde bakmak, salt ‘kişisel’, ‘duygusal’ ve ‘psikolojik’, giderek ‘doğal’ gibi görünen şeylerin yeniden adlandırılması, erkek egemenliği ve erkek baskısı ile bir arada yeniden kavramlaştırılarak doğallıktan arındırılması anlamına geliyordu”.²⁸

Günümüz kapitalizminin yönelimlerine bakıldığında bu ‘adlandırma ve kişisel olanı politik kılma’ çağrısına en çok da bizatihi kapitalizmin riayet ettiğini söyleyebiliriz. Neo-liberal politikaların baskısı ‘özel alan’ gibi görünen mabetlere de uzanmaktadır. Ev kadınlarının, ev ve mahalle sınırlarıyla belirlenen özel alanlara ‘kapatılmaları’ düşünülenin aksine depolitizasyon adacıkları yaratmamaktadır. Türkiye örneği üzerinden düşündüğümüzde özel alanın politizasyonda kamusal alanla yarıştığı bir dönemi yaşamaktayız. Güncel örnekleri, ‘evden ve çocuklardan sorumlu’ olan kadınların imam hatip okulları karşısı mücadelede ön saflarda yer alması ya da mahallesinden çok da çıkmadan kullandığı parkın yıkımına tepki göstermesi gibi sıralamak mümkün.

Kadının kurtuluşu sorununu Türkiye güncelliğine de değen kimi tartışmalar ile noktalayabiliriz. Maddeler halinde ifade edersek:

1. Günümüz kapitalizmi, E. M. Wood’un “Marx’a Dönüş” kitabında ayrıntılarıyla anlattığı gibi, ilk kez gerçekten evrensel bir sistem haline gelmiştir. Bu anlamda mantığını, taleplerini, baskısını hayatın her alanına dayatmaktadır. Bu baskı yalnızca emek ve sermaye arasındaki ilişkide değil üretimle yeniden üretim, özel alanla kamusal alan vb. arasında da yakıcı hale gelmiştir. Türkiye’de Haziran Direnişi’nin kent, kadın vb. dinamiklerinin bir de bu bağlamda değerlendirilmesi gerekir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitsizliği de dahil olmak üzere, pek çok eşitsizlik artık çok daha fazla piyasa/kapitalizm karşıtlığı alanına yaklaşmaktadır.

28 Gülnur Savran Acar; *Beden Emek Tarih*, İstanbul: Kanat Kitap yay., 2004, s.97

2. Tarihsel olarak kapitalizmin ilk kez evrensel bir sistem haline gelişine ideolojik kulvarda küreselleşmecilik, çok kültürcülük, kimlikçilik, post-modernizm, piyasa patentli özgürlükçülük gibi pek çok ideolojik motif eşlik etmiştir. Tüm dünyada sınıfa saldırı politikaları dur durak bilmeden ilerlerken bu kez bahsi geçen ideolojik motifler ciddi biçimde irtifa kaybetmeye başlamıştır. Feminizm dahil olmak üzere kimlik siyasetlerinin geriye çekilişi yukarıda bahsi geçen ‘piyasa karşıtlığı-toplumsal eşitsizlikler’ yakınlaşmasına ayrıca bir zemin oluşturmaktadır.

3. Türkiye özelinde ise gerici ideolojik tahakkümün, AKP rejiminin, özel alanı aşırı politize ettiği, kadınları açıktan hedef aldığı, liberal özgürlükçülerinse piyasadan çekildiği bir dönemde ‘haklar ve de özgürlükler’ mücadelesinin sosyalistlere kalması önemli bir başlık oluşturmakta. İşte tam da burası mücadelenin konusu olan zemini ifade etmektedir.

İçimizden biri: Aziz Nesin

HANDE DURNA

*“Hiç kimse buyur etmedi beni
Bu dünyada hiçbir yere
Ama açtım bütün kapıları tekmeleyerek
Bütün engelleri göğüsleyip yıkarak
Buyrun dediler o zaman incelikle
Buyur ettiler
Ve
Buyurdum”*

Aziz Nesin’i anlatmak zor. Hayatımızın o kadar doğal bir parçası olan bir aydını anlatmak neden zor? Öncelikle teknik bir zorluk var. Hayatını ve yapıtlarının değerlendirmesini değil bir makaleye, ciltler dolusu kitaba sığdırmaya çalışsak yine de eksikli kalır. Böylesine dolu dolu ve üretken bir hayatın özetlenmesi de nerede ise mümkün değildir. İşin diğer zorluğu ise bizden biri olan Aziz Nesin’le duygu, heyecan, iddia ve sorumluluk ortaklığını burada kelimelere dökmekte yatıyor. Evet belki de gerçekten Aziz Nesin’in “içimizden biri” olmasında yatıyor zorluk...

Aziz Nesin’le tanışıklığım elime ilk defa kitap aldığım dönemlere denk geliyor. Tıpkı sizler gibi, tıpkı benim kuşağımın da içerisinde yer aldığı pek çok kuşak için geçerli olduğu gibi. Benim Aziz Nesin okumalarım belli dönemlere ayrılıyor. Mizah kitaplarını okumam, bazıları çocuk kitabı olarak da bilinir, ortaokul lise dönemlerime rastlar. Ama asıl Aziz Nesin’i tanıdığım ve ilk okuduğum kitaplarına da dönüp bu gözle tekrar baktığım dönem, kendimi örgütlü bir marksist olarak tanımlamaya başladığım döneme denk geliyor. O dönemki okumalarımın bende bambaşka bir Aziz Nesin algısı yarattığını çok net hatırlıyorum. Bugün aradan geçen onca yıl sonucunda Aziz Nesin’i yeniden okuma ihtiyacı duyduğumu da not düşerek ve ilk fırsatta bu okumaları yeniden yapıp paylaşma sözü vererek yazıma başlamış olayım.

Hayatından kareler

Aziz Nesin ya da kimlikteki adıyla Mehmet Nusret Nesin, 20 Aralık 1915’de Heybeliada’da doğdu. Yoksul bir ailenin ve dindar bir babanın çocuğu olan Aziz Nesin için aydın olma yolunu açan ve ciddi bir aydın sorumluluğu taşıtan büyük ölçüde bu yaşam koşullar olmuştu. Kendinde ne varsa emekçi halka borçlu olduğunu düşünen Aziz Nesin, bu düşüncesini şu sözleri ile ifade etmiş:

“Babam Orta Anadolu’nun çok uzak, çok sapa bir köyünden çalışmak için on bir yaşında İstanbul’a gelmiş. Anam Ordu’nun dimdik, kısır topraklı bir köyünden 6 yaşında bir memura evlatlık verilmiş. Ben doğmuşum. Nasıl okumuş, okuyabilmişim, onu ben bilirim. Yırtına yırtına, didine didine, soluk soluğa bir adam olmuşum. Kendimi bir türlü istediğimce yetiştirememişim. Türkiye sınırlarından bir kere bile çıkamamışım. Bir tek yabancı dili, göbeğim çatlaya çatlayarak yarım yamalak öğrenir gibi olmuşum. İki kez bale, dört kez opera görebilmişim. Bütün bunlar da ancak tesadüflerle olmuş ve ben tesadüfler elinde yazar olmuşum.”¹

İlk eğitimine babasının bir arkadaşı olan Ali Galip’in yanında Farsça, Arapça dersleri alarak başlıyor. Dindar bir çocuk yetiştirmek isteyen Abdülaziz bey oğlu Nusret’in dini eğitim almasına çok büyük önem veriyor. Daha sonra Süleymaniye’deki Kanuni Sultan Süleyman İptidai Mektebi’nin 3. sınıfından eğitimine devam ediyor. Arada Darüşşafaka’ya gittiği ve bu okuldan kaçtığı bir dönemi de saymak lazım. Sonrasında ise Kuleli Askeri Lisesi’ndeki eğitim yılları başlıyor. Ankara Harp Okulu yıllarının ardından ise asteğmen olarak orduda çalışmaya başlıyor. Ayrıca Maçka Askeri Fen Okulu ve İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi’ne de devam ediyor.

40’lı yılların başlarında, İkinci Dünya Savaşı’na denk gelen yıllarda asker olan Nesin, aynı zamanda dergilere babasının adı olan “Aziz” ile yazılar gönderiyor.

1934 yılında soyadı kanunu çıktığında kendisine böbürlenecek bir soyismi kalmadığından ve herkes kendisine seslendiğinde ne olduğunu oturup düşünmek ve kendine gelmek istediğinden “Nesin” soyismini alıyor.

¹ Tanin Gazetesi’nde yayınlanmış günlük yazısından.

Geçinmek için yaptığı kimi mesleklerin yanısıra yazarlığa asıl başlangıcı, 1944’de ordudan atılması itibariyle yapıyor. İlk kitabını ise 40 yaşındayken yayınlıyor. 1945’de Tan matbaasına gericilerin baskını sırasında Tan gazetesinde köşe yazarlığı yapıyor.

Aziz Nesin’in tarihinde özel bir yere sahip olan Markopaşa 1946 yılında yayın hayatına başlar. Tarihimizin en önemli mizah yayınlarından biri olarak adlandırılabilen Markopaşa’nın tirajının 60-70 binlere ulaştığı bilinmektedir. O günün nüfusu düşünüldüğünde ve o dönemde en çok satan günlük gazetelerin tirajının bile 50 bini geçmediği düşünüldüğünde bu tiraj çok önemlidir. Bu tirajın sağlanmasında Rifat Ilgaz, Sabahattin Ali gibi kalemlerin varlığının önemi kadar ilk sayıda dağıtımçı bulamayan Aziz Nesin’in dergi balyalarıyla başbaşa kalıp ne yapacağını düşündükten sonra Galata Köprüsü’ne çıkıp derginin tek başına militan satışını yapma azmi ile yola çıkmış olmasının ayrı bir yeri vardır.

Dağıtım zorluklarının yanında dergi kapatılma sıkıntısıyla da karşılaşmış ve sonrasında yayın hayatına *Malum Paşa*, *Merhum Paşa*, *Ali Baba ve Kirk Haramiler*, *Yedi-Sekiz Hasan Paşa*, *Hür Marko Paşa*, *Medet* gibi isimlerle devam etmiştir. Yayının periyodu da “Toplatılmadığı zaman çıkar” olarak bilinmiştir.

1950’lerden sonra ise Demirtaş Ceyhun’un “Asılacak Adam” kitabında ifade ettiği gibi, değil gazete çıkartmasına izin vermek, gazetelerde yazı yazmasına bile müsaade edilmemektedir. ² Akbaba’da ancak müstehar isimle yazabilmektedir. Aziz Nesin imzasını ancak 1956’da Uluslararası Altın Palmiye ödülünü kazandıktan sonra kullanabilir. Gazeteciliğe yeniden dönüşü de bu tarihten sonradır.

1946’da Markopaşa’da çıkan bir yazısı nedeniyle tutuklanır. Yine 1946’de Marshall Planı’nın kabul edilmesiyle “Nereye Gidiyoruz” isimli bir broşür kaleme almış, bu broşür sadece bir tarafı basılmış haldeyken matbaadan toplatılmış ve Aziz Nesin 10 ay hapis ve 4 ay sürgüne mahkum edilmiştir. 1948’de ise Azizname nedeniyle tutuklanır. 1949’da yazılarında kendilerini küçük düşürdükleri gerekçesiyle İngiliz Prensisi Elizabeth, İrah Şahı Pehlevi, Mısır Kralı Faruk hakkında dava açarlar. 6 ay hapse mahkum edilir. 1950’de Politzer’in “Marksist Felsefe Dersleri” adlı yazısını çevirdiği gerekçesiyle 16 aya mahkum olur. 1955’de 6-7 Eylül olaylarından dolayı tutuklanır. 27 Mayıs sonrasında da Tanin gazetesin-

2 Demirtaş Ceyhun, Asılacak Adam, AD Yayıncılık, 1994, s. 32

de yazıları gerekçesiyle tutuklanır. Ne acıdır ki Nesin bu olaydan önce, 27 Mayıs nedeniyle ortaya çıkan atmosferin etkisiyle Altın Palmiye Ödülü'nü devlet hazinesine bağışlamıştır. 62'de sahibi olduğu Düşün Yayınevi yanar. Ve bilindiği gibi son olarak Sivas Katliamı'nda 35 aydının yakılmasından sorumlu tutulur, idamı istenir.

Büyük usta, Sivas Katliamı'ndan 2 yıl sonra, 5 Temmuz 1995'te imza günü için gittiği Alaçatı'da aramızdan ayrılmıştır. Kendi isteği üzerine Nesin Vakfı'nda kimsenin bilmediği bir yere gömülmüştür. Bugün Nesin'in yattığı toprakların üzerinde minicik ayaklar koşmakta, şen çocukların kahkaları çınlamaktadır:

Son İstek

Bitki olacaksam

Çayır çimen olayım

Aman baldıran değil

Yol atında kalacaksam

Gelin arabaları geçsin üstümden

Çelik paletler değil

Üstümde çocuk arabaları koşsun

Ne kaçan ne kovalayan

Askerler değil

Kerpiç yapacaksanız

Okullarda kullanın

Cezaevlerinde değil

Soluğum tükenmez de kalırsa

Isık öttürsünler

Aman ha düdük değil

Kalem yapın beni kalem

Şiirler yazan sevi üstüne

Ölüm kararı değil

*Ölünce defne yapraklarında yaşamalıyım ben
Sakın ola ki
Silahlarla değil*

Dünyanın en borçlu insanı ve aydın sorumluluğu

Nesin'in yapıtlarının hepsinde yazılanların; bu toprakların yetiştirdiği yoksul bir halk çocuğunun ve olgunluk döneminde sorumluluk sahibi, bunun da bedelini fazlasıyla ödeyen bir aydının yaşamından süzülüp geldiğini görürsünüz. Kendisinin de söylediği gibi onun mizahı yaşanan acılardan, gözyaşlarından harmanlanmış tebessümlerdir, gülmececi. Emekçi halka karşı sorumluluğunu nasıl olup da “bu ülkenin yüzde altmışı aptaldır” dedirtecek bir kızgınlıkla birarada bulundurduğunu anlamak biz komünistler için çok da zor değil. Aziz Nesin, bu halka isyan eden, ama buna rağmen onun kurtuluşundan kendini sorumlu hisseden bir aydındır.

“Devlet üzerine düşüncelerimin değişime uğradığı uzun süren bu dönem, benim için, halkı alabildiğine sevdiğim ve halka olan borcumun bilincine vardığım bir dönem olmuştur. Bizi, hele hele yoksul çocukları besleyen, koruyan, eğitip öğreten ve insan yapan devlet değil halktı. Kutsal olan devlet değil halktı. Halk varından vermiyor, kendinde olandan vermiyor, yokundan veriyordu. Bana verdiği ayakkabıyı, çamaşırı, giysiyi, kendisi, eşi ve çocukları giyemiyordu. Beni eğitip okutuyor ama ne kendisi okuyabilmiş, ne de çocuklarını okutabilmektedir. Ben işte böyle bir halka elbet borçluyum ve böylesine borçlu olduğum halka ne versem borcumu ödemiş olamazdım.”³

“Ben bir rastlantıyla okuma olanağı bulmuştum. Açların, çıplakların, okumayanların yerini, şans bize gülmüş, biz doldurmuştuk. Peki bana bunları kim veriyor diye sorduğumda, o günlerdeki yanıtım devlet oluyordu. Daha sonra devlet kimi temsil ediyor sorusuyla asıl karşılığımı buldum. Halk veriyordu. Türkiye gibi okumayanların milyonları bulunduğu bir ülkede okuyabilenleri aslında halk okutuyordu... bu borç ödenmez, ama ödemeye çalışmak gerekiyor, işte böylemece de sosyalist oldum.”⁴

Belki de Aziz Nesin'i en sade bir biçimde anlatan cümleler bunlar.

3 Aziz Nesin, Böyle Gelmiş Böyle Gitmez 1 – Yol, Adam Yayınları

4 a.g.e.

Kendisini dünyanın en borçlu insanı olarak gören, hayatta sahip olduğu her şeyi haketmeye çabalayan bir insan.

Dünyanın en borçlu insanı olarak bu borcu aydın sorumluluğuyla ödemeye çalışmıştır.

*“Ben başkalarının yapmadığı, yapılması gerektiği halde yapmadığı şeyleri yapmakla kendimi yükümlü sayıyorum.”*⁵

Aziz Nesin’in aydın sorumluluğunu en güzel özetleyen cümlelerin yukarıdaki alıntı olduğunu düşünüyorum. Burada Yusuf Ziya Ortaç’ın Bizim Yokuş adlı kitabında dediği “O üç yerden yakınlık görmüştür: okurları, emniyet müdürlüğü, sıkıyönetim”⁶ sözlerini de hatırlamak gerekiyor.

Hayatını yazdığı kitaplardan, yazılardan kazanan; bunlara da olanak bulamadığı dönemlerde yapmaya çalıştığı envai çeşit işle geçimini kazanmaya çalışan Aziz Nesin, aydın kimdir sorusunun yanıtıdır. 1972’de kurduğu ve hala bir çok yoksul çocuk için ev, okul olan Nesin Vakfı bu sorumluluğun cisimleştiği mekandır. Yazarlar Sendikası kurucusudur. 12 Eylül karanlığında pek çoklarının teslimiyetin edebiyatını ve teorisini yaptığı dönemde yaptığı çıkışlar (YÖK’e karşı Halk Üniversiteleri, 1984’de Aydınlar Dilekçesi, etkili bir gazete çıkışı planları, vs.) bu sorumluluğun çarpıcı örnekleridir. 12 Eylül sonrası döneme dair Demirtaş Ceyhun ile bir söyleşisinde söylediği sözler aslında aydın sorumluluğunu bir kere daha vurguluyor:

“Bir transatlantik düşünün ki... Avrupa’dan Amerika’ya giderken birden büyük patlamalar oluyor gemide. Gövdenin dört bir yanından delikler açılıyor. Yani gemi neredeyse battı, batacak... Kurtulabilmek için, deliklerin bir an önce tıkanması gerek mutlaka. Zaten bunun bilincinde olan yolcular arasında bir de dünyanın en büyük keman virtüözü var. Şimdi, delik tıkamakla uğraşan, o virtüöze, yahu delik tıkamayı bırak da, bize bir keman resitali ver, diyebilir miyiz hiç? Gemi batmak üzereyken resitalin sırası mı? İşte, biz Türk yazarlarının durumu da bu... Yani, sırası mı şimdi öykünün, romanın, oyunun filan. Önce delikleri tıkamaya uğraşıyoruz.”⁷

Aziz Nesin’in hayatı boyunca en büyük çıkmazı ise aydın sorum-

5 Aziz Nesin, Bir Tutam Aydınlık, Adam Yayınları, 1994, s.185.

6 Aktaran Demirtaş Ceyhun, Asılacak Adam, AD Yayıncılık, 1994, Sf. 24

7 Demirtaş Ceyhun, Yaşasın Aziz Nesin, Sis Çanı Yayınları, Eylül 1995 İst.

luluğunu örgütlü mücadele ile pekiştirememesi olmuştur. Ya da tersinden Türkiye sosyalist hareketinin Aziz Nesin'i kapsayamamış olması çok büyük bir talihsizliktir.

Hayatı boyunca tek siyasi partide örgütlülüğü 1946'da Esat Adil'in kurmuş olduğu Türkiye Sosyalist Partisi'ne iki ay süren üyeliğidir.

Talihsizliğin sosyalist hareket açısından sadece örgütlü bir aydın olarak kapsayamamanın ötesine geçtiği dönemler de olmuştur. Pek çok aydının ve hatta örgütlü komünistin başına geldiği gibi ajan ilan edildiği dönemler olur. Bir başka örnek, 1977'de yazdığı "Grev" isimli eleştiri-öykünün yarattığı sıkıntılardır. Öyküde Maden-İş sendikasının o dönem devam etmekte olan grevi eleştirilmektedir. Nesin öyküde aslında grevin MESS nezdinde patronların işine geldiğini yazmıştır. Bu eleştiriler Maden-İş'de etkili olan TKP ile ciddi sıkıntılar yaşamasına neden olur.

Aydın sorumluluğunun kapitalizm karşıtlığı ve sosyalizm hülyası ile bütünlendiğini söylemek herhalde bu bölümde vurgulanacak en önemli konulardan biridir. Bir diğeri de Nesin'in ironik bir biçimde bir öyküsüne koyduğu başlıktır: "Sosyalizm geliyor savulun!"

Gömüyü arayan adam...

Yalnızdır Aziz Nesin. Kişisel yalnızlığın ötesinde politik bir yalnızlıktan bahsediyorum. Elbette tek başına hareket etmediği dönemler olmuş, beraber pek çok işe imza attığı dostları olmuştur ama bunlar hep birer çentiktir, süreklilik taşımaz. Hülyaları vardır ama yürüyüşü parçalıdır. Bu kesikli çizgilerle ilerleyen hayat, Nesin için politik zaaf olmanın ötesinde kişisel hayal kırıklıklarına yol açan kimi çarpıcı örnekler yaratmıştır. Burada 27 Mayıs sonrası Altın Palmiye ödülünü devlet hazinesine bağışladıktan kısa bir süre sonra 27 Mayıs'ın tutukladığı ilk gazetecilerden biri olması örneği tekrar hatırlanmalıdır.

Ama Aziz Nesin'in bütün yaşadıklarına ve zorluklara rağmen ayakta kalışı, hayata kafa tutuşu ve idealleri için her şeyi göze alışı bugünün komünistleri ve aydınları için asıl büyük değeri taşımalıdır.

Fildişi kulelerde değildir Aziz Nesin. Bizden birisidir, bizim aramızdadır. Yazdıkları bizim hayatımızdır. Bu toplumdur, bu halktır. Ve öyle yalın anlatmıştır ki bütün gerçekliği bazen bu kadar ger-

çekçi ve etkili olması bile hayrete düşürür.

Hiç kimse buyur etmemiştir onu hiçbir yere ve hiçbir şey altın tepside sunulmamıştır ona. O çok bilinen cimriliğinde, onun deyişiyle tutumluluğunda, zor elde edebilmenin payı vardır elbette ve kendisinin hep söylediği gibi emeğe duyduğu saygının...

Hayatını hep dolu dolu geçirmeye çalışmıştır. Her konuda olduğu gibi zamanı kullanma konusunda da oldukça tutumludur. Özellikle yaşı ilerledikçe yapmayı planladıklarını yetiştiremeyeceği kaygısını çok fazla yaşar, bunu yazdıklarından açıkça görmek mümkündür. Hak edilmeyen hiçbir şeyin gerçek sahibi olamazsınız der ve bu yüzden sahip olacağı her şeyi hak etmiş olmaya çok özen gösterir. Okul yıllarında derslerine iyi çalışmadığı günlerde tatlıya hakkı olmadığını düşünüp yemeyen Aziz Nesin, ölümün bile hak edilmesi gerektiğini düşünür. Ölümü hak edecek bir yaşam sürmeye çalışır.

Babasının çok istediği, çok çabaladığı gibi dindar olmamıştır ama babasının en büyük hülyasına o da sahiptir, hep gömüyü aramıştır:

*“Olmasa da ara düşleyip bir gömü
Yaşamak aramaktır içindeki gömüyü”*

Nesin kütüphanesinden birkaç seçme

Aziz Nesin, mizah yazarı olarak bilinir. Kendisini bu şekilde de tanımlar zaten. Toplumsal olayları en iğneleyici, en eleştirel bir biçimde ama olduğu gibi anlatmanın en güzel yollarından biridir mizah ya da kendi deyişiyle gülmece. Bu yüzden çoğunlukla bu yazın türüne başvurmuştur. Ama bu tanımlama Aziz Nesin için eksiklidir. Mizah dışında yazdığı kitaplar ki büyük bir bölümü kendi hayatının süzgecinden geçip oluşmuştur, mizah eserleri kadar ve aslında benim için onlardan daha fazla etkilidir.

Kitapları başta eski sosyalist ülkeler başta olmak üzere pek çok dile çevrilmiştir. Hayatını yazarlık ile kazanan ender aydınlarımızdandır. Ama bu yüzden de zaman zaman öykülerinde kendini tekrar etmiştir. Hatta kimi dönemlerde para kazanmak için asıl yazmayı planladığı konularda değil, istenen konularda yazmak zorunda kalmıştır. Yaşarken basılan kitaplarının yanısıra ölümünden sonra da son rötuşları tamamlanamamış pek çok kitabı basılmıştır. Ve arşivi yayınlansa okumaya ömrümüzün yetmeyeceği kadar çok yazıyla hala doludur.

Bu külliyattan seçme yapmak çok zor ama birkaç deneme yapmaya çalıştım:

Tek Yol: Askeri okulda iken bir gece şambaba yüzünden hayatının rotası değişen Paşazadeyi anlatır. Paşazade müthiş bir sahtecidir. Ve bütün sahteciliklerini tek çıkar yolum kalmıştı diyerek gerekçelendirir. Aziz Nesin, çaresiz kalanları ya da çaresiz kaldığını zannedenleri anlatır bu romanda.

Surname: Berber Hayri'nin Sultanahmet Meydanında asılışının surnamesidir. Toplumsal koşulların suça ittiği ve idam cezasına çarptırılan bir mahkumun cezaevinde geçirdiği değişimi anlatır. Öyle ki cezaevine giren Hayri ile idam edilen Hayri bambaşka karakterlerdir. İnsanların uygun koşullar yaratılarak suçtan uzaklaştırılabileceğini, idam cezasının insanlık dışı bir ceza olduğunu oldukça çarpıcı bir şekilde anlatan bu roman büyük oranda Nesin'in cezaevi tanıklıklarına dayanır.

Zübük: Türkçe'ye bu roman ile kazandırdığı bir kelimedir. Küçük yerlerde özellikle Anadolu'nun küçük kasabalarında iktidar ilişkilerini, düzen siyasetinde politikacılığın sahtekarlıkla nasıl özdeşleştiğini anlatır..

Bir Sürgünün Anıları: Aziz Nesin'in sürgün yıllarındaki gerçek anılarıdır. Marshall Planı ile ilgili yazdığı broşür gerekçesiyle zamanın küçük bir Anadolu kenti olan Bursa'ya sürgün edilen Aziz Nesin, orada parasızlık, açlık, soğuk gibi son derece hayati sorunlarını çözmeye uğraşırken ayakta kalmanın bir yolunu bulur. Hatta bir ara küçük çocuklara Kuran kursu bile verir. Bu işi çok güzel yapar ve ünü kentte çok hızlı yayılır. Ama bu rahat günler çabuk biter. Çünkü çocuklara hızlıca hatim indirten becerikli hocanın aslında "azılı bir komünist" olduğu anne babalar tarafından öğrenilmiştir. Bütün kitapları bende benzer bir fikir uyandırmıştır ama bu kitabı okuduktan sonra Aziz Nesin'in neden genelde dalgın yüzünün asık suratlı olduğunu ve genellikle çocuklarla beraberken kakhaha attığına tanık olunduğunu daha iyi anladım. O kadar çok yarı yolda bırakılmış ve o kadar çok insan tarafından yüz çevrilmiştir ki, ister istemez hem tanıdığı ve dost bildiği bir sürü insana hem de bu halka bir kızgınlık biriktirmiştir.

Böyle Gelmiş Böyle Gitmez: Sadece üç cildi yayınlanmıştır. Aziz Nesin'in niyeti 7-8 cilt yazmaktır. Üçüncü cilt yaşamının son yıllarında ve büyük oranda Ali Nesin'in yardımıyla kaleme alınmıştır

ve çok fazla birinci ve ikinci ciltten tekrar içerir. Birinci ve ikinci cilt askeri okulda okuduğu dönemlerin sonlarına kadar gelir. Aslında ömrü yetseydi herhalde yedi sekiz cilde ulaşacak olan bu hayat öyküsünün diğ er ciltlerinin yazılamamış olması büyük talihsizliktir. Aslında kitaplarının tamamı neredeyse Aziz Nesin'in yaşamının bir parçasını anlatır ama yine de kendisini merkeze koyduğu bir yaşam öyküsünü okumuş olmak ayrıca keyiflidir.

OKUR NOTLARI

Türkiye 12 yıllık AKP iktidarında şiddetli bir tasfiye süreci ile karşı karşıya kalmış ve nihayetinde Birinci Cumhuriyet olarak adlandırdığımız geleneksel siyasal ve toplumsal rejim ortadan kaldırılmıştır. AKP öncülüğünde girilen İkinci Cumhuriyet'in inşasının sanıldığı kadar kolay olmadığı ise, hareketimizin 2011'den bu yana dile getirdiği bir saptamaydı.

Nitekim, aradan geçen sürede, başta Haziran Direnişi olmak üzere çok çeşitli dinamikler harekete geçmiş; AKP rejimi kendi içinde iktidar kavgalarına sahne olmuş; emperyalist merkezler ile Türkiye arasındaki ilişkiler dengeden uzaklaşmış; sonuçta İkinci Cumhuriyet bir türlü arzu ettiği yerleşikliğe ve rahatlığa kavuşamamıştır.

Komünist'in bu sayısındaki yazılar, AKP'nin rahata kavuşamamasının geçici ya da arızı bir durum olmadığını, İkinci Cumhuriyet rejiminin sarsıntılarının yapısal ve kaçınılmaz olduğunu, dolayısıyla artarak devam edeceğini, bu koşulların sosyalist harekete büyük görevler ve fırsatlar sunduğunu bir ortak kabul olarak başa yazarak işe başlıyor.

